

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLETİŞİM VE TOPLUMSAL DÖNÜŞÜM ANA BİLİM DALI

**TÜRK TOPLUMUNDA GELENEKSEL KAHVEHANELERİN
MİLLET KIRAATHANELERİNE EVRİLME SÜREÇLERİNE
TOPLUMSAL İŞLEVLERİ BAĞLAMINDA BİR BAKIŞ :
GAZİANTEP ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ENVER İNCE

GAZİANTEP

HAZİRAN 2020

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLETİŞİM VE TOPLUMSAL DÖNÜŞÜM ANA BİLİM DALI

**TÜRK TOPLUMUNDA GELENEKSEL KAHVEHANELERİN
MİLLET KIRAATHANELERİNE EVRİLME SÜREÇLERİNE
TOPLUMSAL İŞLEVLERİ BAĞLAMINDA BİR BAKIŞ :
GAZİANTEP ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ENVER İNCE

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Mesut YÜCEBAŞ

GAZİANTEP

HAZİRAN 2020

ETİK BEYAN

Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

İmza

ENVER İNCE

Tarih

ÖZET

TÜRK TOPLUMUNDA GELENEKSEL KAHVEHANELERİN MİLLET KIRAATHANELERİNE EVRİLME SÜREÇLERİNE TOPLUMSAL İŞLEVLERİ BAĞLAMINDA BİR BAKIŞ : GAZİANTEP ÖRNEĞİ

İNCE, Enver

Yüksek Lisans Tezi, İletişim ve Toplumsal Dönüşüm ABD

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Mesut YÜCEBAŞ

Haziran 2020, 153 Sayfa

Tarih boyunca kahve toplumumuzda önemli bir konumda olmuş, bu içeceğe toplumca önem atfedilmiştir. İnsanlar bu içeceğe birbirleriyle olan iletişimlerinde, sohbetlerinde bir araç olarak bakmışlardır. Yine kahvenin içildiği toplumsal mekanlar olan kahvehaneler de toplumumuzda bir çok işlevi yerine getirmiştir. Geleneksel kahvehaneler toplumumuzda edebi çalışmaların ve etkinliklerin yapıldığı, kitap, gazete, dergi okumalarının yapıldığı, ilmi sohbetlerin yapıldığı, müzik ve eğlence gibi insanların boş vakitlerini eğlenerek geçirdikleri mekanlar olmuştur. Bu mekanlarda insanlar birbirleriyle iletişim kurup görüş alışverişinde bulunmuş, toplumsal olaylardan haberdar olmuş, birçok paylaşımda bulunmuşlardır.

Bu mekanlar tarih boyunca sosyal hayattaki değişikliklerden, toplumsal ve siyasi olaylardan, teknolojik gelişmelerden etkilenerek birçok değişim ve dönüşüm geçirmiş, birçok farklı rol üstlenmiştir. Bu tezde, kahvehanelerin ortaya çıkışı ve toplumdaki fonksiyonları ele alınmış, daha sonra toplumsal yaşamdaki değişim doğrultusunda kamusal mekanlarda yaşanan değişim ve dönüşüm anlatılmış, bu değişimden etkilenen kahvehanelerin modernleşme ve tüketim kültürü bağlamında yeni biçimlenişleri izah edilmiştir. Bu yeni biçimlenişlerin ortaya çıkardığı yeni toplumsal mekanlar olan cafe, millet kıraathaneleri gibi mekanlar üzerinde durulmuş ve özellikle geleneksel kahvehanelerin devamı niteliğindeki millet kıraathaneleri toplumsal karşılıkları, üstlendiği toplumsal fonksiyonlar, insanların bu mekanlardan beklentileri bağlamında ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kahvehaneler, Kamusal Mekanlarda Değişim, Tüketim Kültürü, Millet Kıraathaneleri

ABSTRACT

A GLANCE OF THE ENVOLVING PROCESSES OF TRADITIONAL COFFEEHOUSES TO NATIONAL CAFES IN TERMS OF SOCIAL FUNCTIONS IN TURKISH SOCIETY : GAZİANTEP EXAMPLE

İNCE, Enver

M.A. Thesis, Graduate School of Social Sciences

Department of Communication and Social Transformation

Supervisor: Doc. Dr. Mesut YÜCEBAŞ

June 2020, 153 pages

During history the coffeehouses take a crucial part in society structure, that content has been attributed to the public. The individuals used that content as a tool to communicate, establish a dialogue that is why these type of places play important roles in societies. Coffeehouses have been places where literary studies, books, newspaper, magazine readings also the scientific talks, musical activities take part in. Through coffeehouses people has chance to communicate and catch the Daily events especially the ones about social norms and dynamics.

These places involve with different parameters such political and social changes, social life Dynamics also technological improvements throughout the history so they take too crucial roles. In the paperwork, the stages of involving and the functions of coffeehouses in society discuss, the changes and transformations in public places through social life then the coffeehouses that effected by modernization and consumer culture tried to express. Also new public places such national cafes explained in this thesis especially the functions of national cafes instead of traditional coffeehouses and the expectations of individuals were given in paperwork in details.

Keywords: Traditional coffeehouses, The transformation of public places, Consumer culture, National cafes.

ÖNSÖZ

“Türk Toplumunda Geleneksel Kahvehanelerin Millet Kırcaathanelerine Evrilme Süreçlerine Toplumsal İşlevleri Bağlamında Bir Bakış : Gaziantep Örneği” başlıklı tez çalışmamda bana fikirleriyle katkıda bulunan, çalışmamın bilimsel bir nitelik kazanması için bana tavsiyelerde bulunan, çalışmamda bana sürekli yol gösterip rehberlik eden, takıldığım noktalarda sorularımı güler yüzle ve içtenlikle cevaplayan akademik danışmanım ve değerli hocam Sayın Doç. Dr. Mesut YÜCEBAŞ’a teşekkürü bir borç biliyorum.

Ayrıca görüşlerine başvurduğum ve O’nun da yardımlarını benden esirgemediği değerli meslektaşım Selahattin Öztürk’e, yine okul hayatım boyunca maddi/manevi desteğini benden esirgemeyen babam Seydi İnce ve annem Elif İnce’ye, tez çalışmam boyunca bana sürekli destek olan, sürekli yanımda olan sevgili eşim Lale’ye ve bu yoğun tez çalışma sürecinde kendileriyle bazı günler yeteri kadar ilgilenemediğim kıymetli oğullarım Enes, Ömer ve Seydi’ye sonsuz teşekkürler ediyorum.

Haziran 2020

Enver İNCE

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	iv
GÖRSELLER LİSTESİ	vii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	7
KAHVE VE KAHVEHANELER.....	7
1.1.Kahve.....	7
1.1.1. Genel Olarak Kahve.....	7
1.1.2. Kahve Üzerine Rivayetler	9
1.1.3. Kahvenin Yayılışı	11
1.2.Kahvehane	14
1.2.1. Kahvehaneleri Doğuran Toplumsal Hayat	15
1.2.2. Kahvehanelerin Ortaya Çıkmasının Toplumsallık Anlamında Önemi.....	16
1.2.3. Kahvehanenin Doğuşu ve Gelişim Süreci	18
1.2.4. Kahve ve Kahvehanenin Osmanlı'ya Gelişi ve Seyir Süreci	22
1.2.5. Kahve ve Kahvehanenin Batı'daki Serüveni	31
1.2.5.1. Kahve ve Kahvehanenin Batı Ülkelerindeki Yayılışı	32
1.2.5.2.Kahve ve Kahvehanenin Batı'da Toplumsallık Anlamında Önemi ve Fonksiyonları	34
1.2.6. Kahvehane Çeşitleri.....	40
1.2.6.1. Semt (Mahalle) Kahvehaneleri	41
1.2.6.2. Büyük Kahvehaneler, Oyun Salonları.....	44
1.2.6.3. Esnaf Kahvehaneleri	45
1.2.6.4. Yeniçeri Kahvehaneleri.....	46

1.2.6.5. Avcı Kahvehaneleri.....	47
1.2.6.6. Nargileci Kahvehaneleri.....	48
1.2.6.7. Sabahçı Kahvehaneleri.....	48
1.2.6.8. Müzikli/Çalgılı Kahvehaneler.....	49
1.2.6.9. Meddah Kahvehaneleri	50
1.2.7. Kahvehanelere Gösterilen Tepkiler	52
1.2.8. Osmanlı'da Kahve ve Kahvehane Yasakları	55
1.2.9. Cumhuriyet Dönemi'nde Kahvehaneler	59
İKİNCİ BÖLÜM.....	67
TARİHSEL SÜREÇTE KAHVEHANELERİN ÜSTLENDİĞİ TOPLUMSAL FONKSİYONLAR VE YAŞANAN DEĞİŞİM	67
2.1. Geleneksel Olarak Kahvehanelerin Üstlendiği Fonksiyonlar	67
2.1.1. Kahvehane, Kültür ve Edebiyat	68
2.1.2. Kahvehane, Müzik, Eğlence ve Boş Zaman	71
2.1.3. Kahvehane, İletişim ve Haberleşme	74
2.2. Kahvehaneler ve Fonksiyonlarındaki Değişim	76
2.2.1. Kamusal Alan Nedir?.....	77
2.2.2. Kamusal Mekanın Dönüşümü ve Türkiye'deki Durumu	81
2.2.3. Kahvehanelerin Kamusal Mekan Olarak Önemi ve Mekansal Gelişimi..	84
2.2.4. Tüketim Kültürü Ekseninde Kahvehanelerin Dönüşümü ve Kafe Kültürü	87
2.3.Millet Kırathaneleri ve Gaziantep	93
2.3.1. Genel Olarak Millet Kırathaneleri	94
2.3.1.1. Millet Kırathanelerini Doğuran Sebepler	94
2.3.1.2. Millet Kırathanelerinin Ortaya Çıkışı	96
2.3.2. Gaziantep ve Millet Kırathaneleri.....	100
2.3.2.1. Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Özellikleri ile Gaziantep.....	101
2.3.2.2. Gaziantep Millet Kırathaneleri.....	104
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	112
MİLLET KIRAATHANELERİNE DAİR ARAŞTIRMA	112
3.1. Araştırmanın Amacı, Önemi, Kapsam ve Sınırlılıkları, Yöntemi.....	112
3.1.1. Araştırmanın Amacı.....	112
3.1.2. Araştırmanın Önemi	113
3.1.3. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları.....	113

3.1.4. Araştırmanın Yöntemi	114
3.2. Araştırma Bulguları ve Değerlendirmeleri.....	116
3.2.1. Gaziantep Millet Kırathaneleri Kullanıcılarının Demografik Özellikleri	116
3.2.1.1. Cinsiyet Durumu	116
3.2.1.2. Yaş Durumu	118
3.2.1.3. Mesleki Durumu	119
3.2.1.4. Gelir Düzeyi	119
3.2.1.5. Eğitim Durumu	119
3.2.2. Millet Kırathanelerinin Açılmasına Kullanıcıların Bakışı	120
3.2.3. Millet Kırathanelerinin Kullanılma Amaçları.....	126
3.2.4. Millet Kırathanelerinin Kullanıcıları Üzerindeki Bireysel ve Toplumsal Etkileri	129
3.2.5. Diğer Toplumsallaşma Mekanlarına Karşı Millet Kırathanelerinin Durumu	135
3.2.6. Millet Kırathanelerinde Sunulan İkramların Kullanıcılardaki Karşılığı.....	138
SONUÇ	141
KAYNAKÇA.....	144
EKLER.....	151
ÖZGEÇMİŞ	153

GÖRSELLER LİSTESİ

Sayfa No

Görsel 1: Kaldi And His Dancing Goats, The Legendary Discovery Of The Coffee Drink	10
Görsel 2: 16. Yüzyılda Geleneksel Osmanlı Kahvehanesi	25
Görsel 3: 19.yy. Başında İstanbul’da Bir Kahvehane, gravür, Th. Allom 1840.....	27
Görsel 4: Meddah Kahvehanesi	50
Görsel 5: İstanbul Başakşehir Millet Kıraathanesi dıştan bir görünüş.....	98
Görsel 6: İstanbul Başakşehir Millet Kıraathanesi salondan bir görünüş	99
Görsel 7: İstanbul Merkez Efendi Millet Kıraathanesi dıştan bir görünüş	100
Görsel 8: İstanbul Merkez Efendi Millet Kıraathanesi salondan bir görünüş	100
Görsel 9: Gaziantep Şehreküstü Millet Kıraathanesi dıştan bir görünüş	105
Görsel 10: Gaziantep Yeşilvadi Millet Kıraathanesi dıştan bir görünüş.....	106
Görsel 11: Gaziantep Hasip Dürri Millet Kıraathanesi dıştan bir görünüş	106
Görsel 12: Gaziantep Şehreküstü Millet Kıraathanesi ikram salonundan bir görünüş	108
Görsel 13: Gaziantep Yeşilvadi Millet Kıraathanesi ikram salonundan bir görünüş.....	108
Görsel 14: Gaziantep Şehreküstü Millet Kıraathanesi okuma salonundan bir görünüş.....	110
Görsel 15: Gaziantep Yeşilvadi Millet Kıraathanesi okuma salonundan bir görünüş.....	111
Görsel 16: Gaziantep Hasip Dürri Millet Kıraathanesi okuma salonundan bir görünüş.....	111

GİRİŞ

Toplumlar tarih boyunca bazı içeceklerle önem atfetmiş bunları yoğun bir şekilde tüketerek alışkanlık haline getirmiştir. Türk toplumunda buna örnek olarak kahve gösterilebilir. Kahvenin Türk toplumundaki önemi insanlar tarafından yoğun bir şekilde tüketilmesinden, sohbetlerin, eğlencelerin, kız isteme gibi merasimlerin veya misafir ağırlamaların değişmez ögesi olmasından anlaşılmaktadır. Özellikle kız isteme, misafir ağırlama gibi Türk toplumunca önem atfedilen hususlarda kahvenin ön plana çıkması bu içeceğe verilen önemi göstermektedir. Yine kahveye verilen önem, kahvenin atasözlerine, türkülere, gazellere, ağıtlara şiir dizelerine yoğun bir şekilde yansımalarından anlaşılmaktadır.

Habeşistan bölgesinde ortaya çıkıp oradan Yemen'e ve diğer İslam ülkelerine yayılan, oradan da Anadolu üzerinden Avrupa ve diğer Batılı ülkelere ulaşan kahve, gittiği yerlerde toplumun kültürüne, özelliklerine, alışkanlıklarına, damak tadına göre değişime uğramıştır. Türk toplumunda da bu değişim kendini göstererek yapılaş tarzı ve sunumundan dolayı "Türk kahvesi" olarak bir isim kazanmasına neden olmuştur. Bu değişim Avrupa ülkelerinde de görülmüş, bu ülkelerin alışkanlıklarına, geleneklerine, özelliklerine göre şekillenmiştir.

Toplumsal hayatta insanların birbirleriyle etkileşim içinde oldukları, çeşitli paylaşımda bulundukları mekanlar hep olagelmıştır. Bu toplumsallaşma işlevini mekan olarak çay ocakları, meyhaneler, hamamlar, çarşılar, kervansaraylar gibi mekanlar yerine getirmiştir. Türk toplumunda da toplumsallaşma bağlamında bu sayılan mekanların önemi büyük olmakla birlikte kahvehaneler toplumsal süreç içindeki rolleri ve toplumca benimsenip yoğun bir şekilde yayılması, topluma nüfuz etmesi bağlamında bir adım öne çıkmaktadır. Kahvehaneler ilk açıldıkları dönemde sadece kahve içme ediminin ve sohbetlerin yapıldığı mekanlar idi (Alçın, 2002: 28). Daha sonraki zamanlarda bu mekanlar, kahve içme ve sohbet etmenin yanında tartışma, bilgilenme, eğlenme gibi faaliyetlerin yapılmasıyla kültürel bir mekana dönüşmüştür. Kahvehaneler bu misyona bürününce artık kahve içme edimi bu

mekanlarda daha geri planda kalmış bunun yerini toplumsallaşma misyonu almıştır. Artık bu mekanlarda kahve içme edimi sohbetin, arkadaşlarla buluşmanın, iletişimin kısaca sosyalleşmenin bir aracı olmuş, insanlar daha çok bu mekanları toplumsallaşma amacı ile kullanmışlardır.

Kahvehaneler ilk dönemlerden itibaren çeşitli gerekçeler gösterilerek birçok tepki ile karşılaşmışlardır (Şahbaz, 2007: 31). Siyasi tepkilerin altında yatan temel gerekçe kahvehanelerde insanların bir araya gelip güncel konuları istişare edip tartışmaları, siyasi erki eleştirmeleri ve bunun da siyasi erk tarafından kendilerine karşı bir tehdit olarak algılanmasıdır. Kahvehanelere karşı yaşanan dini tepkilere bakınca kahve çekirdeğinin kavrulmasının dinen mahsurlu sayılması, içen kişilerde zihnen ve bedenen uyarıcı etkisinin şarabın sarhoşluk verme özelliğine benzetilmesi ve dolayısıyla bu içeceğin içildiği kahvehanelerin de mahsurlu yerler olarak algılanması görülmektedir. Ahlaki tepkilere bakınca, kahvehanelerin sadece kahve içilip sohbet edilen mekanlar olarak kalmayıp, müslüman toplumların yaşam kriterlerine pek de uygun olmayan etkinliklerin yapıldığı yerler haline gelmesi gösterilebilir. Bu mekanlarda dinen yasak olan kumar oynama, çeşitli çalgılı eğlencelerin yapılması bazı kesimler tarafından hoş karşılanmamıştır.

Kahvehaneler, toplumsal ilişkilerin yaşandığı, yansıtıldığı, siyasi konuların tartışıldığı, örgütlenme faaliyetlerinin yapıldığı mekanlar olmasından siyasi iktidarlar tarafından sürekli kontrol altında tutulma ihtiyacı duyulmuştur (Safi, 2018: 295). Siyasi iktidar bu mekanlarda yürütülen halk oyunları, eğlence gösterileri gibi faaliyetleri ve insanların kendi aralarında yaptıkları sohbeti, görüş alışverişinde bulunmalarını takip etmek, denetim altında bulundurup buraların kendisine tehdit oluşturmasını önlemek için çeşitli çalışmalar yürütmüştür. Kimi zaman buralarda insanlar arasındaki sohbetleri takip etmek, buraların nabzını tutmak için bu mekanlara hafiyeler göndermiş, kimi zaman buradaki faaliyetleri kontrol altında tutmak için çeşitli yasaklamalar getirmiş, kimi zaman da buraların faaliyetlerine son vermek amaçlı kapatma yoluna gidilmiştir. Buraları kullananlar ise bu yasaklamalara direkt karşı çıkamamaları bile gizliden gizliye bu yasakları yıkmaya yolunu tercih etmişlerdir. Bu faaliyetlerine örnek olarak kapatılan kahvehanelerin yerine sapa yerlerde, ara sokaklardaki dükkanları kahvehaneye dönüştürmeleri gösterilebilir (Öztürk, 2006: 20).

Kahvehaneler konusu birçok bilim dalıyla ilişkili bir konudur. Bundan dolayı tarihçilerin, sosyologların, iletişimcilerin, siyaset bilimcilerin, halk bilimcilerin inceleme konusu olmuştur. Batılı gezginlerin Doğu kahvehanelerini anlatırken buraları insanların kahve ve tütün içerek zamanlarını öldürdükleri mekanlar olarak anlatmaları insanlarda olumsuz bir Doğu kahvehaneleri algısı oluşturmuştur. Halbuki Doğu'daki kahvehaneler insanların sadece kahve ve tütün içip zaman geçirdikleri yerler değildir. Birçok farklı toplumsal işlevi de bünyesinde barındırmaktadır. Doğu kahvehanelerini inceleyen araştırmacıların oluşturulan bu kötü imajı yıkmaya gibi bir zorlukla karşı karşıya oldukları aşikardır.

Türk toplumunda 500 yıllık bir mazisi olan kahvehaneler toplumumuzla bütünleşmiş ve toplum üzerinde önemli izler bırakmıştır. Tabiki bu uzun geçmişi boyunca günümüze gelene kadar birçok değişikliğe uğramış, bir çok özelliği kaybolmuş yerine yeni özellikler eklenmiştir. Kimi zaman insanlar arası iletişimi sağlayan yerler olarak görev almış, kimi zaman insanları eğlendirmiş, kimi zaman kültürel öğelerin yaşatıldığı ve gelecek kuşaklara aktarıldığı mekanlar olmuşlardır.

Cumhuriyet dönemine geldiğimizde devletin toplumu şekillendirme, yeni bir toplum oluşturma düşüncesinden dolayı devlet kahvehaneler üzerinde yoğun bir şekilde durmuş, bu mekanları denetleme ve dönüştürme hedefi içinde olmuştur (Ediz, 2008: 187). Kahvehanelerin geleneksel fonksiyonlarının artık toplumda fazla bir karşılığı kalmadığı, halkın farklı ihtiyaçlarının doğması nedeniyle bu ihtiyaçlara cevap verebilmek için bu mekanları ıslah edip dönüştürmek daha sonra da bu mekanlar eliyle halka biçim vermek, toplumu değiştirmek hedeflenmiştir. Cumhuriyet döneminde devrimlerle beraber toplumu dönüştürme ve topluma biçim verme gayeleri güdüldüğü için kahvehaneler bir araç olarak görüşmüştür.

Kamusal mekanların toplumsal karşılıkları, ne ifade ettikleri, işlevleri toplumla ve dolayısıyla toplumda yaşanan gelişmelerle yakından ilgilidir. Toplumların özellikleri, yaşantıları, kültürleri, hayattan beklentileri değiştikçe buna paralel olarak kamusal mekanlar da bir değişim içine girmektedir. Kamusal mekanlar, bu doğrultuda tarih boyunca sosyal ve siyasal hayattaki değişiklikler, toplumların yaşamlarını değiştiren önemli olaylar, teknolojik alanda yaşanan gelişmelerin etkisiyle yeni duruma göre bir çok değişim ve dönüşüm geçirmiştir. Toplumların yaşam tarzları, ihtiyaçları, beklentileri değiştikçe bu doğrultuda bu yeni duruma cevap verebilmek için kamusal mekanlar da kendini yenilemiş, farklı

fonksiyonlar üstlenmiştir. Sanayi Devrimi ve sonrasında toplumda meydana getirdiği sosyal ve ekonomik koşullar dönüşüm hususunda adeta bir dönüm noktası olmuştur. Sanayi Devrimi ile oluşan ekonomik ve toplumsal durumda üretim ve tüketim ilişkisi farklı bir boyut kazanmıştır. Üretim sürecinde bir hızlanma olmuş, üretimin hızlanması ise ekonomik hareketliliği ortaya çıkarmıştır. Üretimin ve ekonomik hareketliliğin artmasıyla ülkeler arasında ticari ilişkiler başlamıştır. Üretim alanında yaşanan bu değişim insanların ihtiyaçlarında da değişiklik meydana getirmiş ve tüketim olgusu gittikçe farklılaşmıştır.

Oysa geleneksel anlamda üretim ve tüketim birbiriyle bağlantılı kavramlar olup arz talep dengesi doğrultusunda seyir göstermekteydi. Üretim ve tüketim arasında bir denge durumu gözetilirdi. Üretim ve tüketim insan hayatı için zorunlu olan ihtiyaçlar doğrultusunda seyir gösterirdi. Sanayi devrimi sonrası, üretimde makineleşmeye ve montaj hattına geçiş ile birlikte üretim kitlesel bir özellik kazanarak hacmi genişlemiş ve tüketim kapasitesinin üzerine çıkmıştır (Özyurtseven, 2019: 8). Bu da üretim ve tüketim arasındaki arz talep dengesini bozmuş ve tüketilenden daha çok ürünün üretilmesine sebep olmuştur. Bu iki olgu arasındaki dengenin sağlanması için tüketimin artırılması durumu ortaya çıkmıştır. Aynı üretimde olduğu gibi tüketimin de planlı, programlı bir eylem olması ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Ekonomik alanda gücü elinde bulunduran aktörler ihtiyaçtan fazla ürettikleri ürünlerinin satılması için insanlarda temel ihtiyaçlarından daha fazla tüketme beklentisi içine girmişlerdir. İnsanların daha fazla tüketmesini sağlamak için temel ihtiyaçlardan farklı yeni yeni istek ve ihtiyaçlar oluşturma, hissettirme yoluna gitmişlerdir.

Tüketim kültürü ekseninde oluşan yeni durum toplumsallaşma mekanları üzerinde biçimlendirici bir etki yapmıştır. Kamusal mekanlar artık bu tüketim olgusu üzerinden şekillenmiş, tüketim ihtiyacına cevap vermek için yeni roller ve fonksiyonlar üstlenmiştir. Tüketim eyleminin gerçekleştiği fiziksel ortam olan bu mekanların yaşanan toplumsal değişime kayıtsız kalması düşünülemezdi. Kamusal mekanlardan toplumca yaygın bir şekilde kullanılan kahvehaneler de bu değişimden nasibini almıştır. Oluşan bu yeni duruma göre kendisini şekillendirmiş, tüketim kültürü ekseninde toplumda bir karşılığının olabilmesi için farklı biçimlere girmiştir (Bilge, 2010: 82-83). Bu yeni biçimlerden birisi de kafelerdir. Kahvehanelerden kafelere doğru olan dönüşüm de yine Sanayi Devrimi ve modernleşmenin etkisiyle

daha sonraları toplumda yaygınlaşan tüketim kültürünün etkisiyle olmuştur. Modernleşmenin getirdiği hayat koşullarının değişmesi, insanların çalışma şartlarının farklılaşması gibi gelişmeler, kahvehanelerin mekânsal ve sunduğu hizmetler açısından değişikliğe gitmesine sebep olmuştur. İnsanların, çalışmaktan arta kalan kısıtlı zaman dilimlerini geçirdikleri mekanlar olan kahvehaneler bu kısa zaman dilimine göre hizmet verecek şekilde tasarlanmış ve hizmet sunmuştur. Çünkü modernleşmenin getirdiği yeni yaşam biçimleri neticesinde insanların yeme-içme, dinlenme, eğlenme gibi eylemleri ve sosyalleşme tarzları değişime uğramıştır. Bunların icra edildiği mekanlar çalışan insanların mesai dışı zamanlarının kısa olması dolayısıyla buna uygun bir şekilde biçimlenmiştir. Tüketim kültürünün toplumda yaygınlaşması, tüketime değer atfedilmesi ile birlikte bu durum yeni mekanların çeşitlenmesine sebep olmuştur. Yeni oluşan bu mekanlar da yine tüketim eksenli tasarlanmış, şekillenmiştir. Yine kafelerin toplumda yaygınlaşmasında modern yaşamın getirdiği kadın erkek eşitliğinin tezahürü olarak bu mekanların kadınlara açık olması da etkili olmuştur. Zira geleneksel kahvehaneler sadece erkeklerin mekanı olup kadınlara kapalı idi.

Kahvehanelerin günümüzde modern çağın oluşturduğu yeni yaşam tarzına, toplumun ihtiyaçlarına, beklentilerine, toplumsal hayatın gereklerine, kadın ve erkeklerin toplumsal mekanlardaki görünürlüğüne yeteri kadar imkan vermemesi, insanların farklı arayışlar içine girmeleri neticesinde bu mekanın işlevlerini gören farklı mekanların oluşmasına zemin hazırlamıştır. Günümüz şartlarının getirdiği ihtiyaçlardan dolayı insanlar artık toplumsallık mekanlarından farklı beklentiler içine girmiştir. Kahvehane ortamından memnun olmayan, bu mekanın olumsuz yönlerinden şikayetçi olan insanlar farklı arayışlar içine girmiştir. Arayış içinde olanlar kahvehanelerin eskiden olduğu gibi edebi, kültürel, sanatsal anlamda toplumu yönlendiren bir mekan olması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Bu doğrultuda millet kıraathaneleri modern çağın gereklerine göre insanların kitap okuyup, ders çalışıp, diğer insanlarla iletişim kurarak sosyalleşebilecekleri mekanlar olarak ortaya çıkmıştır. İşte bu ortamda yeni yeni açılmaya başlayan millet kıraathaneleri önemli bir misyon üstlenmiştir. Toplumsal sapma davranışlarından dolayı kahvehanelerden hoşnut olmayan veya yeni mekan arayışı içinde olan insanlar için millet kıraathaneleri bu alanda bir alternatif konumdadır. Millet kıraathanelerinin verdiği

hizmetlerle bu bağlamda toplumsal bir boşluğu doldurup dolduramayacağını zaman gösterecektir.

Üç bölüm halinde hazırlanan çalışmanın birinci bölümünde kahve ve kahvehaneler ile ilgili genel bilgilere ve tarihi sürecine yer verildi. Bu kapsamda kahvenin ortaya çıkışı ile ilgili yaygın rivayetler, kahvenin dünya coğrafyasına yayılışı açıklandı. Daha sonra kahvehaneleri ortaya çıkaran toplumsal hayat, kahvehanelerin Osmanlı Devleti'ne gelişi ve burada yayılışı, gördüğü tepkiler ve yasaklamalar, kahvehane çeşitleri, Cumhuriyet dönemi kahvehanelerin durumu açıklandı.

İkinci bölümde geleneksel kahvehanelerin üstlendiği fonksiyonlar açıklandıktan sonra toplumsal hayatta yaşanan değişimle beraber kamusal mekanlarda yaşanan değişim, kahvehanelerin modernleşme ve tüketim kültürü bağlamında yaşadığı değişim ve dönüşüm, kafeler ve millet kıraathaneleri gibi yeni kamusal mekanların ortaya çıkışı açıklandı. Üçüncü bölümde bu araştırmayı yapmaktaki amaç, araştırmanın önemi, kapsam ve sınırlılıkları, araştırma yöntemi açıklandıktan sonra Millet kıraathaneleri ile ilgili yapılan alan araştırması ve edinilen sonuçlar ele alındı.

Bu çalışma kapsamında kahvehaneler hakkında bilgi veren tezler, kitaplar, dergiler vs. incelenip kahve ve kahvehanelerin ortaya çıkış ve yayılış serüveni, tarihi süreçteki değişimi, tarihi süreçteki toplumsal fonksiyonları ortaya konulmuştur. Daha sonra alan araştırması safhasında Gaziantep'teki millet kıraathaneleri içinde en faal olarak hizmet veren üç millet kıraathanesi incelenmiştir.

Bu çalışmada kahvehanelerin gelişimi ile ilgili tarihsel süreç ortaya konup, üstlendiği fonksiyonlar, bu fonksiyonlarda zaman içinde yaşanan değişim ve toplumdaki yansımalarını ortaya koymak amaç edinilmiştir. Bu amaç doğrultusunda toplumsal hayattaki sosyal, siyasi, kültürel ve teknolojik gelişmelerin etkisiyle kamusal mekanlardaki değişim ve dönüşümün kahvehane mekanlarına yansımaları ele alınmış, bu mekanların ne gibi değişim ve dönüşüm geçirdikleri, bu bağlamda ortaya çıkan toplumsallaşma mekanları olan millet kıraathaneleri incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAHVE VE KAHVEHANELER

Çalışmanın bu bölümünde kahve ile ilgili genel bilgilere yer verilip ortaya çıkışı ile ilgili rivayetler anlatılacak ve ortaya çıktıktan sonra da dünyaya nasıl yayıldığı ile ilgili bilgiler verilecektir. Kahve ile ilgili bilgiler verildikten sonra kahve içme ediminin gerçekleştiği mekanlar olan ve daha sonra da toplumsallaşma mekanları haline dönüşen kahvehaneler de yine ilk ortaya çıkışı ve tarihsel seyri bağlamında incelenecektir. Bu doğrultuda kahvehanelerin ortaya çıkışının sebepleri, ortaya çıkmasının toplumsallık açısından önemi, ilk çıktığı dönemde karşılaştığı toplumsal tepkiler ve ilk kahvehanelerin açılmaya başlayıp toplumumuzda yaygınlaşması üzerinde durulacaktır.

1.1.Kahve

Kahve, insanlar açısından gerek içme edimini gerçekleştirmek gerekse toplumsallaşmaya aracılık etme yönüyle önemli bir yere sahiptir. İnsanların hayatında bu kadar önemli bir yere sahip olan kahvenin ortaya çıkış serüvenine bakınca net bilgiler elde edilemediği fakat bazı rivayetlerin öne çıktığı görülmektedir. Bu bilgiler doğrultusunda kahvenin Habeşistan bölgesinde yani bugünkü ismiyle Etiyopya’da ortaya çıktığı görülmektedir. Burada ortaya çıkan kahve Yemen’e ve İslam ülkelerine geçip burada yaygınlık kazanmıştır. Daha sonra göçlerle, savaşlarla, ticari ilişkilerle, hac yapmaya giden hacılar aracılığıyla dünyanın diğer bölgelerine yayılmıştır. Doğu içeceği olan kahvenin Batı’ya gelince gerek içecek olarak gerekse sunulan mekanlar anlamında değişikliğe uğradığı görülmektedir.

1.1.1. Genel Olarak Kahve

Kahve, Latince’de *coffea arabica* olarak adlandırılmaktadır. Rubiacceae (kökboyasigiller) familyasına bağlı, uzunluğu 7-8 metre civarında olan bodur,

yaprağı her mevsim yeşil kalan bir bitki türüdür. Kahve bitkileri, iklimsel olarak sıcak havayı sever. Bu bitkinin çiçekleri ve kiraza benzer meyveleri bulunur. Bitkinin çiçekleri kuruduktan sonra dökülür ve dallarda çekirdekler kalır. Bu meyveler silkelenerek toplanıp güneşte kurutulur ve kabuklarından ayrıştırılır. Bu şekilde kahve kullanıma hazır hale gelmiş olur (Toros, 1998, 13-14). Bu bitkiden içecek elde etmek için çekirdek taneleri kavrularak toz haline getirilir ve sıcak su ile karıştırılır. Genel olarak sıcak tüketilen kahve aynı zamanda soğuk olarak hazırlanıp tüketilebilmektedir. Bu şekilde elde edilen içecek de yine aynı ad ile anılır. Yemen dolaylarında kahve “bun” adı ile anılmaktadır (Toros, 1998, 11-12). Arapça’da bu kelimenin ne zamandan beri kullanıldığı bilinmemektedir fakat ilk anlamının “şarap” olduğu kabul edilmektedir. Şarap olarak adlandırılmasının sebebi ise iştah kesme özelliğine sahip olmasıdır. Bu içeceğe kahve adını veren kimselerin ehl-i keyf kimseler olduğu düşünülmektedir (Bostan, 2001: 202).

Dünyada içecek olarak sudan sonra en fazla kahve tüketilmektedir. Kahve tüketimini dünyadaki insan sayısına oranlarsak her beş kişiden biri kahve tüketicisi olarak nitelenebilmektedir. Dünyada petrolün ticaretinden sonra kahve ticareti en yüksek büyüklüğe sahip olan ikinci ürün durumundadır (Heise, 2001: 12). Bu oranlar göstermektedir ki kahve insanlar için çok önemli bir içecek türüdür. Kahve ilk olarak Doğu’da varlık gösterip daha sonraları çeşitli araçlarla Batı’ya ulaşp orada yayılan bir içecektir. Kahve zaman içinde üretimi, aracısı ve tüketimi ile dünyada çok geniş bir alana nüfuz eden bir alan haline gelmiştir. Dünyadaki kahve üretimi yapan ülkelere bakacak olursak Brezilya’yı açık ara farkla ilk sırada görmekteyiz. Brezilya’yı sırasıyla Kolombiya ve Vietnam izlemektedir. Bunların harici Guatemala, El Salvador, Honduras, Peru, Etiyopya, Uganda, Kenya, Tanzania, Yemen, Hindistan, Endonezya gibi ülkeler de önemli kahve üretimi yapan ülkelerdendir. Türkiye’de iklim koşullarından dolayı kahve üretilmemektedir. Kahve ihtiyacımız kahve üreticisi ülkelere ithal edilerek karşılanmaktadır. Tarihi süreç içinde ithal edilen kahve miktarı ülkenin ekonomik imkanları nispetinde değişiklik arz etmiştir.

İlk başlarda kahve Habeşistan’da yiyecek olarak tüketilirdi. Fırında kavurur sonra değirmende çekip un haline getirirlerdi. Sonra buna su ilave ederek yoğurup hamur haline getirirlerdi. Bunu fırında pişirip ekmek olarak yerlerdi. O dönemin ekmeği bu idi. Kahve, yıllarca bu şekilde insanların karnını doyurmuştur (Ünver,

1962: 41). Daha sonra kahve Yemen'e oradan da İslam dünyasına yayılmıştır. Burada da yine ekmek yapmak için kullanılmaya devam edilmiştir. Fakat kahveden yapılan bu ekmek türü Araplar tarafından pek benimsenmemiş, Arapların damak tadına hitap etmemiştir. Bunun sonucu olarak kahve Arap dünyasında içecek olarak kullanılmaya başlanmıştır. (Göktaş, 1999: 68). Kahve içeceğinin İslam dünyasında mistik bir özelliğinin olması ve bu özelliğiyle gündelik hayata taşınması ona diğer içeceklere nazaran daha çok önem verilmesine sebep olmuştur. Yine İslam dünyasında kahveye önem atfedilmesinde Şazeliye tarikatı şeyhi olan Hasan eş-Şazeli eliyle keşfedilmesi ve bu tarikatın dervişleri arasından kullanılması etkili olmuştur (Demiray, 2011: 76).

1.1.2. Kahve Üzerine Rivayetler

Kahvenin nasıl ve ne zaman ortaya çıktığı ile ilgili yeterince bilgi ve belge olmadığı için bu konuda birçok farklı rivayetle karşılaşmaktayız. İnsanlar net olmayan bu durumu, bu boşluğu doldurmak için değişik bilgiler rivayet etmişlerdir. Bir konu ne kadar net olursa insanlar o konu üzerinde daha çok mutabık kalır ve bu durum insanlar tarafından kabul edilir. Kesin olarak bilinmeyen işlerde ise birçok değişik bilgi ile karşılaşılmaktadır. Çünkü bir konu üzerinde kesin ve açık bir bilgi olmayınca insanlar bu konu ile ilgili tahminler yürütmekte ve yorumlar yapmaktadır. Ve bu hal sürekli olarak devam etmektedir. Ayrıca bu tahmin ve yorumlar insanların düşünce yapılarına, inançlarına, yaşadıkları mekânsal özelliklere göre de farklılık göstermekte, insanlar kendilerince anlamlar yüklemektedirler. Bilgiyi net olarak ortaya çıkaramadıkları için de bu muğlaklığı hayal mahsulü anlatılarla doldurmaya çalışmaktadırlar. Kahve konusunda da bu durum karşımıza çıkmaktadır. Kahvenin ortaya çıkışı ile ilgili karşımıza bir sürü değişik rivayet, değişik hikaye ve söylence çıkmaktadır. Bundan dolayı kahvenin ortaya çıkışı ile ilgili kesin ifadeler kullanmak doğru değildir. Çünkü bu söylediğimizi ispat edecek yeterince sağlam veriye sahip değiliz.

Kahve içmenin nasıl, ne zaman, nerede başladığı net olarak bilinmediği için bu konu ile ilgili birçok farklı rivayet vardır. Kahve değişik toplumlara, kültürlere ait olduğu için bu konudaki rivayetler benzerlik gösterse de aktörleri toplumlara göre değişiklik göstermektedir. Anlatılan efsanelerden en yaygın olanını Heise (2001), şu şekilde aktarmaktadır:

“Yemen’deki bir Hristiyan manastırının çobanı, keşişlere hayvanların geceleri artık uyumadıklarından yakınır. Hayvanlar gece boyunca ordan oraya hoplayıp zıplıyor ve yedinci günde bile en ufak bir yorgunluk belirtisi göstermiyorlardır. Manastırın idarecisi, hayvanların bu davranışının nedenini yedikleri şeylerde aramak gerektiğini söyler. Bunun üzerine çoban ve iki keşiş yola koyulurlar ve sürünün otladığı yerlerde, daha önce bilmedikleri çalı türünden bir bitkiye rastlarlar. Bu koyu yeşil çalının küçük beyaz çiçekli, meyveye durmuş dallarından birkaçını koparırlar: Yanlarında getirdikleri bu dallardan, özellikle koyu kırmızı, mora çalan taneciklerden bir içecek hazırlayıp tadına bakarlar. Sonuçta ne olsa beğenirsiniz? Bütün geceyi en ufak bir uyku gereksinimi duymadan, canlı ve neşeli bir ruh hali içinde geçirirler”.

Görsel 1: Kaldi And His Dancing Goats. The Legendary Discovery Of The Coffee Drink

Kaynak: http://www.mirrorsservice.org/sites/gutenberg.org/2/8/5/0/28500/28500-h/28500-h.htm#Chapter_I

Kahvenin bulunması ile ilgili diğer efsane, bir iftira yüzünden ücra bir taş çölüne sürülen Ömer adındaki bir kişiye aittir. Bu çölde insanın yiyebileceği hiçbir ürün bulunmamaktadır. Ömer sürüldüğü çölde, açlıktan neredeyse ölmek üzereyken bir çalının üzerindeki tohumları toplar ve kaynatıp içer. Bu şekilde uzun bir süre hayatta kalmayı başarır. Çölde karşılaştığı bazı cüzamlı kişilere de bu içecekten içirir ve bu kişiler hastalıklarından kurtulurlar. Bu olay halife tarafından duyulur. Halife bu olaydan sonra Ömer’in cezasını affeder (Heise, 2001: 15).

Kahve üzerine anlatılan bu efsanelerden başka da halk arasında anlatılan yaygın rivayetler vardır. Örneğin bunlardan biri Şazeliye tarikatının başı Ebu’l Hassan Şazeli ile ilgilidir. Şeyh Şazeli’nin hacca giderken uzun yolculuk esnasında

yolda müridi Şeyh Ahmed ile uzun uzun sohbet ettikleri esnada oralarda buldukları kahve çekirdeklerini kaynatarak içtikleri söylenir (Koz, 2011: 17). Hatta Şeyh Şazeli, kahveci esnafınca bu alanın piri olarak kabul edildiğinden Osmanlı döneminde İstanbul'daki pek çok kahvehane ve tahmis dükkanında “Ya Hazret-i Şeyh Şazeli” levhası asılırdı (Ürer, 2010: 2).

Kahvenin nerede, ne zaman ve nasıl ortaya çıktığı kesin olarak bilinmemektedir. Bu bilinmezlik sebebi ile bu konuda birçok değişik rivayet, söylence, bilgi üretilmiştir. Bununla birlikte bu kısımda kahvenin ortaya çıkışı ile ilgili en yaygın, halkta en kabul gören rivayetlere yer verilmiştir. Bu açıklamalarla kahvenin hangi ortamda ortaya çıktığı, ortaya çıkış serüveni izah edilmeye çalışılmıştır.

1.1.3. Kahvenin Yayılışı

Kahvenin yayılışı ile ilgili bilgiler, aynı ortaya çıkışı ile ilgili bilgilerde olduğu gibi muğlaktır. Yayılmasına kimler aracılık etmiş, hangi yolları izleyerek dünyanın dört bir yanına yayılmış, Osmanlı'ya ne zaman ulaşmış gibi bir çok konu gizemini korumaktadır. Bu konuda net bilgilerin olmaması birçok rivayeti de beraberinde getirmiştir. Bu durumun farkında olarak bu konu ile ilgili bilgileri harmanlayarak yaygın görüşleri, doğruluğu daha kuvvetle muhtemel olan bilgileri aktarmaya çalışmak daha doğru olacaktır.

Kahve, 570'li yıllarda Habeşistan'da yani günümüzdeki ismiyle Etiyopya'da ortaya çıkmıştır. Etiyopya'nın Kaffa vilayeti kahvenin anavatanı olarak bilinmektedir. Sonra Yemen'e ulaşarak burada çokça benimsenmiş, buradan sonra Mekke'ye ulaşmış oradan da Kahire'ye ulaşmıştır (Evren, 1996: 17). Kahvenin Kahire'den sonraki durağı Suriye'nin Şam ve Halep vilayetleri olmuş, oradan da İstanbul'a ulaşmış ve 1550'lere gelindiğinde artık tüm İslam ülkelerine de ulaşmıştır. Kahvenin yayılışı ile ilgili Yemen'e ayrı bir parantez açmak gerekmektedir. O zamanın alimlerinden El-Zebhani iş için gittiği Etiyopya'da kahve içildiğini görmüştür. Tekrar Yemen'e döndüğünde bahçesinde kahve yetiştirmeye başlamıştır. Yemen, İslam ülkeleri içinde kahvenin doğduğu yer olarak bilinmektedir. Ayrıca, Arap yarımadasında kahvenin en iyi yetiştiği yerdir (Heise, 2001: 18). Bundan dolayı Yemen o dönemde ve günümüzde de kahve ile anılmaktadır.

Kahve, Kahire'den Suriye'ye geçmiş ondan sonra da İstanbul'a ve dolayısıyla Anadolu'ya girmiştir. İstanbul'a ulaşmasında tarikat müritlerinin, El Ezher

Külliyesi'ne eğitim amaçlı gidenlerin etkisi olmuştur. Ayrıca hacca giderken hac kervanlarının Suriye üzerinden gidip gelmesi kahvenin Suriye üzerinden İstanbul'a ulaşmasında etkili olmuştur. Yine tüccarlar da kahvenin İstanbul'a gelişinde etkili olmuştur. Kahvenin İstanbul'a geliş tarihi 1550'li yıllara tekabül eder (Hattox, 1998: 24).

Mekke'nin kahvenin yayılmasında ayrı bir önemi bulunmaktadır. Çünkü burası Hac Merkezi olması dolayısıyla birçok İslam ülkesinden buraya hac için gelen insanlar ülkelerine dönerken kahve götürmüşlerdir. Yine Şazili tarikatı lideri Şeyh Şazili'nin, "kahve, tıpkı zezem gibi, ne niyetle içilirse ona yarar" demesi de kahvenin yayılmasında etkili olmuştur (Evren, 1996: 17). Kahire de kahvenin İslam dünyasında yayılmasında önemli yerlerden biri olmuştur. Kahire'de bulunan El Ezher Külliyesi kahvenin yaygın olarak kullanıldığı bir yer olmuştur. İbnAbdülgaflar, on altıncı yüzyılın başında kahvenin El Ezher'de kullanılmaya başladığını belirtmektedir. İbnAbdülgaflar'a göre kahve El Ezher'e gelen sufiler tarafından getirilmiştir. İbnAbdülgaflar bizzat şeyhlerin zikir esnasında müritlerine kahve dağıttığını belirtmektedir. Hatta bu zikirler halka açık olarak yapıldığı için orada bulunan herkese dağıtıldığını belirtmektedir (Hattox, 1998: 23).

Kahve göçlerle, savaşlarla, ticari ilişkilerle, hac yapmaya giden hacılar aracılığıyla dünyanın diğer bölgelerine de yayılmıştır. Yayıldığı yerlerde toplumlar kültürel özelliklerine göre kahveye anlam yüklemişlerdir. Kimi toplumlar kahvenin sırf içme edimine önem vermişler, kimi toplumlar ise kahve içme ediminden çok onun sohbete aracı olmasına daha fazla anlam yüklemişler, kimi toplumlar kahve içmeyi kültürlü olmanın, elit olmanın bir nişanesi olarak görmüşlerdir.

Kahve İslam dünyasında oldukça rağbet görmüştür. Bunun en temel sebebi kahvenin İslam tarikatları arasında oldukça revaçta olmasıdır. Diğer bir sebep olarak kahvenin haram olan alkollü içeceklere alternatif bir içecek olması gösterilebilir. Alkollü içeceklerin haram olmasından dolayı bu içecekleri kullanmayan insanlar kahveyi daha kolay benimsemişlerdir. Kahve içme ilk olarak tarikat müritleri arasında görülmüştür. Tarikat müritleri arasında kahvenin yaygınlık kazanmasının, rağbet görmesinin sebebi ise gece boyu yapılan ibadet ve zikirlerde zinde kalabilme gayesidir. Kahve, insanın düşünme sürecini kolaylaştırdığı, zihni açık tuttuğu ve uyanık kalmayı sağladığı için geceler boyunca zikir ve ibadetle meşgul olan sufi tarikatı üyeleri arasında içimi yaygınlaştırmıştır (Hattox, 1998: 23). Sufilerin

ibadethanelerinde, zikir meclislerinde kahve ocakları kurulmuş ve kahveyi oradakilere dağıtmak, ikram etmek için “Kahve Nakibi” adında görevliler tayin edilmiştir (Ayvazoğlu, 2007: 13). Kahve içme ediminin sufiler tarafından bu kadar çok tutulmasında kahvenin sarhoş etmeme özelliğinin anlaşılması da etkili olmuştur.

Sufiliğin dışa açık bir yapıda olması ve çoğunun gündüzleri diğer insanların arasında mesleklerini icra eden, onlarla etkileşim halinde olan kişiler olması kahvenin yayılmasında önemli bir etken olmuştur. Tarikat üyeleri öyle düşünüldüğü gibi sırf ahiret için hazırlanan sadece dua, ibadet, zikir ile meşgul olan bu dünya ile alakası olmayan kişiler değildi. Onların da diğer insanlar gibi bir aile hayatı, meslek hayatı, sosyal ilişkileri vardı. Onlar da herkes gibi çarşı pazarda alışveriş yapar, insanlarla etkileşime girer, ailesinin iâşesini temin için bir meslek icra ederler ve geceleri de aileleri ile evlerinde kalırlardı. Onların sosyal hayata entegre olarak yaşamlarını sürdürmeleri kahvenin diğer insanlar arasında yayılmasında etkili olmuştur. Hattox bu durumu şöyle izah etmektedir:

“Eğer sufilik dışa kapalılığı önde tutan bir akım olsaydı, yani Hristiyan manastır yaşamını çoğu zaman belirleyen yüksek duvarların gerisine ve binaların içine kapanmış olsaydı, kahve içme tarikatlarına mensup az sayıda kişiyle sınırlı ve gizli bir adet olarak kalabilirdi” (Hattox, 1998: 22-23).

Kahvenin zikir meclislerindeki sufiler dışında diğer insanlara da içecek olarak dağıtılması kahvenin gelecek serüveninde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Kahve sufilerin zikir yaparken zinde kalmalarına yardımcı olduğu gibi işyerinde çalışan kişilerin de yorgunluğunun dinmesini sağlayıp işlerinde onlara dinçlik, zindelik verebilirdi. Sufilerin zikir meclislerinde yapılıp içildiğine göre evlerde, işyerlerinde de hazırlanıp tüketilebilirdi. Bu durum daha sonra kahvenin satılmaya başlanmasının, dolayısıyla ticarileşmesinin önünü açmıştır. Böylece kahve El Ezher’in etrafında satılmaya başlanmıştır. Böylelikle kahve sadece sufiler tarafından tüketilen bir içecek olmaktan çıkmış, ticari bir ürün hüviyetine bürünmüştür. El Ezher’in etrafındaki mekanlar kahve içme yerlerine dönüşmüştür (Taştan, 2009: 62). Yarı kamusal alan özelliğindeki bu kahve içme yerleri kahvehanelerin ilk ilkel başlangıç yerleri olma özelliğindedirler. Kahve bu noktadan sonra insanların sosyalleşmesi için bir araca dönüşerek kamusal alanda görünür hale gelmiştir.

İslam dünyasının kahveyi kabul etmesi ve insanlar arasında yaygınlaşması bazı engellerle karşılaşmıştır. Arap dünyasındaki ülkelerde ve İstanbul’a kadar olan

bütün İslam diyarlarında bu engele rastlanmıştır. Halbuki kahvenin yayılmasında başlangıç noktası olan Etiyopya'dan diğer İslam ülkelerine ve İstanbul'a kadar olan yolculuğunda İslam dininin bünyesinde barındırdığı unsurlar (tarikât mensupları, hacca giden hacılar gibi) öncülük etmişti. Kahve ulaştığı yeni İslam beldelerinde önemli tepkilerle karşılaşmıştır. Bu konu bir çok polemige neden olmuştur. Bu polemiklere bir göz atacak olursak:

Kahvenin insan bedeni için zararlı olduğu hatta zehirleyici özelliği olduğu düşünülüyordu. Çekirdeklerinin aşırı kavrulmasından dolayı kömürleşme seviyesine kadar gelmesinin sağlık açısından sorunlu olduğu düşünülüyordu. Diğer bir polemik kahvenin sarhoş edici özelliğinin olup olmadığı ile ilgili yaşanmıştır. Kahveye bu açıdan yaklaşanlar kahveyi şarap ile mukayese edip şaraba benzeterek kahvenin haram olduğu yorumunu yapmışlardır. Kahveye karşı çıkanların diğer bir dayanağı kahve satılan, içilen mekanların toplumun huzurunu bozduğu, şiddet, gürültü, kargaşa çıkararak toplumsal düzeni ifsat ettiği fikridir. Yine yeniliklere kapalı çevrelerce de bu yeni içeceğe şüphe ile bakılmıştır.

570'li yıllarda Habeşistan'da ortaya çıkan kahve Yemen üzerinden İslam coğrafyasına yayılmış, oradan Anadolu'ya ve İstanbul'a gelmiş, daha sonra ise Avrupa ve diğer Batılı ülkelere ulaşmıştır. Kahvenin yayılması ve diğer toplumlara geçmesinde göç, savaş, ticari ilişkiler, hac gibi olgular etkili olmuştur. Kahve ulaştığı yeni toplumlarca da hemen benimsenmemiş sağlık, din, toplumsal vs. yönden sakıncalı olduğu gerekçesiyle birçok engelleme ile de karşılaşmıştır.

1.2.Kahvehane

Toplumsallaşma mekanlarının sınırlı olduğu bir dönemde ortaya çıkan kahvehaneler o dönemde insanların toplumsallaşma bağlamında gereksinim duyduğu bir ihtiyacı karşılamak için ortaya çıkmıştır. İnsanların gündelik yaşamlarının cami, ev ve işyeri üçgeninde sıkıştığı ve insanların kendi aralarında sosyalleşme bağlamında paylaşımının pek olmadığı bir dönemde ortaya çıkan kahvehaneler insanların toplumsal konularda görüş alışverişinde bulunmaları, birbirleri ile dayanışma içine girmeleri, toplumsal olaylara karşı birlikte tepki göstermeleri açısından önemli bir gelişme olmuştur. O dönemin şartlarında yeni bir gelişme olan bu durum yönetsel anlamda kendisine bir tehdit olarak görmesi sebebiyle merkezi otorite tarafından veya dini açıdan mahsurlu yerler olarak görülmesi açısından din adamlarınca çeşitli tepkiler ve yasaklamalar ile karşılaşmıştır. Bu engellemelere

rağmen kahvehaneler toplumsal ihtiyaçları karşılamak amacı ile çeşitliliğe giderek ve sayılarını arttırarak varlığını sürekli devam ettirmiştir.

1.2.1. Kahvehaneleri Doğuran Toplumsal Hayat

Toplumsal kurumlar ortaya çıkarken o toplumdaki bir ihtiyacı karşılamak, bir görevi ifa etmek için doğarlar. Yani gelişigüzel değil bir ihtiyaca binaen oluşurlar. Bu kurumların ayakta durma sebebi de yerine getirdikleri bu toplumsal görevdir. Kahvehanelerin de nasıl, hangi şartlarda, niçin ortaya çıktığını bilebilmek için o dönemin ve içinde bulunulan toplumun yapısının, özelliklerinin bilinmesi gerekir. Doğu toplumlarında kahvehane gibi bir kurumun ortaya çıkıp kısa sürede benimsenmesinin bazı sebepleri vardır. Doğu toplumlarında halk gerek kültürel gerek yönetsel anlamda çeşitli gerekçelerle baskı altında tutuluyordu. Yönetimler insanları baskı altında tutarak kendi otoritelerini güçlendirmek, insanların kendilerine muhalefet etmelerini engellemek istiyorlardı. İnsanlar bu baskıdan dolayı kendi küçük dünyalarında, yeniliklere, değişime kapalı bir hayat sürdürüyorlardı. Erkeklerin toplumsal yaşamı işyeri, ev ve cami üçgeninde sınırlı ve dar bir çerçevede devam ediyordu. Yani erkekler ailesinin iâşesini temin için işe, ibadet etmek için camilere ve aile hayatı için de evine gidiyordu (Işın, 2001: 27). İnsanların gündelik yaşamları cami, ev ve işyeri üçgenine sıkıştığı ve buraların da insanların kendi aralarında rahatça bir şeyler paylaşmasına, görüş alışverişinde bulunmalarına imkan vermemelerinden dolayı doğal olarak insanlar birbirinden habersiz, toplumsal olaylara, sorunlara ilgisiz olarak yaşamaktaydılar (Taşpek, 2004: 31). İnsanların, yönetimin uygulamalarına, dayatmalarına engel olma, karşı koyma olanakları yoktu. İnsanların toplumsal konuları, sorunları görüşecekleri, bu konuda toplumsal bilinç oluşturacakları herhangi bir mekan mevcut değildi. İnsanların toplumsal konulara duyarsız kalması, yönetim tarafından yapılan icraatları eleştirmekten mahrum olmaları, böyle bir mekanizmanın hayata geçmemesi yönetimin de işine geliyordu.

Camiye giden insanlar, caminin kutsiyetine saygısızlık etmemek için buralarda dünyalık işler konuşmaktan imtina ederlerdi. Hele hele camilerde eğlence gibi dünyalık zevklerle, faaliyetlerle hiç uğraşmazlardı. Bu mekanları insanlar dünyevi işlerinden dolayı değil, manevi ihtiyaçlarını karşılamak için kullanmaktaydı. Dolayısıyla camiler insanların sosyalleşmesi, eğlenmesi, toplumsal ve kültürel faaliyetlerde bulunmaları için uygun mekanlar değildi.

Erkeklerin bu dar çerçevede gidebilecekleri nispeten farklı alan olarak dikkat çeken meyhaneler ise dinen sakıncalı görüldüğü için halk tabanına yayılamamıştır. Meyhaneler, dinen yasaklı olan içkinin satılıp içildiği yerler olduğu için bu mekanlar Müslümanların gönül rahatlığı ile gidip vakit geçirdikleri yerler değildi. Buralara gidip vakit geçirmek toplumca hoş karşılanmıyor, onaylanmıyordu. Bu olumsuz imajından dolayı insanlar buralara gitmeye mesafeli durmuş ve bu mekanlar toplumla bütünleşememiş, toplumla arasında hep bir mesafe olmuş ve dolayısıyla toplumda yaygınlaşamamışlardır. Fiziki anlamda kahvehanelere benzer özellikte olmalarına rağmen meyhaneler kahvehanelerin toplumsal hayatta üstlendiği görevleri yerine getirememiştir (Taşpek, 2004: 33).

Yine o dönemde toplum tarafından kullanılan mekanlardan hamamlar da kahvehanelerin üstlendiği insanları bütünleştirici, bir sohbet ortamı etrafında toplayıcı, insanların hoşça vakit geçirmelerini sağlayıcı özelliklerden yoksun mekanlar olmasından dolayı bu mekanlar da kahvehanelerin toplum üzerindeki fonksiyonlarını yerine getirmekten yoksundu.

Dolayısıyla insanların bir araya gelip toplu halde sohbet edecekleri bir mekan olmadığı için evlerinden dışarıya çıkma ihtiyacı bile duymuyorlardı. Sohbet etme ihtiyaçlarını nispeten evlerde üç-beş kişi toplanarak gidermeye çalışıyorlardı ama bu da tam anlamıyla toplumsal bir faaliyet olamıyordu.

Kahvehaneler ortaya çıkmadan önceki kurumlar kahvehanelerin toplumda üstlendiği görevleri yerine getirmekten uzak idi. Çünkü kahvehanelerle bazı ortak yanları olsa dahi bu kurumlar farklı toplumsal ihtiyaçları karşılamak amaçlı kullanılmakta idiler. Kahvehanelerin ortaya çıkma nedeni bu kurumlarla aynı değildi. Kahvehaneler o zamana kadar insanların icra edemediği toplumsal bir gereksinimi karşılamak için ortaya çıkmıştır. Zira kahvehanelerde insanlar istediği gibi dünyalık işler konuşabilir, eğlenebilirdi.

1.2.2. Kahvehanelerin Ortaya Çıkmasının Toplumsallık Anlamında Önemi

Kahvehaneler ortaya çıkmadan önce ev dışında insanların bir yerde oturup vakit geçirme alışkanlığı yoktu. Misafirler evlerde ağırlanır, onlara yemekler ikram edilir, yemek sonrası içecek ikramı ve sohbetler de yine evlerde gerçekleşirdi. Eğer misafirler sayıca çoksa bu ağırlama işi pek de kolay olmazdı. Zaten zenginlere ait olan evler dışında birçok ev de misafir ağırlamak için uygun ortama sahip değildi.

Kahvehanelerin ortaya çıkmasıyla insanlar artık misafirlerini ev dışı bir mekanda ağırlama, onlarla rahat bir ortamda sohbet etme imkanına kavuşmuşlardır. Bu değişim, misafir ağırlamada çok belirgin bir değişikliğe neden olmuştur. Kahvehanelerle birlikte misafir ağırlama işi sadece evlerde yapılmaktan çıkmış, insanlar daha rahat bir ortamda bu işi yapma imkanına kavuşmuştur. Bu da özellikle sayıca çok olan misafirleri ağırlarken ev halkının yaşadığı sıkıntıyı gidermiştir (Taşpek, 2004: 40). Misafir ağırlama işinin hanelerden topluma açık olan kahvehanelere de taşınmasıyla misafir ağırlama işi toplumsal bir öge haline gelmiştir.

Kahvehanelerin toplum tarafından bu kadar çabuk ve kolay bir şekilde benimsenmesinde, toplumda bu kadar önemli bir mekan haline gelmesinde bu gibi mekanların az olmasının payı büyüktür. Kahvehaneler özellikle orta ve alt tabakadaki insanlar için adeta bir buluşma noktası mesabesine gelmiştir. Kahvehaneler insanların çok önemli bir gereksinimini karşılayarak bu anlamda toplumdaki büyük bir açığı kapatmıştır. Kahvehanelerin ortaya çıkmasıyla artık erkekler, ev dışında bir araya gelip kahvelerini içerek sohbet edebilme, gün boyunca çalışmanın verdiği yorgunluğu atabilme, kendilerini toplumsal anlamda gösterebilme imkanına kavuşmuşlardır. Bu mekanlar sayesinde toplumsal örgütlenmelerin önü açılmış, ortak hareket etme bilincinin ortaya çıkması, sorunları çözmede istişare etme davranışının gelişmesi kolaylaşmıştır. Kahvehaneler faaliyete geçtikleri andan itibaren toplumsal bağları güçlendirmiş, toplumun ortak hareket etme bilincine katkıda bulunmuş, yönetim tarafından kendisine dayatılan işlerde toplumda karşı koyma mekanizması geliştirmiştir. Bu da idarecilerin toplumsal konularda dayatmacı anlayışında esnemeye sebep olmuş, toplumsal anlamda birçok değişikliğin önünü açmıştır (Gregoire, 1999: 231).

Kahvehanelerle birlikte mahalledeki insanların ev, cami ve çarşı üçgeninde sınırlanan gündelik yaşamına bir çeşitlilik ve alternatif bir mekan katılmıştır. Kahvehaneler sayesinde mahallenin içe dönük olan yaşam tarzına farklı bir pencere açılmıştır. Mahalle kahvehanelerinde insanların kahve içerek, kitaplar okuyup günlük olaylarla ilgili sohbet etmeleri mahalleli için yeni bir sosyo-kültürel alan oluşturmuştur. Kahvehanelerle birlikte artık mahallelinin günlük yaşamında cami gibi dini ve kahvehane gibi dünyevi iki farklı mekan güçlü bir şekilde kendini göstermektedir (Işın, 2000: 27).

1.2.3. Kahvehanenin Doğuşu ve Gelişim Süreci

İnsanların fiziksel bir mekanda toplanmasına aracılık eden bazı unsurlar vardır. Örneğin öğrenciler ders almak için okulda toplanırlar, insanlar ibadetlerini yapmak için camiye giderler, spor yapmak için spor kulüplerine giderler, yıkanmak için hamama giderler. Yani insanları fiziksel mekanlara çeken, onların oralarda toplanmasına aracılık eden, fiziksel mekanları anlamlı kılan bazı araçlar vardır. İnsanların kahvehanelere gitmelerine, o mekanda toplanmalarına aracılık eden öge ise kahve içeceği olmuştur. Özellikle kahvehanelerin ilk çıktığı dönemde insanlar buralara sadece kahve içme edimini karşılamak için gitmişlerdir.

Kahvenin sufi tarikatı üyelerince ibadet esnasında tüketilmesi haricinde diğer kişilerce de tüketilmeye başlanmasıyla kahve içmenin anlamı da değişmeye başlamıştır. Böylece kahve sadece tarikat üyelerinin dini merasimleri esnasında tüketilen bir ürün olmaktan çıkmış yerleşim yerlerinin birçok alanında etkili olan bir ürün haline dönüşmüştür (Kılıç, 2015: 12-13). Kahve, bundan sonra sufilerin geceleri zikir ve ibadet etmek için uyanık kalmalarını sağlama işlevinin dışında sohbet ortamında keyif veren, sohbete aracı olan bir içecek işlevi görmeye başlamıştır.

Kahvenin insanlar arasında kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte hazırlanıp satılması için mekan oluşturma ihtiyacı doğmuştur. Bu mekan da insanların ibadet etme yerleri olan tekkeler olmuştur. Kahve bu mekanda kimlik kazanmış ve bir adab-ı erkan içeceği olarak buralarda kabul görmüştür. Tekkelerde kahve içme faaliyeti etrafında bir çok törenler düzenlenmiş, kahve yapmak ve bunu ikram etmek dervişler tarafından tarikat yolunun bir basamağı olarak görülmüştür.

İlk olarak Yemen’de tekkelerde oluşturulan kahve ocakları daha sonra çarşı-pazarda açılmaya başlamıştır. Kahve ocakları küçük dükkanlarda, büyük dükkanların bir köşesinde bulunurlardı. Bunun yanında ağırlıklı olarak seyyar hizmet verirlerdi. Buralarda kahve hazırlayarak insanlara satmak ve insanların kahveyi sadece içme edimi olarak kullanması amaçlanırdı. Amacı sadece kahve hazırlayıp satmak olduğu için çok ilkel yapıda idi. Genelde ticaret merkezlerinde, iş hanlarında, pazarların bazı yerlerinde hizmet verirlerdi. Ocakta hazırlanan kahve yakın dükkanlara, iş yerlerine dağıtılmak suretiyle servis edilirdi. Bu mekanlar, genelde bir kişi ocakta kahveyi hazırlayıp bir kişi de bunu dükkanlara, pazar tezgahlarına servis etmek suretiyle hizmet görürlerdi (Hattox, 1998: 70). Buralarda kahvehanelerden farklı olarak kahve

içmek için toplanmak, konuşmak gibi bir durum yoktur. Sadece, kahve içme üzerine kurgulanmış mekanlardır. Zaten yer olarak da çok küçük bir alanda hizmet verdikleri için insanların toplanmasına müsait alanlar da değildiler.

İlk başlarda kahvehanelerin açılış gayesi para kazanmak maksatlı idi yani olaya ekonomik bir bakışla yaklaşılmıştır. Bu mekanlar kahve tüketilen yerler olarak görülmüştür. Kahvehaneler bu amaca hizmet edecek bir şekilde dizayn edilmiştir. Yani sadece kahvenin yapılıp satılmasına imkan verecek bir şekilde tasarlanmıştır. Kahvehaneler daha sonra sosyalleşme mekanları olarak, kültür taşıyıcısı bir mekan olarak görülmüştür. Artık buraları dinlenme, okuma ve dinleme yoluyla bilgilenme, sohbet etme, eğlenme, gündemdeki olayları mütalaa etme gibi fonksiyonlar kazanmışlardır.

Kahve içme edimi örneğin su içme gibi insanlar tarafından sadece bir fizyolojik ihtiyacı karşılama amaçlı içilmemektedir. Kahve içmeye değişik anlamlar yüklenir. O bir keyf içeceğidir, bir sohbet aracıdır. Bu özelliklerinden dolayı kahveyi tek başına değil de insanların bir arada içmesi daha uygun görülmektedir. Bu sebepten insanların toplanıp birlikte kahve içmeleri amacı ile kahvehaneler açılmıştır (Ünver, 1962: 42).

Kahvehaneler kurulana kadar kahve içeceği hanelerde münferit olarak içilirken, kahvehanelerin kurulup toplumca da kabul görmesiyle birlikte kahve farklı bir kimliğe bürünmüş, bir toplumsal içeceğe dönüşmüş, kahve tüketimi de kitlesel bir tüketim nesnesine dönüşmüştür. Bu dönüşüm neticesinde sıradan bir mekan olan kahve dükkanları bir sosyalleşme ve eğlenme yeri haline gelmiştir (Çağlayan, 2001 : 12-13).

Kahvehanelerin ilk örneklerine Ortadoğu'nun merkezi yerleri olan Mekke, Kahire, Şam gibi büyük ve merkezi konumdaki yerleşim yerlerinde rastlamaktayız. İlk kahvehane, 1511 yılında Mekke şehrinde bir camiinin yanı başında kurulmuştur. Mekke'de açıldıktan kısa bir süre sonra Kahire'de de açılmıştır. Buralardan sonra kahvehaneler Kanuni Sultan Süleyman döneminde İstanbul'da açılmaya başlanmıştır (Tunç, 2014: 46). İstanbul'da yaygınlaşmaya başlaması ile birlikte buradan dünyanın diğer yerlerine özellikle de Avrupa ülkelerine yayıldığını görmekteyiz. Gittikçe bu mekanlar yaygınlaşmış birçok yerde özellikle de cami yakınlarında açılmıştır

(Gürsoy, 2005: 22). İlk başlarda açılan bu kahvehanelerin kullanıcıları camiye ibadet amaçlı gelen cami cemaati olmuştur.

Kahvehane dünyanın birçok yerine yayılmış ve gittiği yerlerde oranın toplumsal ve kültürel özelliklerinden etkilenecek dönüşüme uğramıştır. Toplumlar üzerinde önemli etkileri olan kahvehaneler, içinde bulunulan zaman ve yine içinde bulunulan toplumun özelliklerine göre farklılıklar göstererek, değişikliğe uğrayarak, farklı farklı misyonlar üstlenerek günümüze değin devam edegelmişlerdir. Kahvehaneler daha ilk açıldıkları dönemlerden beri toplumların sosyal ve kültürel hayatlarını şekillendiren mekanlar olagelmışlerdir. Bu mekanlar hem toplumları etkilemişler hem de toplumların değişimlerinden, dönüşümlerinden kendileri de etkilenecek değişim ve dönüşüme uğramışlardır. Yani buraları toplumların kültüründen, inançlarından, sosyal ve ekonomik koşullarından etkilenecek değişim ve gelişim göstermişlerdir. Bulunduğu yerin toplumsal özelliklerinden etkilenecek ve kendisini oranın özelliklerine uyum sağlayacak şekilde dönüştürmüştür. Örneğin Doğu ülkelerinde toplumsal özelliklerinden dolayı kağıt oyunları ve tütün ürünleri (nargile) ile bütünleşmiş, buna mukabil Batı ülkelerinde oranın özelliklerinden etkilenecek kafe tarzı bir kimliğe bürünmüştür. Kahvehaneler, farklı ülkelerin toplumlarının özelliklerinden etkilenecek dönüştüğü gibi aynı toplumun farklı dönemlerinde de değişimler göstermişlerdir. Örneğin önceleri toplumumuzda edebiyat, sanat, müzik, eğlence oyunları ile bütünleşen, özdeşleşen mekanlar olan kahvehaneler günümüzde kağıt oyunları ile özdeşleşmiştir (Tunç, 2014: 19).

Huizinga'ya göre (1995) oyun, kültüre öncülük etmekte olduğu gibi kültürde oyunu etkilemekte ve birbirlerini sürekli dönüştürmeye devam etmektedirler. Farklı toplumlarda çeşitli değişikliklere uğrayan oyunsallık farklı bir çehreye bürünerek fakat özünde oyunsallığı barındırarak vücut bulmaktadır. Osmanlı'da ise oyunsallık ihtiyacı kahvehanelerde vücut bulmuş ve kendisini buralarda gösterme imkanına kavuşmuştur. Elbette ki Osmanlı'da kahvehanelerin ortaya çıkmasını sadece kültürel bir ihtiyaç olan oyunsallığın tezahürü olarak görmek doğru değildir. Bu sadece sebeplerden biri olabilir. Çünkü kahvehanelerin ortaya çıkmasında daha temel sebepler vardı. En önemli sebep olarak Osmanlı toplumunun toplumsal, siyasal, sosyal sorunlarına çare arama gayesi gösterilebilir.

Kahvehanelerin ortaya çıktığı ilk dönemde yaygınlaşmasında etkili olan en önemli faktör bunun ticari yönünün olmasıdır. Yemenli tüccarlar kahvenin ticari

yönden fazlaca gelir getirmesinden dolayı kahveyi Yemen dışındaki başka yerlere de satmaya başlamışlardır. Bu durum da doğal olarak kahve içilen mekanlar olan kahvehanelerin yaygınlaşmasını sağlamıştır.

Önceleri kahvehaneler ticari kaygılarla açılmasına rağmen daha sonra kahvehanelerin yaygınlaşması, bir kahvehane kültürü oluşması toplumun bu gibi mekanlara olan ihtiyacından kaynaklıdır. Yani toplumsal bir ihtiyaca binaen yaygınlaşmış ve etrafında bir kültür oluşmuştur.

İlk açılan kahvehanelere baktığımızda buraların müşterilerinin sadece kahve içme edimini karşılamak gayesi güttükleri görülmektedir. Fakat zamanla işlevlerinde değişiklikler olmuş ilmi ve kültürel sohbetlerin yapıldığı, çeşitli sanatsal faaliyetlerin icra edildiği, çeşitli eğlencelerin düzenlendiği mekanlara dönüşmüşlerdir .

İlk başlarda kahvehaneler tekkelerin, camilerin etrafına, yakın çevresine kurulmuştur. Buraların tercih edilme sebebi camilere ibadet için ve tekkelere zikir için gelen kişilerin namaz vakitleri ve zikir aralarında bekleme yerleri olmasındandır (Kılıç, 2015: 33). Buradan da anlaşılaacağı üzere ilk başlardan itibaren bu mekanlar erkeklere hizmet eden yerler olmuşlardır. Kadınlar bu alanın dışında kalmıştır. Kadınlar kahve içmek için genelde hamamları tercih etmişlerdir. Ayrıca kadınlar arasında gerçekleştirilen komşu ziyaretleri de kahvenin kadınlar arasında tüketildiği ve bunun gelenek haline geldiği yerler olmuştur. Fakat kadınların kahve tükettikleri yerler kahvehane gibi kurumsal bir yapıya bürünmemiştir. Kahve tüketim mekanlarının erkekler ve kadınlar arasında böyle bir ayrıma gitmesinde en önemli etken Türk gelenek ve inanışlarında kadın ve erkeğin aynı ortamda bulunup vakit geçirmesi, eğlenmesinin hoş karşılanmaması yatmaktadır.

Kadınlar kahvehane tarzı bir mekan ihtiyaçlarını hamamlar aracılığıyla gideriyorlardı. Hamamlar, kadınlar için zaman geçirme, eğlenme, sohbet etme mekanları idi (Yıldız, 2003: 33). Kadınların bu ihtiyacını karşılamasına rağmen bu mekanlar kahvehaneler gibi sürekli gidilen yerler olmaması ve dışa kapalı mimari yapısı dolayısıyla yaygınlaşamamıştır. Erkeklerin kahvehaneleri her gün kullanabilmesine rağmen kadınlar hamamları ancak haftanın birkaç günü kullanabilmekteydi.

Bu mekanlar sayesinde kahve artık sadece bir içme edimi olmaktan çıkmış, bir sosyalleşme olgusu ve eğlence aracı haline dönüşmüştür. Halk arasında kahvenin

sosyalleşme ve eğlence aracı olarak üstlendiği misyonun önemini şuradan anlarız ki insanlar evlerinde, çalıştıkları yerlerde, misafirliklerde kahve içebildikleri halde yine de sık sık kahvehaneye gidip oralarda vakit geçirmektedirler. Eğer kahve sadece bir içme ihtiyacını karşılayan bir ürün olsa insanlar bu ihtiyaçlarını evlerinde de, işyerlerinde de karşılayabilirlerdi. Ama kahve içme edimini kahvehanelerde gerçekleştirerek bu mekanlarda insanlarla hemhal olmayı, buralardan keyif almayı, eğlenmeyi seçmektedirler.

1.2.4. Kahve ve Kahvehanenin Osmanlı'ya Gelişi ve Seyir Süreci

Osmanlı Devleti'ne kahvenin ne zaman geldiği ve kim tarafından getirildiği konusundaki bilgiler net değildir. Katip Çelebi, kahvenin İstanbul'a 950 (1543) yılında gemilerle getirildiğini söylemektedir. Hatta kahve getiren ilk gemilerin Tophane'de dipleri delinmek suretiyle batırıldığından bahsetmektedir. Yine kahve hakkında yasaklayıcı fetvaların verilmesinden bahsetmesi gösteriyor ki kahve İstanbul'da çok daha önceleri tüketilmeye başlanmıştır. Kahvehanelerin kapatılması ile ilgili hükümlerin varlığına daha XVI. yüzyılın ilk yarısından itibaren rastlanması da kahvenin çok daha önceki tarihlerde kullanıldığını göstermektedir (Bostan, 2001: 203).

Işın, Osmanlı Devleti'nin kahveyle tanışmasının hac için Hicaz tarafına giden hacılar aracılığıyla olduğunu söyler. Işın'a göre (2001) kahvenin yayılış alanı ile hac kervanlarının güzergahları arasında paralellik vardır. Kahve, hac kervanlarının güzergahları boyunca yaygınlaşmıştır. O dönemde en yaygın kullanılan yol İstanbul-Şam-Mekke güzergahı idi. Yine seyyah derviş olarak tabir edilen kişiler de kahvenin bu güzergah üzerinde yayılmasında etkili olmuşlardır.

Kanuni Sultan Süleyman döneminde, Osmanlı'ya bağlı olan Yemen'in o zamanki valisi Özdemir Paşa burada içtiği ve tadını çok beğendiği kahveyi İstanbul'a geldiğinde yanında getirerek Kanuni'ye hediye etmiş ve bu içeceği sultana tavsiye etmiştir (Ulusoy, 2011: 161). Kahve, saray erkani tarafından içilip beğenilmiş ve kısa sürede İstanbul ve diğer büyük şehirlerde beğeni ile tüketilmeye başlanmıştır.

Görüldüğü gibi daha 1520'li yıllarda kahve Osmanlı Devleti'nde içilmekteydi. Ama kahvenin kahvehane gibi mekanlarda içilmesi, satılması bundan çok sonra olmuştur. Bu şekilde kahvehanelerde tüketilmeye başlanması Osmanlı Devleti'ne gelişinden çok sonra 1554 yılında iki Arap Kahvecinin Tahtakale'de

kahvehane açmalarıyla olmuştur.(Kalpaklı, 2015: 139). Osmanlı'da ilk kahvehane Halepli Hakem ve Şamlı Şems isimindeki Arap kahveciler tarafından 1554 yılında İstanbul Tahtakale'de açılmıştır (Ayvazoğlu, 2007: 14).

Hakem ve Şems isimindeki bu kahvecilerin kahvehanelerini açacakları yer olarak Tahtakale'yi seçmelerinin sebebi, bu semtin deniz ulaşımının olmasından dolayı Doğu ile Batı'yı buluşturma noktası olması, tüccar ve seyyahların da aynı şekilde buluştukları bir kavşak olması nedeniyle ticaret merkezi olması ve yoğunluğundan dolayıdır. Tahtakale o dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun diğer bölgelerinden gelen ve Avrupa'dan gelen tacirler ile doluydu. Bu yoğunluğundan dolayı burada birçok han, çarşının da (özellikle Mısır Çarşısı) bulunması ilk kahvehanenin burada açılmasında etkili olmuştur. Burası kahvenin sadece Osmanlı Devleti'nin dört bir tarafına yayılmasında etkili olmadı, tüccarlar aracılığıyla Avrupa'ya da yayılmasında etkili oldu. Bundan sonra açılan kahvehaneler de aynı şekilde ticaret merkezlerine yakın yoğunluğun olduğu yerlerdedir.

Bu Arap kahveciler Tahtakale'de açtıkları büyükçe olan kahvehaneyi bütün resmi işlemlerini yaptırarak açmışlardır. Böylece günümüze kadar gelecek kahvehanelerin ilk temeli atılmış oldu. Bu Arap kahveciler açtıkları bu kahvehaneden oldukça yüklü miktarda para kazanıp daha sonra memleketlerine dönmüşlerdir.

Osmanlı Devleti'nde kahve içme eylemi üstten aşağıya doğru bir seyir izlemiştir. Yani önce üst tabakadan insanlar saray ve çevresinde tüketip beğenmişler, buradan varlıklı kesimin yaşadığı konaklara geçmiş, daha sonra evlere geçmiş ve halk arasında tüketimi yaygınlaşmıştır.

İlk açılan kahvehanelerin müşterileri statü olarak üst düzeyde olan, seçkin sınıfına mensup bireylerdi. Genellikle de devlette üst düzey kademedeki görev yapan kimselerdi. Bir süre kahvehaneler bu üst tabakadaki zümrenin mekanı olarak görüldü ve bu doğrultuda düzenlemeler yapıldı. Hatta alt tabakadan kimseleri bu seçkin tabakanın kullandığı mekanlar olan kahvehanelerden uzak tutmak için kahve vergisi yüksek tutuldu. Bu vergi sayesinde bu mekanların ücreti yüksek tutulup avam tabakasının buraları kullanması engellenmek istendi (Saraçgil, 1999: 33).

Bunun aksi olarak ilk kahvehane müşterilerinin avam tabakasından yani düşük gelirli kimseler olduğunu söyleyen tarihçiler de vardır. Yine buraları esrarkeşlerin, ayyaşların mesken edindiği de belirtilmektedir. Yine bu mekanların

camiiye namaz için gelen cemaat tarafından kullanıldığı da belirtilmektedir. Buradan görölüyor ki farklı mekan ve zamanlarda açılan kahvehanelerin müşterileri de özellik olarak farklılık göstermektedir.

Batılı ölkelerin kahve ile tanışması 16. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu aracılığıyla gerçekleşmiştir. Avrupa’da da ilk olarak İtalya Venedik kahvenin giriş kapısı olmuştur. Avrupalılar kahveye ilk başlarda mesafeli yaklaşmışlardır. Kahve Avrupa’ya Osmanlı’dan geçtiği için müslüman içeceği olarak tarif edilmiş ve dini düşüncelerle mesafeli yaklaşılmıştır. Hristiyan din adamları içenlerin müslüman olacağını söyleyerek halkı bu içecekten uzak tutma yoluna gitmişlerdir.

Osmanlı Devleti’nde kahvehaneler siyasi muhalefetin merkezleri olmuşlardır. Bu mekanlar sayesinde insanlar o zamanki devlet icraatlarını sorgulama ve tepki verme imkanını bulmuşlardır. Bu mekanlar sayesinde insanların düşünceleri, eğlenceleri, eğitim anlayışları kısaca gündelik hayatları şekillenmiştir (Tunç, 2014: iv). Kahvehanelerin yaygınlaşmasıyla o zamana kadar insanların namaz vaktini beklerken veya namaz çıkışında cami ve avlusunda görüşüp müzakere ettikleri sorunlar artık kahvehanelerde mütalaa edilmeye başlanmıştır. Bu sorunlar genelde devlet otoritesini de ilgilendiren siyasi konularda olduğu için de kahvehaneler sürekli siyasi otorite tarafından titizlikle takip edilmiş, gözetim altında tutulmuştur.

Osmanlı döneminde kahvehanelerde sorunların tartışılması, çeşitli konularda eleştirilerin yapılması insanların özgürleşmeye başladığı bir süreç olarak kayda değerdir. O zamana kadar bütün yaşamsal ve fikri faaliyetlerini dar bir çerçeve içinde geçiren insanlar kahvehanelerde buldukları nispeten özgürce ortamdan dolayı yaşamlarına farklı bir rota tayin etme imkanına kavuşmuşlardır (Ediz, 2008: 180).

Kahvehaneler Osmanlı’da kamusal alan olarak tabir edilen mekanların önemli temsil yerlerindendir. Tam anlamıyla kamusal alan olarak tabir edilemese de, bu anlamda birçok eksikleri olsa da insanların bu mekanda görüş alışverişinde bulunmaları, yönetimin yanlış yaptığı işleri eleştirmeleri, çeşitli toplumsal sorunların çözümü için münazaraların yapılması gibi hususlar kamusal alan bağlamında (en azından oluşma sürecinde) önemli gelişmelerdir. Kahvehaneler konusunun siyasi otorite ve ulema tarafından takip edilip, kontrol altında tutulması, kahvehanelerde oluşan eleştirel ortam ve bu mekanlardaki örgütlenmenin siyasi otorite tarafından kendilerine karşı yapılan bir tehdit olarak görmeleri ve bununla mücadele etme

ihtiyacı duyma durumları, Habermas'ın kamusal alanı tarif ettiğine göre, kamusal alanın oluşmasına zemin hazırlamıştır denilebilir (Sankır, 2010: 187-205).

Görsel 2: 16. yüzyılda Geleneksel Osmanlı Kahvehanesi.

Kaynak: <https://www.dunyabulteni.net/kultur-sanat/kahvehaneler-osmanli-da-halkin-sesinin-duyuldugu-kamusal-alandi-h301417.html>

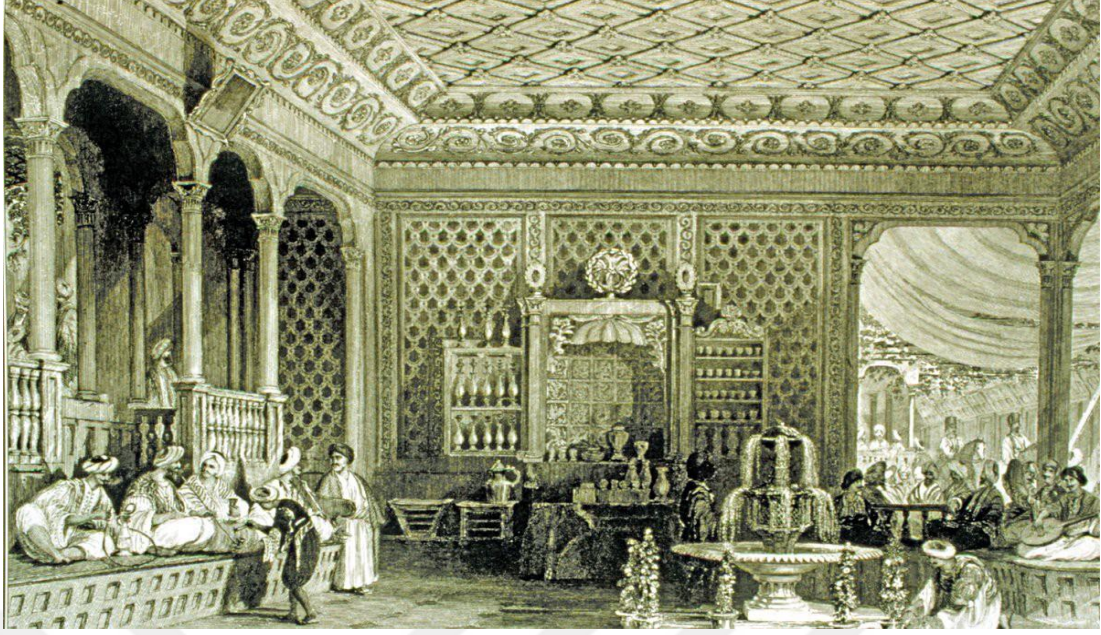
Kahvehanelerin açılmaya başlamasıyla birlikte, Müslüman kesim arasında dini hassasiyetlerden dolayı pek kullanılmayan meyhanelere karşı insanların ellerinde bir alternatif mekan imkanı doğmuştur. Bu kesim için kahvehaneler, itibarlarını zedelemeyen, toplum tarafından ayıplanmadan gidilebilecek alternatif sosyalleşme mekanı olmuştur (Heise, 2001: 21). Kahvehaneler bu yönünden dolayı yani meyhanelerden farklı olarak insanların çekinmeden gidebileceği, misafirlerini ev dışında ağırlayabilecekleri yerler olmasından dolayı Osmanlı toplumunda fazlaca rağbet görmüştür.

Kahvehanelerin insanlar için bir iletişim mekanı olmasında, sosyalleşme mekanı haline gelmesinde buralarda edebi ve sanatsal faaliyetlerin icra edilmesi ve bu faaliyetler üzerinde dönen hoş sohbet ve muhabbet ortamının oluşması etkili olmuştur. Böylece insanların ev ve dini ibadethaneler olan cami, tekke gibi mekanlar arasına sıkışan günlük yaşam alanlarına bir sosyalleşme mekanı olarak kahvehaneler eklenmiş oldu. Elbetteki kahvehanelerden önce insanlar vakitlerini sadece ev ve ibadethaneler arasındaki bu sınırlı alanda gidip gelerek geçirmezlerdi. Çarşı, bozahane, hamam, meyhane de insanların kullandıkları diğer sosyalleşme alanlarıydı.

Fakat buraların kahvehaneler gibi insanların sosyal hayatında etkisi olmamıştır. Ayrıca kahvehaneler insanların ev dışında uzun süre vakit geçirebilecekleri ve ekonomik anlamda da uygun mekanlar olmuşlardır.

Osmanlı'da kahve kültürünün giderek yaygınlaşması, halk tarafından rağbet görmesi farklı kesimlere hitap eden kahvehanelerin açılmasına zemin hazırlamıştır. Farklı kesimlere hitap eden kahvehanelerin açılması oraya giden müdavimlere sosyal statü bağlamında ayrıcalık sağlamış ve oraya gidenlerde bir aidiyet duygusu oluşturmuştur. İnsanların kendi özelliklerine, kendi mesleklerine hitap eden kahvehanelere gitme imkanını bulmaları oraya giden müdavimler arasındaki bağı daha da kuvvetlendirmiştir. Bu durum ise kahvehanelerin daha da rağbet görmesine ve yaygınlaşmasına sebep olmuştur (Ürer, 2010: 4).

Açıldığı ilk zamanlarda kahvehaneler, insanların sadece kahve içmek için geldikleri, kahvelerini içerken kendi aralarında sohbet ettikleri mekanlardı. Mahalle imamları, müezzinler, devlette yüksek makama sahip saygın kimseler kahvehanelerin müdavimleri arasında idi. Bu dönemde din adamları tarafından kahvehanelere olumsuz bir bakış açısı olmamıştır. Zamanla kahvehanelerin halk arasında bir hayli yaygınlaşması, insanlar tarafından yoğun bir şekilde kullanılması ile insanların buralarda zamanlarını boş yere harcadıkları, burada oturarak ibadetlerini aksattıklarını gerekçe gösterilerek mutaassıp din adamları kahvehanelerin insanlar için hoş mekanlar olmadığını dillendirmeye başlamışlardır. Camilerdeki vaazlarında insanların kahvehanelere gitmemesi hususuna genişçe yer ayırmışlardır. Kahvehanelerin yasaklanması için yapılan çalışmalar netice vermiş ve Kanuni Sultan Süleyman zamanında Şeyhülislam Ebussuud Efendi'nin fetvasıyla ilk yasak konmuştur (Şahbaz, 2007: 44).

Görsel 3: 19.yy Başında İstanbul’da bir Kahvehane, gravür, Th. Allom 1840.

Kaynak: Tanede Saklı Keyif, Kahve, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, Mart 2006.

Osmanlı’da kahvehaneler en parlak ve yaygın dönemlerini 1600’lü yıllarda yaşamıştır. Bunun sebebi bu yıllarda tütün içmenin de Osmanlı’da yaygınlık kazanmasıdır. Bu iki ürün keyif ehli tarafından birbiriyle bütünleştirilmiş ve birbirinin tamamlayıcısı olarak görülmüştür. Biri içilip diğeri içilmezse bundan tam keyif alınamayacağı kanaati yaygınlaşmıştır. “Kahve tütün keyifler bütün” sözü de bu dönemde meşhur olmuştur.(Kalpaklı, 2015: 142). Kahvehanelerin sayıları gün geçtikçe artış göstermiş ve kullanıcıları aşırı şekilde yoğunlaşmıştır. Bu dönemde devletçe buraları kontrol etmek, denetim altında tutmak oldukça güçleşmiştir. Artık insanlar buralarda yönetime karşı örgütlenmekte, yönetimin yanlışlarını eleştirmekte ve yönetime cephe almaktaydılar. Bu mekanlar yönetime karşı birer muhalefet merkezi hüviyetine bürünmüşlerdir. Bundan sonra devlet bu mekanları kendisine karşı bir tehdit olarak görmeye başlamıştır. Bundan sonra bu mekanlar birçok yasaklama ve kapatma eylemleri ile karşı karşıya kalmıştır. Bütün baskılara, yasaklamalara rağmen bu mekanlar direnç gösterip ayakta kalabilmiş ve varlıklarını sürdürmüşlerdir. Baskılarla bu mekanları yıldıramayacaklarını anlayan yönetim 18. yüzyıldan itibaren bu mekanları kapatmak yerine denetim ve gözetim altında tutma yolunu tercih etmiştir. Kimi padişahlar kahvehanelere hafiyeler göndererek bu mekanın nabzını tutmuş, yönetime karşı yapılan eleştirileri takip etme yoluna gitmiştir.

Bu dönemdeki kahvehaneler okuma yeri yani kıraathane görevi üstlenmişlerdir. İnsanlar buraları okuma faaliyetlerinde yaygın olarak kullanmışlardır. Kahvehane ve kıraathane sözcükleri halk arasında aynı anlama gelecek biçimde kullanılabilir. (Türkçe Sözlük: 2005).

Bu iki sözcüğün anlamı sözlükte şu şekilde geçmektedir: Kahvehane Türkçe Sözlükte; “Kahve, çay, ıhlamur, bira, nargile içilen, tavla, domino, bilardo, kağıt oyunları vb. oynanan yer” (Türkçe Sözlük: 2005).

Kıraathane ise Türkçe Sözlükte şu şekilde geçmektedir; “Müşterilerin okumaları için gazete ve dergi bulunduran, geniş, temiz ve iyi döşenmiş kahvehane” (Türkçe Sözlük: 2005).

Bu iki sözcüğün tanımlarına bakacak olursak kahvehanenin içecekler içilen ve çeşitli oyunlar oynanarak eğlenilen yer, kıraathanenin ise bir nevi okuma mekanı olduğunu görürüz.

Kahvehanede ana gaye kahve içip, oturup dinlenmek, sohbet etmek iken kıraathanede gaye kitap, gazete, dergi okumak olmuştur. Süreç içinde kahvehanenin kıraathaneyi de içine alacak şekilde anlam genişlemesine uğradığı görülmüştür. Bu anlam genişlemesi ile kıraathane, kahvehane çatısı altına girmiş ve artık kahvehane olarak isimlendirilmiştir.

Kahvehanelerin kıraathane olarak isimlendirilmeleri, okuma hizmeti veren yerlere dönüşmeleri Tanzimat’tan sonraki dönemde olmuştur. Tanzimat döneminin oluşturduğu yeni hayat felsefesinin ürünü olarak ortaya çıkan kıraathaneler Türk eğitim, düşünce ve siyaset tarihinde derin izler bırakmıştır. İlk açıldığı dönemlerde sohbet etme, eğlenme ve eğitim ihtiyaçlarının karşılandığı kahvehanelerin kıraathane işlevi gören mekanlar haline gelmelerinde bu dönemde gazeteciliğin gelişmesi ve toplumda okuma bilincinin gelişmesi etkili olmuştur (Kuzucu, 2011: 11).

Bu doğrultuda İstanbul’da 1857 yılında Sarafim Kıraathanesi ismiyle ilk kıraathane açılmıştır. Sarafim Kıraathanesi Osmanlı’da çok büyük öneme sahip bir kıraathane olmuştur. Burayı Namık Kemal gibi çok önemli şahsiyetler sürekli kullanmıştır (Tunç, 2014: 79). Burada yürütülen sohbetler, tartışmalarda ilmi içerikli olmaktadır. Sarafim Kıraathanesinde gazete koleksiyonlarının yanında çeşitli kitapların bulunduğu bir kütüphane de vardı. Bu dönüşümde Tanzimat sonrası dönemin sunduğu imkanlar etkili olmuştur. Çünkü bu dönemde imkanlar genişlediği için

kitap, gazete, dergi basım yayım faaliyetleri yaygınlaşmıştır. Bu da kıraathane gibi okuma mekanlarının yaygınlaşmasına yardımcı olmuştur. Bu dönemde okuma salonları ve odaları teşekkül ettirilir. Tanzimat döneminden önce de okuma faaliyetlerinin icra edildiği kahvehaneler bulunurdu fakat Tanzimat dönemindeki kıraathanelerin birinci önceliği kıraat yani okuma üzerine kurgulanmıştır. İnsanlar sadece gazete okumak için bile kıraathanelere gider olmuşlardı. Kıraathanelerde okuma etkinliklerinin yanında çeşitli geleneksel sanatların da icra edilmesiyle buralar toplumun kültür hazinelerine dönüşmüştür.

Kahvehane ve kıraathaneler işlevsel olarak birbirine girdiği için genelde bu mekan isimleri birbiri yerine kullanılmaktadır. Birbirinden bağımsız olarak açılmış olsalar bile genelde her ikisi için de aynı isim kullanılmıştır.

Kahvehaneler ile kıraathaneler arasındaki fark ekseri işlevsel yöndendir yoksa mekânsal açıdan bu iki mekan arasında pek bir fark bulunmamaktadır. Buralar, okuma faaliyetlerinin yürütüldüğü mekanlara dönüşünce ismi de değişmiş ve kıraathane olarak anılmaya başlanmışlardır. Tanzimat döneminin pozitif havasıyla toplumda kendine yer bulan kıraathaneler Türk toplumunda eğitim ve kültür bağlamında çok derin etkiler bırakmışlardır. Buralarda dergiler, gazeteler, kitaplar çıkmış ve okuyucusuyla buluşma imkanına kavuşmuştur.

Kıraathanelerin toplum yaşamına kattığı en büyük katkı, okuma fikrine, bilgi alışverişine yeni bir boyut getirmesi ve fikri üretimde bulunmak isteyenlerin ortak paylaşım alanları olmasıdır. Kıraathaneler cami, çarşı ve bazı kahvehanelerde yaşanan bilgi alışverişine yeni bir boyut kazandırarak bu konuya bilimsellik kazandırmış ve adeta bir kültür enstitüsü olmuşlardır (Kuzucu, 2011: 35).

Kahvehanelerin kıraathane kimliğine bürünmesiyle birlikte işlevsel anlamda insanlar için daha verimli bir hale bürünmüştür. Çünkü kıraathanelerde günlük sohbetlerden ziyade kitap okuma, şiir okuma, muhtelif konularda tartışmalar düzenleme ve sahne sanatları icra etme gibi edebi, kültürel ve sanatsal etkinliklere ağırlık verilirdi. Bu mekanlar sayesinde insanlar gazete, dergi gibi süreli yayınlara sadece bir çay parasına kavuşma imkanı bulmuş ve bu kaynaklardan yararlanarak bilgi ihtiyaçlarını karşılamışlardır. Bu dönemde kahvehaneciler meddah gösterileri, gölge oyunları vs. düzenleyerek mekanlarını daha cazip hale getirmeye çalışmışlardır. Bu da kahvehane müşterilerinin halk edebiyatı ürünleri ile hemhal

olmasına olanak sağlamıştır. Okuryazarlık oranının çok düşük olduğu bu dönemde sözlü kültür ürünlerinin kahvehanelerde sunulması, insanların kültür ürünlerini öğrenmesine ve dolayısıyla kültür ürünlerini yaşatmalarına imkan tanımıştır.

Kahvehanelerin sürekli yasaklamalara maruz kalmasından, kapatılmasından dolayı sırf bu olumsuzluklara maruz kalmamak için isminin kıraathane olarak değiştirildiği, itibar görmeyen, boş boş oturan insanların mekanı olarak lanse edilen kahvehanelere toplum nezdinde itibar kazandırmak için isim değişikliği yapıldığı da akla gelmektedir (Tunç, 2014: 77). Ama bu mekanlar biz biliyoruz ki birçok edip, sanatçı, yazar tarafından sürekli kullanılmış, bu aydın kesim buraları mesken tutmuş, buralarda sürekli ilmi çalışmalar yapılmıştır. Bu mekanlar birçok derginin adeta çıkış merkezi olarak işlev görmüştür. Ve bu mekanlara birçok gazete okunmak üzere günlük olarak getirilmiştir. Bu gibi bilgiler elimizde varken buraların sırf kahvehanelerin kötü imajını yıkmak için isim değişikliğine gittiğini söylemek pek akla yatkın gelmemektedir.

Kahvehaneler zaman zaman yasaklansa da geçmişten bugüne sürekli toplumumuzda adeta toplumun bir parçası olarak varlığını sürdürmüştür. Belirli dönemlerde o kadar yaygınlaşmış ki artık siyasi otoritede buraları yasaklamanın bir sonuç vermeyeceğini anlaşılmıştır. Bu mekanlar kimi zaman edebiyatçılara kimi zaman sanatçılara ev sahipliği yapmış, bu kimselerin eserlerini ürettikleri merkezler haline gelmiştir. Edebiyatçılar, bu mekanlara gelen insanları gözlemlemiş, bu gözlemleri neticesinde edindikleri bilgileri eserlerinde kullanmıştır yani kendilerine malzeme çıkarma hususunda bu mekanlardan beslenmişlerdir. Ünlü edebiyatçılar meslektaşları ve kendisine hayranlık duyan gençlerle buralarda buluşmuş, eserlerini yayımlamadan önce buralarda meslektaşlarına ve gençlere okumuş, onlarla görüş alışverişinde bulunmuş onların olumlu ve olumsuz anlamda eleştirilerini alma imkanı bulmuşlardır.

18. yüzyıla gelindiğinde batılılaşma hareketlerinin etkisiyle Osmanlı toplumunda değişim hedeflenmiş, kurumlar elden geçirilmeye, aksak yanları düzeltilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda sorunlu kurumlar olarak görülen kahvehaneler de mercek altına alınmış, aksak yanlarının nasıl düzeltilebileceği ile ilgili çalışmalar yapılmıştır. Yine devlet, uyguladığı Tanzimat reformlarının halk tarafından nasıl karşılandığı, bu reformlardan halkın memnun olup olmadıkları ve

diğer devlet uygulamaları hakkındaki düşüncelerini öğrenmek için kahvehanelere hafiyeler göndererek halkın nabzını tutma yoluna gitmiştir (Kırlı, 2000: 59-60).

19. yüzyılda Osmanlı'da yaşanan genel değişimle birlikte kahvehaneler de bu süreçten etkilenmiş ve modernleşme çabasına girmiştir. Bu modernleşme ortamının da etkisiyle geleneksel kahvehaneler kabuğunu kırmış, aşık kahvehaneleri, semai kahvehaneler gibi yeni yeni kahvehane türleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Kahvehaneler kiraathane işlevi görmüş ve bu mekanlar bir çok fikir adamı, yazar ve şaire ev sahipliği yapmıştır. Bu aydın kesim buraları mesken tutmuş, buralar adeta bir eğitim yuvası haline gelmiş, buralarda sürekli ilmi ve edebi toplantılar, sohbetler yapılmıştır. Yine bu dönemde neşriyatın gelişmesiyle gazeteler kahvehanelerle buluşmuş, buralarda gazeteler okunarak haberler tahlil edilmiş, tartışılmıştır. Bunların etkisiyle de buralar toplumsal olaylarla ilgili kamuoyunun oluştuğu mekanlara dönüşmüştür.

20. yüzyıla gelindiğinde kahvehaneler siyasileşmiş, artık buralar siyasetin hakim olduğu yerler haline gelmiştir. Jön Türk devrimi sonrası ortaya çıkan fırkaların buluşma yerleri haline gelmişlerdir. Kahvehanelerde milliyetçilik ekseninde gruplaşmalar da bu dönemde olmaya başlamıştır. Cumhuriyetin ilk dönemlerinde yaşanan değişimler doğrultusunda üniversite ve halkevleri açılmış, eğitim kurumlarına çeki düzen verilmiş olmasından dolayı kahvehaneler de bu durumdan etkilenmiştir. Toplumsal yapıdaki yaşanan değişimlerle birlikte kahvehaneler eski önemlerini kaybetmeye başlamıştır (Georgeon 1999: 76-80).

Bu dönemden sonra kahvehaneler değiştirilmesi, ıslah edilmesi gereken kurumlar olarak görülmüştür. Bu amaçla yapılan çalışmalar kapsamında kahvehanelerde denetim çalışmaları yapıp sayılarının düşürülmesine ve modernleşme çalışmalarına başlanmıştır. Kahvehanelerin içine düştüğü olumsuz duruma çare olması için buralarda oyun oynama yasağı getirilmiş, topluma faydalı bir kurum olarak işlev görmesi için çalışmalar yapılmış, bir halkevi gibi işlev görmesi hedeflenmiştir. Fakat kahvehanelerle ilgili yapılan bu modernleşme çalışmalarından beklenen sonuç alınamamıştır.

1.2.5. Kahve ve Kahvehanenin Batı'daki Serüveni

Kahve ve bu içeceğin içildiği mekanlar olan kahvehaneler özellikle Osmanlı Devleti üzerinden Batı ülkeleri ile buluşmuş ve burada insanlarca rağbet görmüştür.

İnsanların kahvehaneleri benimseyip rağbet etmeleri neticesinde kısa sürede yayılmıştır. Kahvehaneler Osmanlı'da olduğu gibi Batı'da da birçok yeni fonksiyon kazanmış, birçok yeni rol üstlenmiştir. Bu kısımda kahve ve kahvehanelerin Batılı ülkelerde nasıl yayıldığı ve toplumsallık anlamında ne gibi fonksiyonlar üstlendiği anlatılacaktır.

1.2.5.1. Kahve ve Kahvehanenin Batı Ülkelerindeki Yayılışı

İtalya, Kahve'nin Avrupa'ya gidip oradaki insanlar tarafından tanınması Osmanlı Devleti aracılığıyla olmuştur. Bu gidiş serüveninde de ilk durak İtalya'nın Venedik şehridir. Venedik kahveyle 17. yüzyılda tanışmıştır. Venedik'in kahveyle tanışması elçilik görevlisi bir İtalyan diplomatın 1624 yılında Venedik'e dönüşünde çuvallarla kahve götürmesi ile olmuştur (Toros, 1998: 69-70). Bu diplomat tarafından götürülen kahve sınırlı olmasından dolayı gerçek anlamda kahvenin tanıtımı 1640'lı yıllarda yine Türkler tarafından götürülerek olmuştur.

Kahvenin ilk durağının Venedik olmasında buranın coğrafi konum olarak ticaret güzergahında olması, Kuzey Afrika ve Akdeniz ticaretinin Avrupa'ya açıldığı yerde olması etkili olmuştur. İlk başlarda kahveyi zengin kesim tüketmiş daha sonraları kahve ticari bir ürün olarak görülüp Venedik pazarlarında satılmaya başlayınca halk arasında yayılmıştır. Kahvenin burada benimsenip yaygınlaşmasıyla bu içeceğin içildiği mekanlar olan kahvehaneler açılmaya başlamış ve ilk kahvehane 1645 yılında açılmıştır.

Fransa, Türk kahvesinin Fransa'ya tanıtılması 1669 yılında Türk elçisi olan Süleyman Ağa eliyle olmuştur (Toros, 1998: 44). Bu içecek Paris'te entelektüel çevrelerce oldukça tutulmuş, rağbet görmüş ve kısa bir sürede ünlülerin vazgeçilmezleri arasına girmiştir. Süleyman Ağa'nın Şarkın büyük sultanını temsilen Paris'e gelecek olması burada oldukça ses getirmiş, halk bu ana tanıklık edebilmek, onu görebilmek için evlerin çatılarına, pencerelerine çıkarak beklemişlerdir. Süleyman ağa burada diplomatik görevlerini ifa etmenin yanında buranın insanı tarafından gelenek ve görenekleri merak edilen Şark diyarının adetlerini de buraya taşımış ve buranın Doğu kültürünü tanımasında etkili olmuştur. Süleyman Ağa Doğu'nun egzotik içeceği kahveyi bu insanlara sunmuş ve bu içecek aristokratik çevrede kabul görmüştür. Hatta Süleyman Ağa'nın himayesindeki Pascal isimli bir Ermeni Paris'te kahve dükkanı açmıştır (Çıtlak, 2005: 45).

Avusturya, Kahvenin Avusturya’da tanınmasında Osmanlıların 1683 Viyana kuşatmasında başarısız olup geri çekilirken ağır eşyaları olan canlı hayvan, çadır, tonlarca buğday, yağ tulumları, pirinç çuvalları, çok miktarda kahve çuvallarını bırakıp gitmeleri etkili olmuştur (Toros, 1998: 64). Kuşatma sırasında çok büyük maddi sıkıntılar çeken Viyanalılar bırakılan savaş ganimetlerini görünce çok sevinmişler ve bu ganimetleri kullanmaya başlamışlardı. Kahveyi o zamana kadar tanımadıkları için bunun değersiz bir hayvan yemi olduğunu zannederek Tuna Nehri’ne dökmeye karar verirler. Bu savaş sırasında Viyanalılar için casusluk yapan, Osmanlı’yı ve kahveyi bilen Polonya asıllı Georges Kolschitzky kahveyi iyi bildiği için bunları dökmeyip kendisine hediye etmelerini istemiş ve bu isteği de kabul görmüştür. Osmanlılardan ganimet kalan 500 çuval kahveyi alıp Viyana’da ilk kahvehaneyi de bu kişi açmıştır (Toros, 1998: 67). Açtığı kahvehanede Türk usulü hazırladığı kahveyi pişirerek halka sunmuş ve bu şekilde kahvenin Viyana’da tanınmasını ve yayılmasını sağlamıştır.

İngiltere, Çay kültürünün oldukça yaygın olduğu İngiltere’de Jacob isimli bir Yahudi 1650 yılında Oxford’a ilk kahvehaneyi açmış ve İngiltere kahve ile tanışmıştır. Bundan çok kısa bir süre sonra da Londra’da kahvehaneler açılmaya başlamıştır. Londra’da ilk kahvehaneyi 1652 yılında Pasqua Rosee isimli İzmirli bir Yunan açmıştır (Heise, 2001: 134). İngiltere’de kahvenin ilk kullanılmaya başladığı zamanla ilgili Heise (2001), şu bilgiyi vermektedir:

“Alpler’in kuzeyinde düzenli olarak kahve içtikleri bilinen ilk kişilerden biri İngiliz hekim ve anatomi profesörü William Harvey idi. Belli ki, kahveyi Padova’daki üniversite öğrenimi sırasında Arap okul arkadaşlarından öğrenmiş ve Londra’daki gündelik gereksinimini karşılayabilmek için gereken bağlantıları kurmuştu. Meslektaşlarının onun hakkında yaptığı hoş espriye göre, Harvey’nin 1828’de kan dolaşımını keşfetmesinin tek nedeni, sürekli kahve içtiği için kanını coşturmuş ve böylelikle kanın ‘ileri-geri akışlarının’ farkına varmış olmasıdır”.

Amerika, Amerika öncelikle kahveden ziyade çay ile tanışmıştır. Burada çayın kahveye göre daha çok rağbet görmesinde İngilizlerin etkisi olmuştur. İngilizler kahve alışkanlıklarını buraya götürmekte isteksiz davranmışlar, bundan dolayı da kahveden ziyade çay buraya gelmiş ve yaygınlaşmıştır. Amerika’nın kahve ile tanışması Hollanda ve özellikle de bu kıtada bir çok kolonisi olan Fransa eliyle olmuştur. Bu iki ülke Amerika kıtasına kahve çekirdekleri götürerek kahve tarımı yapmaya başlamışlardır.

Giderek kahve bu yeni kıtada yaygınlaşmış ve alışkanlık halini almıştır. Kahve alışkanlığı burada ev hanımları arasında da oldukça yaygınlaşmış ve kahve pişirmek iyi bir ev hanımı olmanın ölçütleri arasında görülmüştür. Kahve içmeye Amerika'da o kadar önem atfedilmiş ki vatansever olmakla eşdeğer tutulmuştur. Kahve Amerikan Kongresi tarafından ulusal içecek olarak ilan edilmiştir (Gürsoy, 2005: 51-52). Tütün, alkol gibi ürünler ara ara yasaklanmasına karşın kahvede böyle bir yasaklama olmamış aksine özgürlük sembolü olarak görülmüştür. Amerikalılarda, Amerikalılık bilinci oluşmasında, ortak bir vatan duygusu etrafında bütünleşilmesinde kahvenin insanlar arasında yaygınlaşıp simgesel bir öge haline gelmesi etkili olmuştur. Kahvenin Amerika kıtasına ulaşması sadece tüketim eksenli olmamıştır. İklim şartları uygun olan Brezilya, Arjantin gibi ülkeler kahvenin yetiştirildiği yerler olmuş ve üretim merkezleri haline gelmiştir.

1.2.5.2.Kahve ve Kahvehanenin Batı'da Toplumsal Anlamında Önemi ve Fonksiyonları

Kahve, Kahvenin Avrupa'ya ulaşış burada yaygınlaşmasında ve popülerlik kazanmasında ticaret, diplomasi, savaşlar ve göç gibi unsurlar etkili olmuştur. Özellikle de kahve çekirdeklerinin Avrupa'ya ilk olarak götürülmesini sağlayan seyyahlar bu konuda öncüdürler. Bu seyyahlar gezdikleri Osmanlı Devleti ve Ortadoğu'da tanıştıkları kahveyi içip, tiryakisi olmuş, tekrar ülkelerine dönüşlerinde de kahveyi buralara taşımışlardır.

Avrupalılar kahveyi tüketmekle kalmamışlar ayrıca bunun üretimi için de çaba sarf etmişlerdir. Fakat bu duruma Arap ülkeleri kahve tarımının yaygınlaşmasını istemediği için karşı çıkmıştır. Çünkü kahve tarımının kendilerinin tekeline çıkmasına ve dolayısıyla bu karlı kazanç kapısından olmayı istememişlerdir. Avrupalıların bu çabalarını engellemek için kahve tohumlarının ve filizlerinin ülke dışına çıkarılmasını yasaklamışlardır. Tüm engel ve yasaklamalara rağmen Avrupalı ülkeler kahve tohumlarını ve filizlerini üretim için kendi ülkeleri ve kolonilerine götürmekte başarılı olmuşlardır. Avrupalılar kahveyi yetiştirirken Arap ülkelerinin engellemelerine maruz kalmıştı; yetiştirmeye başlayınca, tarımsal üretimini yapar duruma gelince de ülke dışına çıkarılmaması konusunda daha sıkı yasaklamaları kendileri koymuştur. Avrupalıların kahve yetiştirme konusunda bu kadar ısrar etmelerinde, üzerinde durmalarında toplumda oldukça rağbet gören bu ürünü karlı bir yatırım aracı olarak görmeleri etkili olmuştur.

Bu bitkinin yetiştirilmesi için kahve tohum ve filizlerinin kendi ülkelerine taşınmasını sağlayan, bu konuda fazlaca gayret gösteren kaptan ve sömürgeci subaylar kahramanlıklarıyla ülke tarihlerine geçmiş ve çok büyük saygı kazanmışlardır. Bunların en ünlüsü Fransız Kaptan Gabriel Mathieu de Clieu'dur. Kaptan Gabriel, uzun ve fırtınalı bir deniz yolculuğu sonrasında "Jardin des Plants"dan bir kahve ağacı fidesini Martinique'e götürmeyi başarmıştır (Heise, 2001: 46).

Kahve ilk başlarda diğer toplumlarda olduğu gibi Avrupa'da da bazı tepki ve engellemelerle karşılaşmıştır. Avrupa'ya ilk geldiği dönemde bu yeni içeceğe şüphe ile bakan bazı çevreler olmuştur. Bu şüphede kahvenin Müslüman ülkelerden gelmesi ve Müslüman içeceği olarak bilinmesi de etkili olmuştur. Papa kahvenin dinen mahsurlu olduğunu bildirmiştir. Hatta Marsilya'da kahve sağlık açısından mahsurlu olduğu ileri sürülerek Ait Fakültesi'nin doktorlarınca yasaklanmıştır (Toros, 1998: 30).

Endüstrileşme öncesi dönemde Avrupa ülkelerinde sabahları kahvaltı öğünlerinde çorba içilmesi çok yaygındı. Daha sonra kahvaltı öğünlerinde çorbanın yerini kahvenin almasının bazı toplumsal gerekçeleri vardır. Bu gerekçeler arasında, insanların çalışma dışındaki zamanlarının kısıtlı olması ve bu sebepten çorbaya göre çok çabuk ve zahmetsiz pişirilen bir ürün olan kahveye yönelmeleri, kahve içmenin uzun çalışma saatlerinde insanlara dinçlik vermesi gösterilebilir.

Bu dönemde Avrupa'daki toplumsal duruma bakmak gerekirse; Avrupa'da endüstrileşmeden önce çalışma hayatında küçük işletmeler olan ev tezgahları yaygındı. Buralarda tekstil işçileri çalışır ve evlerinin geçimini sağlardı. İş hayatı ile ev hayatı birbiri ile iç içe idi. Endüstrileşme ile fabrikaların sayısı günden güne arttı, ev yaşamı ile iş yaşamı birbirinden ayrıldı. Zamanla fabrikalar karşısında tutunamayan ev tezgahları gelir kaybına uğradı, işçilerin kazançları gittikçe azalmaya başladı. Bu gelir kaybını önlemek, fabrikalarla başa çıkabilmek için daha fazla çocuğun ve evli kadının çalışması gerekti. Bunun sonucunda ailede daha fazla fert çalışmaya başladı ve çalışma süreleri de uzadıkça uzadı. 12-16 saat gibi uzun sürelerle çalışmalarına rağmen insanlar geçim sıkıntısı çekiyor, en temel ihtiyaçlarını dahi karşılamakta zorlanıyorlardı. İnsanların gelirleri sürekli düştü ve bu durum insanların beslenme alışkanlıklarının da değişmesine neden oldu. Yoksul tekstil işçilerinin evlerinde artık ağırlıklı olarak patates ve kahve tüketilmeye başlandı.

Kahvehane, Osmanlı'dan Avrupa'ya geçen kurumlardan olan kahvehane, Avrupa'ya geçerken buranın kültüründen etkilenecek değişim geçirmiştir. Fakat bu değişim daha çok fiziki değişim olarak görülmüş, fonksiyonları yönünden fazla bir değişiklik olmamıştır. Fransızca cafe sözcüğü bile ancak 19. yüzyılda uluslararası bir yaygınlık kazanmış, bu sözcük Fransa'da ilk kez 1694'te, yani ilk kahvehanelerin açılmasının üstünden 30 yıldan fazla zaman geçtikten sonra kullanılmıştır (Heise, 2001: 121).

Avrupa'da ilk dönemlerde erkekler genelde kahvehanelerde, kadınlar ise evlerde kahve günleri düzenleyerek kahve içme edimi etrafında bir araya gelerek sosyallik alanı oluşturlardı. Kahvenin kadınlar tarafından evlerde içilerek sosyallik ortamı oluşturulması Osmanlı'daki durumla benzerlik göstermektedir. Osmanlı'da gördüğümüz kahvehanelerdeki erkek egemenliğinin varlığı ve bu mekanların kadınlara kapalı olması Avrupa kahvehanelerinde de görülmektedir.

Avrupa'nın büyük şehirlerinde açılan ilk kahvehanelerin özelliklerine bakınca bu mekanı açan yabancıların kendi ülkelerindekine benzer şekilde açmış oldukları görülmektedir. Ermeni, Türk, Yunanlı gibi yabancılar Avrupa'da açtıkları kahvehaneleri kendi kültürlerinde gördükleri tarzda düzenliyorlardı (Heise, 2001: 111). Yerde oturarak, şark köşesi tarzında düzenlemeler görülmekteydi. Bu kahvehaneciler reklam olsun diye kendi ülkesinin yerel giysisi ile sunum yaparlardı. Fakat kahvehaneler kısa sürede Avrupai tarzda, kendi kültürlerine göre şekil almıştır. Hatta bazı şehirlerde meyhaneler, birahaneler, hanlar isim değiştirerek aynı düzende kahve içilen kahvehane olarak hizmet vermişlerdir. Hanların dönüştürülmesi ile oluşan bazı kahvehaneler 1700'lü yıllarda konaklama hizmeti de verirlerdi. Bu amaçla kahvehanelerde oda tarzı bölmeler hazırlanırdı. Yine bu kahvehaneler hanların verdiği hizmetler olan zar, iskambil ve masa oyunları gibi eğlenceleri devam ettirmiştir. Bunlara ilave olarak kahvehanelere müzikli eğlenceler gibi yeni etkinlikler de eklenmiştir. Şarkıcılar, sihirbazlar, akrobatlar bu mekanlarda çeşitli gösteriler yapıyorlardı. Bu mekanlarda oldukça yaygın olan diğer oyunlar arasında bilardo ve satranç oynamak da vardı.

Kahvede olduğu gibi kahvehaneler hususunda da Avrupa'da bir çok engelleme ve yasaklamalar görülmektedir. Kahvehanelerde gücü elinde bulunduran erklerin eleştirilmesi, bu güçlerin bu mekanları kendilerine karşı tehdit olarak görmelerine sebep olmuştur. Yönetimlerce kimi dönemlerde "isyan yuvası", çeşitli

komploları düzenleyen kişilerin buluşma mekanları olarak nitelendirilmiştir (Heise, 2001: 137).Yönetimler buralarda istihbarat toplama yoluna gitmiştir. Bazen de Osmanlı’da olduğu gibi bu mekanlar yönetimler tarafından yasaklanmış ve kapatılmıştır.

Londra ve Paris kahvehanelerinde devlet, kilise, yürütülen mutlakiyetçi politikalar cesaretle eleştiriliyordu. İdeolojik bir değişimin tek etmeni kahvehane değildi ama kamuya açık, insanların rahatça bir araya toplandığı yerler olması sebebiyle bu değişimde çok önemli bir yeri vardır. Avrupa’daki birçok toplumsal hareketler, devrimler ve diğer önemli toplumsal olaylar kahvehanelerde toplanılarak alınan kararlar neticesinde şekillendirilmiştir. Bu durumu bazı düşünürler, “Eğer Fransa’daki kahveler olmasaydı, belki de Fransa’da hala monarşi rejimi devam ediyor olacaktı” diyerek belirtmişlerdir (Gürsoy, 2005: 48). Kahvehanelerde siyasi konuşmalar o kadar yaygınlaşmıştı ki artık herkes buralarda adeta memleket kurtarıyordu. Kahvehaneler İngiltere, Fransa, Almanya, Avusturya gibi ülkelerde dönemin siyasi olaylarının, toplumsal hareketlerinin yönlendiricisi olmuşlardır. Avrupa’nın bir çok ülkesi gibi Fransa’daki birçok kahvehane siyasetçilerin buluşup görüş alışverişinde bulundukları yerler haline gelmişti. Bu mekanlarda toplanan siyasiler, devlet adamları devrimin altyapısını oluşturmuşlardır. Fransa ve dünya tarihinde çok önemli yeri olan Fransız ihtilalinin zemininin oluşmasında demokrasinin tohumlarının atıldığı kahvehaneler önemli rol almışlardır.

Kimi zaman kahvehaneler aylak insanların toplanıp zaman geçirme yerleri olmuştur. Bu tip insanların buralarda toplanmaları bir çok toplumsal olaylara da sebep olmuş ve bu mekanlar bir çok eleştiriye maruz kalmıştır. Yine erkeklerin buraları yoğun olarak kullanmaları, günlerinin çoğunu burada geçirmeleri de kadınlarca eleştiri konusu olmuş, kadınların tepkisini çekmiştir.

Ellis’in (akt. Taştan, 2009) çalışmasına göre kadınlar “*The Women’s Petition Against Coffee*” isminde bir bildiri yayınlarak erkeklerin kahvehane bağımlısı olduklarından, bu mekanın olumsuz koşullarından ve bu mekanda içilen kahvenin iktidarsızlığa neden olduğundan dolayısıyla da erkeklerin iktidarsız olmalarının kendilerini olumsuz anlamda etkilediğinden bahsetmişlerdir. Bu bildiri Avrupa’da geniş yankı bulmuştur. Modern kadın çalışmalarında önemli başvuru kaynakları arasına girmiştir. Kahvehanelerin eleştirilmesini 18.yüzyılda da görmekteyiz. Bu dönemde Burjuvazinin yerleşmesi, ekonomik gücün önemsenmesi, üretmeye önem

atfedilmesiyle çalışma toplumunda değer kazanmıştı. Bu dönemde çalışma, eğitim, kültürel aktiviteler önem kazanmıştı. Kahvehaneler de insanların bu gibi faydalı işleri yapmasına engel olduğu gerekçesiyle eleştirilerin odağına yerleşmiştir.

Kahvehanelerden önce halk arasındaki haber alışverişi, toplumsal etkileşim çarşıda, Pazar günleri kilisede ve meyhane gibi yerlerde gerçekleşiyordu. Kahvehanelerin bu alanda ortaya çıkmasıyla birlikte haber alışverişi, insanlar arası etkileşim ve oluşumlar anlamında daha önceki mevcut olan bu kurumları geride bıraktığı söylenebilir. İngiliz kahvehanelerinde daha 17. yüzyılın başında siyaset, edebiyat veya ekonomiyle ilgilenen, bu konuda kafa yoran gruplar ortaya çıkmış, “kulüp” veya “birlik” olan bu gruplar burjuva toplumunun oluşmasına da katkı sunmuşlardır (Heise, 2001: 150).

Avrupa, Aydınlanma Çağı’nı takiben Endüstri Devrimi’nin getirdiği toplumsal ve ekonomik yenilikler sonrasında önemli olaylara sahne olmuş, siyasal, toplumsal, ekonomik alanda bir çok köklü değişim yaşamıştır. Yaşanan bu olaylarla birlikte birçok geleneksel yapı çözülmeye uğramış, toplum üzerindeki etkinliğini kaybetmiştir. Sanayi Devrimi ile birlikte ekonomik alanda yaşanan değişim toplumsal yapıları da değiştirmiş kentleşme, bireysellik, demokratikleşme ön plana çıkmaya başlamıştır. Monarşinin toplum üzerindeki etkisinin azalmasıyla insanların özgürce düşüncelerini açıklamasının önü açılmış ve özgürleşme hareketleri toplumda hızla yayılmıştır. Kahvehaneler insanlar arasında serbest düşüncenin yayılması için eğitim kurumlarından daha çok iş yapmıştır.

Modernleşmenin etkisiyle kurumlar, toplumun yeni durumuna ayak uydurabilmek için değişim ve dönüşüm içerisine girmiştir. Bu dönüşümden toplumsal bir kurum olan kahvehaneler de nasibini almış ve yeni toplumsal duruma göre şekillenmiştir. Kahvehaneler devam eden fonksiyonlarına ilave olarak sanatsal ve kültürel alanda üretim yapmayı da katmışlar ve bu alanlarda eserler üretmeye başlamışlardır. Sanatsal ve kültürel faaliyetleri bu mekanları birer toplanma merkezleri haline sokmuştur. Avrupa’daki kahvehaneler entelektüellerin buluşma mekanları haline gelmişti. 17.yüzyılda, İngiliz ve Fransız bilim adamları kahvehaneleri yoğun bir şekilde kullanmakta idi. Bundan dolayı Londra’daki kahvehaneler halk arasında “peni üniversitesi” olarak isimlendirilirdi ve bu kahvehaneler birer alim kahvehaneleriydi (Heise, 2001: 143). Kahvenin entelektüel çevrelerce, düşünürlerce rağbet görmesinde kahve içmenin düşünceye keskinlik

vermesi, zihni açması gibi özelliklerinin de etkisi olmuştur. Bu insanlar buralarda toplanarak ilmi tartışmalar yapmış, bilgi alışverişinde bulunmuşlardır. Bu kesimin olumsuz etkilerinden dolayı içki içilen yerlere sosyalleşme mekanı olarak mesafeli yaklaşımlarından kahvehane mekanları bu amaç için tercih edilmeye başlanmıştır. Çünkü kahvehanelerde içilen kahve sarhoş etmeden insanların sosyalleşmelerini sağlıyordu. Bu özellikleri ile olumsuz eleştirilerin odağında olan meyhanelere bir alternatif olmuşlardır. Bu mekanda bir araya gelen ilim adamları, düşünürler, kültür seviyesi yüksek olan insanlar toplumsal, siyasi, kültürel, sanatsal, edebi konularda açık oturumlar düzenlemiş, tartışmalar yapmış bu da insanlarda fikirsel anlamda üretkenliği arttırmıştır. İnsanlar aralarında fikir alışverişinde bulunarak bilgilerini birbirleriyle paylaşmış, değişik konularda yeni yeni fikirler öğrenme, konulara farklı açılardan bakma imkanına kavuşmuşlar bu da yeniliklerin önünü açmıştır. Sanatçılar ve edebiyatçılar uzun yıllar bu mekanları kullanmışlar ve hayranlarını da peşlerinden buraya sürüklemişlerdir. Bu kişiler birçok eserlerini buralarda üretmişlerdir. Bu dönemde Avrupa kahvehanelerinin fonksiyonları ağırlıklı olarak kültür, sanat, edebiyat faaliyetleri, bilimsel tartışmalar, sohbetler biçiminde olmuştur (Habermas, 1997: 100). Bu kahvehaneler genellikle yeme içme, eğlenme ve eğitim gibi fonksiyonlar ekseninde varlık göstermişlerdir.

19.yüzyılda İngiltere ve Fransa kahvehanelerinde satranç oynamak burjuvazi arasında oldukça popülerlik kazanmıştır. Paris'te "Cafe de la Regence" kafesi satranç ile ünlenmiş kahvehaneler arasında önemli bir yere sahiptir. Burada Rousseau, Voltaire, Robespierre, Diderot, Napoleon gibi Fransız ünlülerin satranç oynayarak zihinlerini güçlendirdikleri söylenir (Heise, 2001: 154).

Kahvehaneler Paris ve Londra gibi Avrupa'nın önemli şehirlerinde birer enformasyon merkezi gibi işlev görüyorlardı. Kahvehaneler Avrupa'da basın-yayın organlarının doğmasında, bilimin, edebiyatın, sanatın burjuvalaşmasında önemli bir etki göstermiştir. Gazeteler buralarda okunurdu hatta 18. yüzyıl başında Londra'daki bazı kahvehane sahipleri gazeteleri kendileri basıp yayımlamışlardı (Sennett, 1996: 117). Bu kahvehanelerde bu gazeteler okunmakla kalmıyor, basılıp yayımlanarak kahvehane dışındaki genişçe bir kesime de dağıtılıyordu. Kahvehanelerde gazete neşriyatının yanı sıra kitapçılık faaliyetleri de icra ediliyordu. 1700 civarında yayınevi bürolarını kahvehanelerde açmıştı. Bazı kitapçılar ise kilise ve civarı gibi

geleneksel yerlerin yanı sıra kahvehanelerin hemen yanına açılmıştır (Heise, 2001: 149-150).

Habermars'a göre (1997), kahvehaneler insanların bir araya gelerek eşit bir ortamda bulunmalarını sağlamaktadır. Böyle bir ortam da değişik sosyal statüdeki insanların bir araya gelip iletişim içine girmelerini sağlamaktadır. Bu eşitlikçi ortam insanlar arasındaki sosyal statüyü ortadan kaldırmaktadır. Bu ortam da insanların görüşlerini, düşüncelerini açıkça ifade etmelerine imkan tanımakta dolayısıyla özgür bir ortam oluşturmaktadır. Heise de (2001), aristokrat ve burjuvaların diğer yerlere göre kahvehanelerde daha çok bir arada bulunduklarından bahseder. Bu durum bu mekanın sınıf farkı gözetilmeden insanları bir araya getirdiğini göstermektedir. Böyle bir durum daha önce görülmemekte, insanlar boş vakitlerini sosyal sınıf ve zümrelerine göre farklı mekanlarda geçirmekte idi. Bu durum yani toplumsal sınıf farkı gözetilmeden aristokrat ve burjuvaların aynı ortamda sınıf farkı gözetilmeden bir arada bulunması modern dönemin başlangıcında burjuva kamusunun oluşmasında önemli bir etkiye sahiptir.

Kamusal alanın toplumda doğup gelişmesi için kültürel alanda belli bir gelişme seviyesine ulaşmak gerekmektedir. Bu ortamın oluşmasında kahvehaneler çok önemli bir rol üstlenmiştir. Çünkü buralarda gazete, dergi gibi yayınlar okunmuş hatta neşredilmiş; edebiyatçı ve eleştirmenler toplanıp halkla buluşarak edebi ve ilmi tartışmalar yapmış ve eserler üretmiş; siyasi tartışmalar yürütülerek toplumsal olaylar ele alınmış ve böylece kahvehaneler aracılığıyla insanların bilinç seviyesi yükselmiştir. Böyle bir ortam da kamusal alanı doğurmuş ve geliştirmiştir.

1.2.6. Kahvehane Çeşitleri

Kahvehanelerin çeşitlenmesi bu mekanları kullanan müşterilerin profillerine, toplumda gördüğü sosyal işlevine, mekânsal özelliklerine, oraya gelen müşterilerin özelliklerine göre olmaktadır. Kahvehaneler müşterilerinin bu mekanlardaki etkinliklerine göre şekillenmiş, çeşitlenmiştir. Örneğin nargile içilen kahvehaneler nargileci kahvehaneleri, avcılarının toplanıp av sohbetleri yaptıkları kahvehaneler avcı kahvehaneleri, aşıkların yer aldığı kahvehaneler aşık kahvehaneleri olarak adlandırılmıştır. Kahvehanelerin bu kadar çeşitlilik arz etmesinde toplumsal çeşitlilik de etkili olmuştur. Çünkü toplumun özellikleri, farklılıkları mekanlara yansımakta ve buraları şekillendirmektedir. Bu bağlamda Osmanlı'da kahvehanelerin almış oldukları esnaf kahvehaneleri, aşık kahvehaneleri, semai kahvehaneleri, esrarkeş

kahvehaneleri, meddah kahvehaneleri gibi isimlere bakacak olursak buraların nasıl Osmanlı'nın kültürel çeşitliliğinden etkilendiğini ve kültürel çeşitliliği yansıttığını görebiliriz (Tunç, 2014: 77).

İlk başlarda sayıca az ve sade yapıda olan kahvehaneler, insanlar arasında kahve içme ediminin artmasıyla giderek yaygınlaşmıştır. Ayrıca bu mekanlar artık sadece kahve içme mekanları olmadığı, başka toplumsal rolleri de olduğu için çeşitliliğe de gitmek zorunda kalmıştır. Farklı kesimlere, gruplara hitap eden onların ihtiyacını karşılayan kahvehane çeşitleri türemiştir.

Kahvehane türlerinden kimisi günümüze kadar varlığını sürdürerek devam etmiş, kimileri değişen şartlara paralel olarak değişime uğrayarak varlığını sürdürmeyi başarmış, kimileri ise toplumsal karşılığını kaybederek tarihin tozlu sayfalarında kalmıştır. Bundan doğal bir şey de düşünülemezdi zaten. Çünkü kurumlar, mekanlar zamanın şartlarına göre, zamanın ihtiyaçlarına göre şekillenmektedirler. Hayattaki değişime paralel olarak ya değişim ve dönüşüme uğrayarak toplumda karşılık bulmaya devam etmekte ya da değişime direterek sürekli ilk günkü gibi kalma yolunu seçip toplumsal karşılıklarını kaybetmektedirler.

Aşağıda sıralanan kahvehane türlerinden farklı birçok kahvehane türü de (Yazlık, balıkçı, tiryaki, tulumbacı, imaret, esrarkeş, kuşçu, seyyar kahvehaneleri gibi) ülkemizde belli bir dönem faaliyet göstermiştir.

1.2.6.1. Semt (Mahalle) Kahvehaneleri

Osmanlı'da mekanlar mahalle bazlı olarak organize edildiği için bu durum mahalle içine dönük, dışarıya kapalı bir yapıyı doğurmuştur. İnsanların gündelik hayatına yön veren kurumlar da bu eksen etrafında vücut bulmuş ve mahalleyle sınırlı kalmıştır. Osmanlı döneminde insanların hayatı çoğunlukla ev, camii ve çarşı ekseninde şekillenirken 16.yüzyılın sonlarına doğru açılan kahvehaneler sayesinde bu yaşam tarzına farklı bir alan açılmış ve gündelik hayat bu mekanlarda şekillenmeye başlamıştır (Birincioğlu, 2011: 61). İnsanlar kahvehaneler aracılığıyla içe dönük yaşam tarzından kurtulup dışa dönük, değişikliklere açık bir yapıya kavuşmuşlardır. İnsanlar artık lokal özellikli cami, tekke gibi dini mekanların etkisinden çıkarak sokak kültürü ile tanışmışlar ve şehrin kültür hayatına katılma imkanı bulmuşlardır. Zaten mahalle kahvehanelerinin en önemli özelliği de insanların daha geniş bir bakış açısına kavuşmalarını sağlamaları olmuştur.

İlk kahvehane tipleri olarak (esnaf kahvehaneleri ile birlikte) mahalle kahvehanelerini gösterebiliriz. Bu kahvehane türleri ilk başlarda o dönemin ihtiyaçları, yaşam tarzları doğrultusunda camilere yakın yerlerde açılmıştır. Camiye namaz için gelen cemaat kahvehanede namaz vaktinin girmesini beklerdi veya iki namaz vakti arası zamanını bu kahvehanelerde bekleyerek geçirirdi. Bu dönemde kahvehaneler camilere bağımlı bir mekandı ve bir nevi caminin tamamlayıcısıydı. Daha sonraları mahallenin içine doğru kayarak camilerden uzaklaşmış ve bağımsız bir mekan olma özelliği kazanmıştır (Evren, 1996: 333).

Mahalle kahvehanelerinin insanlar tarafından kabul görmesi, bu mekanlara insanların ilgi duymalarının arkasında buraların insanlar tarafından mahallenin bir parçası olarak görülmesi, mahalle yapılanmasında bu mekanların bir bütünün parçası olarak görülüp kabul edilmesi yatmaktadır. Bu mekanların mahalle sakinleri tarafından kabul görmesi, bir sosyalleşme aracı olarak işlev görmesi yeni bir hayat tarzının oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Semt kahvehaneleri, adından da anlaşılacağı üzere kullanıcıları genelde o çevreden kişiler olan ve genelde sürekli aynı kişilerin geldiği orta büyüklükteki lokal özellikte kahvehanelerdir (Çağlayan, 2001: 27). En yaygın kahvehane çeşididir. Her mahallede yaygın olarak bulunmaktadır. Hatta bazı mahallelerde onlarcasına rastlanmaktadır. Semt kahvehanelerinin müdavimleri o semtin erkeklerinden oluşmaktadır. Bu kahvehane çeşidinde kadınlara rastlamak mümkün değildir. Lokal özellikli olması bu kahvehanelerin sadece erkekler tarafından kullanılmasında etkili olmaktadır. Çünkü lokal özellikli mekanlarda kadınların buraları kullanmasına sıcak bakılmamaktadır. Bu kahvehane çeşidinin kullanıcıları o çevreden kişiler olduğu için müşteriler birbirlerini tanımaktadırlar, hatta çoğu akraba, çocukluk arkadaşı, okul arkadaşı veya iş arkadaşlarıdır. Müdavimleri ilk gençlik yıllarından beri buraları kullanmaktadırlar veya kullanmasalar bile buraları bilmektedirler. Çünkü buraya giden ya babası, ya abisi, ya komşusu bulunmaktadır veya bunlar olmasa bile kendisi her gün bu kahvehanelerin önünden, yakınından, çevresinden geçmektedirler. Burayı kullanan kişiler birbirlerini tanıdıkları için sohbet ortamı daha sıcak ve samimidir. Burayı kullanan kişilerin statüsü ve gelir seviyesi de yine birbirine yakındır. Çünkü biz biliyoruz ki genelde insanlar yerleşim yerlerinde statü ve gelir seviyelerine göre mahallelere ayrılmışlardır. Bundan dolayı aynı mahallede oturanlar arasında gerek statüsü, gerek maddi imkanları açısından uçurumlar bulunmamaktadır. Dolayısıyla

semt kahvehanelerinin de müdavimleri aynı çevreden kimseler olduğu için bu kimseler arasında maddi anlamda bir benzerlik bulunmaktadır. Bu durum buranın müdavimlerinin daha iyi kaynaşmalarını, birbirlerinin halini daha iyi anlamalarını sağlamaktadır.

Bu tür kahvehanelerde insanlar bol bol sohbet eder, televizyon seyrederek, günlük gelen bir iki gazeteyi okurlar ve özellikle de genç müdavimler bol bol kağıt oyunları oynarlar. Burada insanlar kağıt oyunları oynamak isterlerse oyun arkadaşlarını kahvehaneye gelmeden belirleyip grup halinde kağıt oynamaya gelmezler. Oyun arkadaşları hemen o anda orada olanlardan seçilir.

Bu tür kahvehanelerin kullanıcıları oranın müdavimleridir. Belki de yıllarca orayı kullanan, aynı yüzlerdir. Buralarda değişik çehrelere rastlamak pek mümkün değildir. Böyle olunca buralarda samimiyetin yanı sıra bir monotonluk da göze çarpmaktadır. Genelde hep aynı yüzler, aynı konular ve değişime kapalı bir ortam mevcuttur.

Bu tür kahvehanelerin müdavimleri birbirlerini tanıdıkları için buralarda dayanışma, paylaşım gibi mefhumlar da daha çok görülmektedir. Bunun yanında yine dedikodunun da en çok yapıldığı kahvehane türüdür.

Mahalle kahvehanelerinin caminin bir yan birimi olmaktan, lokal özelliğinden çıkıp kendi kimliğini bulması ile buraların kullanıcı profili de değişmiş önceleri kullanıcıları o mahalle sakinlerinden oluşurken daha sonra bu kullanıcı profili çeşitlenmiştir. Kullanıcı profilindeki bu çeşitlilik mahalle kahvehanelerinin işlevlerinde de değişiklik meydana getirmiş, önceleri sadece çay, kahve gibi içeceklerin içilip, kağıt oyunlarının oynanıp zaman öldürülen bu mekanlarda artık yerel sorunlar tartışılıp, sorunlarla ilgili çözümler üretilmiş ve ülke gündemi ile ilgili konular tartışılıp görüş alışverişinde bulunulmuştur. İnsanlar buralarda yöneticilerin olumsuz icraatlarına karşı memnuniyetsizliklerini dillendirme imkanına kavuşmuşlardır (Evren, 1996: 333).

Mahalle kahvehanelerinde o mahallenin sorunları tartışılıp masaya yatırılır ve çözüm yolları üretmek için istişareler yapılır. Tarihsel süreç içerisinde baktığımızda mahalle kahvehaneleri bu özelliği ile (yani bir sorunun çözümü için birleşmek, çareler aramak) ilk örgütlenme bilincinin oluşturulduğu mekanlar olarak dikkati çekmektedir (Evren, 1996: 49).

Geçmişte bazı mahalle kahvehaneleri birçok değişik fonksiyonu da yerine getirmiştir. Bazı kahvehaneler berber dükkanı olarak hizmet vermiş, bazıları sünnetçilik, dişçilik hizmeti vermiş, bazıları kellik, uyuzluk gibi cilt hastalıklarına merhemler bulundurmıştır (Emeksiz, 2009: 127). Kahveci aynı zamanda hem berber, hem sağlıkçı olmuştur.

Özellikle küçük mahallelerde bazı semt kahvehanelerinin o mahalleyi gözetlemek, denetlemek, kollamak gibi misyonları da vardır. Örneğin mahalleye bir yabancı girdiğinde gözler onun üzerindedir. Nereye gittiği, mahallede ne aradığı, kötü bir amaç için mi mahalleye gelip gelmediği merak edilir, araştırılır.

Buralarda kahvehane çalışanları müşterilerinin ne tür içecek içtiğini, çayını, kahvesini nasıl tercih ettiğini vs. bilir ve hiç müşteriye sormadan içecekleri o özellikte hazırlar ve sunar. Buraların müdavimleri durumuna göre işten önce veya sonra buralara uğrar bir şeyler içer ve diğerleri ile sohbet eder, günün analizini yapar, kağıt oyunları oynar ve evine döner. Özellikle tatil günü olan pazar günlerini ise eğer başka bir meşguliyeti yoksa sürekli kahvehanede geçirir ve haftanın stresini atar. Bu gibi mekanların insanlar üzerinde bağımlılık yapma özelliği vardır. Eğer oraya uğramazsa bir şeyleri kaçırdığı hissine kapılır, kendini o toplumdan soyutlanmış olarak görür ve yalnızlık hissine kapılır. Semt kahvehanelerinin kullanıcıları tanıdık olduğu için harcamalarını hemen ödemek zorunda değildir. Kahvehaneci müşterilerinin harcamalarını borç olarak bir deftere yazar ve müşteriler de bu borcu gerek maaşlarını aldıkları zaman gerek ekonomik olarak düzlüğe çıktıkları zaman öderler.

Semt kahvehaneleri mekan olarak o semtin özelliklerini de yansıtmaktadır. Buraları kullanan kullanıcıların kültürel özelliklerini, inanç yönünden özelliklerini vs. de yansıtmaktadırlar. Bazı kahvehanelerin içi o semtin takımının bayrağı, posterleri ile süslenmekte, bazı hemşehri kahvehanelerinin içi o şehrin resimleri ile süslenmekte, bazıları milliyetçiliği çağrıştıran simgelerle süslenmekte, bazıları mezhepsel simgelerle süslenmektedir (Çağlayan, 2001: 29). Yani insanlar kültürel ve inançsal yönden özelliklerini mekanda yaşatmaktadırlar.

1.2.6.2. Büyük Kahvehaneler, Oyun Salonları

Bu tür kahvehaneler, şehrin kenar mahallelerinden ziyade insanların daha yoğun olarak bulunduğu, ulaşım sorunu olmayan, şehrin işlek yerleri olan şehir

merkezlerinde yoğunlaşmaktadır. Bu kahvehaneler şehrin sadece bir semtine, bir kesimine değil şehrin tüm insanlarına hitap etmektedir.

Bunlarda ticaret ön plandadır ve ticari kaygılarla hizmet ederler. Daha lüks kahvehanelerdir. Müşteri çekebilmek için teknolojinin imkanlarından daha çok faydalanırlar. Hizmetleri standardize olmuştur. Bu haliyle kapitalist tüketim çarkına hizmet eden mekan özelliğindedirler.

Buraların kullanıcıları genelde planlı olarak anlaşılarak grup halinde buralara giderler ve sadece kendi grubu ile etkileşime girerler. Diğer kullanıcılarla bir etkileşim yaşanmaz zaten insanlar sadece beraber geldikleri kendi grubundan kişileri tanırırlar.

Buraya gelenlerin öncelikli amacı oyun oynamak veya bir şeyler içmektir. Semt kahvehanelerinde olduğu gibi müşterilerin tümünden bir iletişime geçmesi, etkileşim halinde olma durumu yoktur. Zaten bu mekanlar büyük olduğu için semt kahvehanelerinde olduğu gibi toplu halde iletişim durumu söz konusu olmamaktadır.

Buraların kullanıcıları semt kahvehanelerinde olduğu gibi aynı kültürü almış, aynı özelliklerde, aynı statüde kişiler değildir. Yani buralarda homojen bir durumdan ziyade heterojen bir ortamla karşılaşmaktadır. İnsanların bütünleştiği, insanları birbirine bağlayan ortak değerler, normlar buralarda bulunmamaktadır. İnsanlarda buralara karşı aidiyet duygusu da oluşmaz.

1.2.6.3. Esnaf Kahvehaneleri

Osmanlı'da 16. yüzyılda mahalle kahvehaneleri ile aynı dönemde ortaya çıkmışlardır ve İstanbul'un ticaret merkezlerinde açılmışlardır. Osmanlı döneminde esnaf kahvehaneleri üretim eksenli bir yapının mekanları idi ve iktisadi yapının temel taşları mesabesindeydiler. Bu tür kahvehaneler ekonomik hayatla bağlantılı oldukları için İstanbul'un ticaret merkezleri olan Beyazıt, Eminönü, Aksaray gibi bölgelerinde yoğunlaşmıştı. Bu kahvehane türü, her mesleğin kendine ait ayrı kahvehaneleri olması sebebiyle lonca merkezi olarak da görülebilmektedir (Birincioğlu, 2011: 61).

Bu tür kahvehaneler Gaziantep'te de yaygın olarak karşımıza çıkmaktadır. Gaziantep'te de kahvehanelerin bir kısmının belirli meslek gruplarına özgü olduğu görülmektedir. Her meslek grubu kendi kahvehanesinde toplanarak meslekleri ile ilgili konularda görüşmüşler yapma, sorunlarını tartışma imkanı bulmuşlardır. Bu tür kahvehaneler bir nevi işyeri özelliğindedir (Özlü, 2020: 315-316).

Kahvehanelerin bazıları (mahalle kahvehaneleri gibi) mekânsal yakınlıktan dolayı müşteri çeker, bazıları ırksal olarak insanları kendisine çeker (Boşnak kahvehaneleri gibi). Bu bağlamda esnaf kahvehaneleri de insanları mesleklerinden dolayı kendisine çekmiştir.

Esnaf kahvehaneleri, buraları kullanan müşterileri bağlamında değerlendirilip iki grupta incelenebilir. Birinci gruptaki, direkt ticaret işleri yapmayan ancak ticaret edilmesine hizmet eden, yardımcı olan inşaat işçileri, hamallık gibi işleri yapan kimselerin müşterisi oldukları esnaf kahvehaneleridir. Bu mekanlar daha alt seviyede çalışan işçilere hizmet etmiştir. Bu kimseler buralara o kadar rağbet etmiştir ki artık buralar kahve içilen, zaman geçirilen yerler olmaktan çıkmış, insanların iş bulmak için başvurdukları, gittikleri yerler haline gelmişlerdir. Bu bağlamda bu grup esnaf kahvehaneleri işçi taleplerini karşılama görevini de ifa etmişlerdir. İkinci grup esnaf kahvehanelerini daha çok, gelir seviyesi yüksek meslekten olan iş yeri sahipleri, ticaretle uğraşan tüccarlar kullanmışlardır. Bunlar ekseri Beyazıt ve Kapalı Çarşı dolaylarında bulunurlardı. Bu mekanlar İstanbul'da bir nevi ilk ticari amaç güderek açılan ticaret büroları gibi faaliyet göstermiştir (Güral, 1999: 65).

Bu kahvehane türünde iş kolları arasında işbirliği ve dayanışma sağlamak, iş bulmaya aracılık etmek, bu hususta yardım etmek amaçlanmaktadır. Süreç içinde bu mekanlar adeta ırgat pazarı gibi işlev görmüştür. Esnaf kahvehaneleri de kendi içinde; hamal, balıkçı, denizci, kayıkçı kahvehaneleri olarak ayrılabilmekteydi (Georgeon, 1999).

1.2.6.4. Yeniçeri Kahvehaneleri

Bu kahvehane türü XVII. yüzyılın ortalarından sonra görülmeye başlanmıştır. Yeniçerilerin evlenme yasağının kaldırılmasından sonra yeniçeriler toplum içine karışmışlar ve kışla dışında bir toplanma mekanına ihtiyaç duymuşlardır. Bu ihtiyaçlarını karşılamak için bu kahvehane türü ortaya çıkmıştır. Bu kahvehaneler büyük ve göze hitap eden süslü, gösterişli mekanlar olmuşlardır. İnsanların yoğun olarak yaşadığı yerlerden ziyade, İstanbul'un en gözde, güzel manzaraya sahip yerlerinde, deniz kenarında, Boğaziçi'nde kurulmuşlardır (Şahbaz, 2007: 56).

Bu kahvehane türü yeniçerilerin kışla dışındaki yaşantısına farklılıklar getirmekle beraber, kuralcılıktan vazgeçmeyerek kendine özgü bazı kurallar

geliştirmiştir. Bu da göstermektedir ki yeniçeriler kışla düzeninden, kurallarından tümüyle sıyrılamamıştır.

Her önüne gelen yeniçeri kahvehane açıp işletemezdi. Bunun bazı kuralları vardı. Bu kahvehaneleri açacak yeniçerinin tanınmış ve zorba bir kişiliğe sahip olması, yeniçeri ocağında sivrilmiş bir kişi olması gerekli idi.

Esnaf olan yeniçerilerin sayıca yarısı kahvehane işletmiştir.1800'lü yılların başlarına gelindiğinde İstanbul'daki işyerlerine bakıldığında bunlar arasında kahvehanelerin yeri sayısal anlamda oldukça üst sıralara gelmiştir.

Yeniçeri kahvehanelerinde sürekli bir başı boşluk, bir düzensizlik hakimdi. Devletin giriştiği reform hareketlerine karşı yürütülen muhalefetin, asılsız haberlerin, söylentilerin merkezi olmuşlardır. Ülke yöneticilerinin yanlış uygulamalarına, yolsuzluklarına vs. karşı en yüksek ses bu kahvehanelerden çıkmıştır. Bu mekanlar, iktidar ile ciddi sürtüşmeler yaşamıştır. Halk üzerinde oldukça etkili olan bu başı boş mekanlar II. Mahmut'un yürüttüğü reformlara aşırı muhalefet etmişlerdir (Işın, 2001: 36). Bu gibi durumlardan dolayı II. Mahmut, yeniçeri ocağını kaldırıp, bu kurumla bağı olan kahvehaneleri yıktırıştır.

1.2.6.5. Avcı Kahvehaneleri

Bu tür kahvehaneler genellikle avcılar kulübü lokali şeklinde faaliyet göstermektedir. Yani bir kulüp sayesinde resmiyet kazanmaktadırlar. Avcı kahvehanelerinde iç mekanda süsleme amaçlı olarak av ve avcılıkla ilgili nesneler kullanılmaktadır. Genelde duvarlarda av malzemesi satan firmaların takvimleri asılıdır. Yine av ve avcılık temalarını işleyen posterler de duvarlarda yaygın olarak bulunmaktadır. Yine buralarda resmi ilanlar için kullanılan ilan panolarına da rastlanmaktadır. Buralarda da semt kahvehanelerinde olduğu gibi kadınlara rastlanmamaktadır. Müşterilerinin tamamı erkeklerden oluşmaktadır. Bu kahvehanelerde kulüp yönetiminin masası, koltuğu, ve evrak dolabı gibi büro malzemeleri de kahvehanenin bir köşesinde bulundurulur. Müşterileri, aynı semt kahvehanelerinde olduğu gibi buraları uzun süreliğine kullanırlar. Buraların müdavimleri de yine semt kahvehanesi müdavimleri gibi aynı kültürel ve sosyo-ekonomik düzeyde insanlardan teşekkül etmektedir. Dolayısıyla kullanıcılar arasında etkileşim daha yoğun ve samimidir. Buralardaki sohbetin konusu ise nerdeyse

tamamen av ve avcılık üzerinedir. Bu tür kahvehaneler diğer türlere göre daha ilginç bir özelliكتedir ve insanlarda merak uyandırmaktadırlar.

1.2.6.6. Nargileci Kahvehaneleri

Nargileci kahvehanelerinde genelde önünde boşluk bir alan veya bahçe bulunmaktadır. Müdavimler burada nargilelerini içerken diğer müdavimlerle uzun uzun sohbete dalmakta ve yeni gelenlerde bu açık ortamda sohbete katılabilmektedirler.

Bu tür kahvehanelerin kullanıcıları diğer kahvehane kullanıcılarına göre bu mekana daha bağılıdırlar. Tütün bağımlılığı kullanıcıların müdavimliğinde etkili olmaktadır. Bir kere nargilesini beğenen, memnun kalan kişiler artık bu kahvehaneyi kolay kolay değiştirmemekte sürekli burayı tercih etmektedirler. Buraların müdavimleri aynı statüden insanlar değil tersine değişik statüden, meslekten, gruplardan insanlardan oluşmaktadır. Buralar bütün toplumsal hiyerarşinin, farklılıkların ortadan kalktığı, nargile içme ve sohbet etme etrafında toplanılan, bütünleşilen mekanlardır. Buralarda nargile içme ve içerken de sohbet etme eylemi yaygındır. Yoksa oyun oynama eylemine çok nadir rastlanmaktadır. Buralarda nargile içmeye sohbetin yanı sıra medya araçları da eşlik etmektedir. Müdavimler, gazete, televizyon, radyo gibi medya araçları ile hem vakitlerini geçirmekte hem de ülkenin ve dünyanın durumunu takip etmektedirler. İnsanlar genelde aynı nargile kahvehanelerine gittikleri için semt kahvehanelerindeki duruma burada da rastlamaktayız. Kahvehaneci müdavimlerini tanımakta, ne tür nargile veya içecek içtiklerini bilmekte ve sormasına gerek kalmadan sunum yapmaktadır.

1.2.6.7. Sabahçı Kahvehaneleri

Bu tür kahvehaneleri insanlar keyif almak için veya hoşça vakit geçirmek için değil mecburiyetten kullanırlar. Bu kahvehaneler genelde yolculuk eden kimselerin veya geceyi dışarda geçirmek zorunda olanların geldiği yerlerdir. Bu özelliğiyle bir nevi sığınma mekanları olarak görülebilir. Bundan dolayı genelde terminallere, garlara yakın yerlerde bulunurlar veya şehrin merkezinde bulunurlar. Buraların müşterilerinde gelip geçicilik vardır, kullanım düzeyleri müdavimlik seviyesinde değildir. Bundan dolayı kahvehaneci müşterilerini pek tanımaz yine aynı şekilde müşteriler de birbirlerini pek tanımaz. Bunun sonucu olarak buralarda bir sohbet ortamı, iletişim, samimiyet gibi durumlar yaygın değildir. İnsanların mecburiyetten bulundukları, samimi konuşmaların olmadığı soğuk bir havası vardır. Bu mekana

gelen müşteriler gelip geçici özellikte oldukları, burayı sürekli kullanmadıkları için bu mekanda müşterilere kaliteli ürün sunulmasına, müşteri memnuniyeti oluşturmaya pek riayet edilmemektedir. Müşterilerine sunulmak üzere içeceğin yanında atıştırmalık yiyecekler de bulundurulmaktadır. Çünkü gece saatlerinde insanların karınlarını doyuracak mekanlar her zaman açık olmayabiliyor. Bu tür kahvehanelerin kullanılma amacı bir şeyler içmek, geceyi dışarıya göre daha güvenli olan kapalı bir ortamda geçirmektir. Buralarda kahvehane oyunlarına rastlanmamaktadır.

1.2.6.8. Müzikli/Çalgılı Kahvehaneler

Bu kahvehaneleri aralarında nitelik bakımından farklılıklar olmasına rağmen Semai, Tulumbacı, Aşık Kahvehaneleri şeklinde genel bir başlık altında toplamak mümkündür.

Bu kahvehane türünde ney, kemeçe, ud, def vb. gibi çalgı aletleri eşliğinde müzik eğlenceleri icra edilir ve kahvehane müşterileri eğlenerek vakit geçirirlerdi. Bu kahvehanelerde özellikle Ramazan ayında ve Cuma gecelerinde musiki fasılları yaygın olarak düzenlenirdi. Ramazan ayı boyunca geceden sahura kadar etkinlikler devam ederdi.

Semai kahvehaneler, klasik anlamdaki kahvehanelerden farklı tarzda tiyatrodaki gibi bir oturma düzenine sahipti. Gelen kişilerin icra edilen etkinlikleri rahat bir şekilde görüp, dinleyebilmeleri için sandalyeler de tiyatrovare bir düzende dizilirdi.

Bu kahvehaneler altında ele alabileceğimiz aşık kahvehanelerinin yaygınlaşmasında halk arasında aşık tarzı şiir geleneğinin yaygınlaşması etkili olmuştur. Bu kahvehaneler aşıklar yani saz çalarak şiir okuyan şairlerin dinleyicilerle bulunduğu yerlerdi. Aşıklar bu mekanda gündemdeki olayları kendilerine malzeme yaparak, duygu ve düşüncelerini buradaki insanlara aktarmışlardır. Bu gelenek az da olsa hala Anadolu'nun bazı kentlerinde sürdürülmektedir. Aşık kahvehanelerinin kültürel dokusunu saz şairleri şekillendirmiştir. Saz şairleri mani, türkü, destan gibi halk edebiyatı ürünlerine kendi benliklerini de katarak toplum içinde kent ile kırsal kesim arasında kültür köprüleri kurmuş, bu iki yerleşim birimindeki insanlar arasında iletişim kanalı olmuştur. Bu çabalarıyla insanların olaylar karşısında duygu ve düşüncelerini yansıtan bir platform olmuştur (Işın, 2001: 36).

Yine bu grupta ele alabileceğimiz kahvehanelere spesifik bir tür olan Amane Kahvehaneleri örnek olarak gösterilebilir. Bu kahvehane türü, Doğu ve Batı tarzı müziğin icra edildiği, alkollü içkilerin tüketiminin fazlaca olduğu, kadın şarkıcı ve dansçıların müzik icrasında bulunarak müşterileri eğlendirdiği, gayrimüslim vatandaşlarca işletilen yerlerdi. Bu isim ile anılmalarında burada müzik icra eden Rum, Ermeni, Yahudi kökenli şarkıcıların acı, isyan, özlem, sitem, ayrılık, başkaldırı gibi duygulara yer verdiği melankolik eserleri dillendirmeleri ve Amane yani Aman kelimesiyle başlayan gazelleri dillendirmeleri etkili olmuştur (Demir, 2018: 43).

Bu kahvehane türü hitap ettiği kesimin yoğun olarak yaşamasından dolayı ağırlıklı olarak İzmir, İstanbul ve Doğu Akdeniz'in liman kentlerinde hizmet vermiştir. Hizmet verdiği kesim de genelde gelir seviyesi yüksek olan insanlar idi. Müşterilerinin gelir düzeyi yüksek olmasının da etkisiyle burada içki içme, dans, eğlence gibi konularda aşırılık göze çarpmaktadır.

Gayrimüslim tebaanın fazlaca olduğu Osmanlı İmparatorluğu'nda bu kahvehane türünün oluşması gayrimüslim vatandaşların kendilerini bu alanda görünür kılmalarını sağlamıştır. Onların sohbet edip eğlenmesine, ev dışı toplumsal alanda vakit geçirmelerine aracı olmuştur. Buna karşın bu kahvehane türü ağırlığı müslüman olan bir toplumda hitap ettiği kesim sınırlı olduğu için pek yaygınlaşmamıştır.

1.2.6.9. Meddah Kahvehaneleri

Görsel 4: Meddah Kahvehanesi

Meddahlık, bir kişinin değnek, mendil gibi çeşitli nesneler kullanarak anlatısını jest ve mimikleri ile de destekleyerek etrafındakilere hikaye tarzı şeyler anlatılan ve onların bilgilenmesinin ve eğlenmesinin sağlandığı bir meslektir. Meddahlar, dinleyicilerini sıkmamak ve onları eğlendirmek için çeşitli taklitler yaparlar, eline aldığı baston, mendil gibi nesneleri şekilden şekle sokarak anlatısını etkileyici kılarlardı.

İstanbul'un bir çok semtindeki kahvehanelerde meddah gösterileri düzenlenirdi. Yazları bu gösteriler Yenikapı, Kumkapı; kışları ve Ramazanlarda Şehzade Camii avlusundaki kahvehanelerle Direklerarası, Aksaray ve Laleli'deki kahvehanelerde gerçekleştirilirdi (Abdülaziz, 1995: 396).

Okuma oranının düşük olduğu dönemlerde, okuma değil de dinleme üzerine kurulu Meddah anlatıları Osmanlı'da kitle haberleşmesi açısından çok önemliydi. Çünkü meddahlar sadece taklit yapma, hikaye anlatma, güldürü gibi etkinlikler düzenlemezler aynı zamanda devletin almış olduğu kararları da dinleyicilerine aktarırlardı. Yani bir nevi gazete gibi işlev görürlerdi (Çetinkanat, 1997: 13).

Bu kahvehaneler insanların büyük ilgi gösterdikleri mekanlardı ve o dönemin kültür hayatının ayrılmaz bir parçasıydılar. Günümüzde ise bu tür kahvehaneler varlığını kaybetmişlerdir. Bu tür kahvehanelerde meddahlık geleneği yani hikaye anlatıcılığı yapıldı. Meddahlık geleneğinde bu meslek babadan oğula geçerdi. Meddahlar, tarihsel olayları içeren öyküler anlatarak bu öykülerin kuşaktan kuşağa aktarılmasını sağlardı. Ayrıca güncel konular da meddahlar tarafından sıkça işlenirdi.

Meddahlar genellikle gösteri yapmak için diğer kahvehane türlerini kullanmışlarsa da sadece bu iş için meddahlara tahsis edilmiş mekanlar da vardı. Meddahlar daha çok Ramazan aylarında, bayramlarda ve genellikle semai kahvehanelerde ve çalgılı kahvehanelerde mesleklerini icra ederlerdi. Bayramlarda ve Ramazan ayında büyük kahvehanelerin genelde hepsinde meddah gösterileri düzenlenirdi.

Meddahlar dinleyici profiline göre anlatısını düzenlerdi. Çocuklar ve eğitim seviyesi daha düşükler için daha basit ve anlaşılır hikaye ve anlatılar sunar; daha eğitilmiş kişiler için daha derinlikli, ders verme amaçlı anlatılar sunardı.

Meddahlar hikaye anlatımı yoluyla halkın ilgisini çeker ve bu da kahvehaneye müşteri kazandırır. Bunun için kahvehane sahipleri meddahları kahvehaneye müşteri çekmek için kullanırlardı. Meddahlar bir sedir üzerine çıkarak kendisini seyredenlere anlatılar yapar, eline de değnek ve mendil vs alarak çeşitli taklitler yaparak kahvehane müşterilerini eğlendirirlerdi. Anlatılarına başlarken öncelikle atasözü, eğitici bir dörtlük vs. ile başlardı. Değnek, mendil gibi kullandığı malzemeleri de anlatısına etkileyicilik katmak, canlılık katmak için kullanırdı.

Meddahlar okuma yazma bildikleri, edebiyattan nispeten anladıkları için halk kendilerine itibar eder, saygı gösterirdi. Gerek anlatış tarzı gerek dinleyicilerin oturup anlatıyı dinleme tarzları ile günümüz tiyatrolarının bir nüvesi mesabesindeydiler (Evren, 1996: 66).

1.2.7. Kahvehanelere Gösterilen Tepkiler

Kahvehaneler tarih boyunca sürekli, toplumla siyasi iktidar arasında bir mücadele alanı olmuştur. Kimi zaman iktidarın baskısı ile buraların kullanıcıları kendisine çeki düzen vermiş, iktidara karşı aldığı tavırdan taviz verip geri çekilmiş, kimi zaman da tam tersi kahvehane kullanıcılarının propagandaları, baskıları ile siyasi iktidar kendisine, uygulamalarına çeki düzen vermiş ve kahvehaneler konusunda çok katı kararlar almaktan uzaklaşmıştır. Bu mücadele, birbirini baskılama çabaları tarihin tüm dönemlerinde az veya çok olagelmıştır. Siyasi iktidar, bu mekanlar toplumsal örgütlenmelerin merkezi olduğu için buraları sürekli kendisine bir tehdit olarak görmüş ve buraları denetim altında tutma yoluna gitmiştir. Hatta kimi zaman kahvehanelere kendi adamlarını, hafiyeleri göndererek gizli denetim buralarda olup bitenleri takip etmiş, buralarda devlet aleyhine yürütülen propaganda çalışmalarından haberdar olmayı istemiştir.

Kahve içmenin önce tekkeler gibi dini mekanda yapılırken daha sonraları eğlenme ve boş zaman geçirme mekanları olan kahvehanelere kayması ve bu içeceğin şarap gibi sunulmaya başlaması Mekke’de bazı dindarların kuşku ve kızgınlıklarına sebep olmuştur, bu da bazı yasaklamaların getirilmesine yol açmıştır. Öyle ki ;

“1511’de Mekke’nin güvenliğinden sorumlu makama getirilen Hair Bey, işi kılıfına uydurmak için 1517’de din alimlerinden bir kurul kurarak kahve içmenin haram olduğuna dair bir fetva almıştır. Kısa bir süre öncesinde kahvenin kalbe kuvvet veren iyi bir nesne olduğunu söyleyerek camilerde bile içilmesine müsaade edenler, bu kez

aynı içkinin baş döndürücü ve bedene zararlı olduğunu iddia ederek onun tümünden yasaklanmasını istemişlerdir. Böylesine bir yasaklamaya karşı çıkan Mekke Müftüsü ise bir dizi suçlamalara hedef olup, işini yitirmek zorunda kalmıştır. Fetva sonucu Mekke’de kahvenin yetiştirilmesi ve satışı yasak edildiği gibi eldeki tüm stoklar da yakılmıştır. Mekke’deki bu yasak, fetva düzenleyen güvenlik sorumlusu Hair Bey’in yerine bir başkasının atanmasına kadar sürmüş, kahve seven birinin başa geçmesiyle, bu içecek tekrar eskisi gibi kullanım serbestliğine kavuşmuştur” (Evren, 1996: 18).

Kahvehanelere karşı gösterilen tepkilere bakınca bunların ya siyasi ya dini ya da ahlak eksenli olduğunu görürüz. Siyasal anlamda kahvehanelere tepki gösterilmesinin altında Osmanlı’nın devlet anlayışı etkili olmaktadır. Osmanlı’da devlet mutlak hakimiyet sahibidir ve devletin yaptıklarının sorgulanması istenmez (Şahbaz, 2007: 47). Halk, devletçe yapılan faaliyetlere uyma konumundadır ve halkın tepki vermesi istenmez. Devlet bütün siyasi, ekonomik, toplumsal alanlarda kendisinin mutlak hakim olmasını arzu eder. Kahvehaneler ise insanların toplanıp sohbet ettikleri, güncel konuları istişare ettikleri mekanlar olduğu için sürekli siyasi erkler tarafından kendilerine bir tehdit olarak algılanmıştır. Çünkü kahvehanelerde insanlar toplanarak toplumsal sorunlar tartışılıp, yönetimin yanlışları eleştiriliyor ve yönetime karşı propaganda faaliyetleri yürütülebiliyordu. Osmanlı’nın yürüttüğü değişime kapalı, farklılıklara tahammülü olmayan mutlakiyetçi yönetim anlayışı kahvehanelerde yaşanan değişim anlayışını engelleyememiş, insanlar bu mekanlarda toplumsal hiyerarşiyi saf dışı ederek adeta bir potada erimişler, içiçe geçip örgütlenmişler ve yönetimin yaptığı icraatları eleştiren muhalefet merkezleri niteliği kazanmışlardır.

Kahvehanelere karşı yaşanan dini tepkilere bakınca bu tartışmaların kahve çekirdeklerinin kavrulmasının dinen mahsurlu olması ile başladığını görmekteyiz. Çünkü kahve çekirdeğinin kömürleşme derecesinde kavrulması dinen hoş karşılanan bir durum değildi. Yine bu noktada kahve içeceğinin, içen kişilerin üzerinde zihnen ve bedenen uyarıcı etkisinin olması insanlarda, bu içeceğin şarap gibi sarhoş etme özelliğinin olduğu düşüncesine sevk ediyordu.

Kahve içeceğine bu şekilde bakan kesim, bu içeceğin içildiği mekanlar olan kahvehanelere de haliyle sıcak bakmıyordu. Bu mekanları, insanların camilere gidip ibadet etmelerini engelleyen, insanları dini vecibelerini yapmaktan alıkoyan yerler olarak görüyordu. Çünkü insanlar kahvehaneleri camilerin adeta alternatifi olarak görüyordu ve bu anlayışla camilerin kullanıcı sayıları günden güne azalırken buna

karşılık kahvehanelerin kullanıcı sayıları artıyordu. Bu yüzden kahvehanelere karşı en çok tepki din adamları olan şeyhler, imamlar ve müezzinlerden gelmiştir. Bu kişiler kahvehaneleri, kendi yetkilerini kısıtlayan, insanlar üzerindeki etkilerini azaltan yerler olarak görmüşlerdir (Hattox, 1998: 106-107).

Dindar kesim tarafından kahvehanelerin benimsenip, kabullenilmesi ve kullanılmaya başlanması nispeten daha sonra olmuştur. Bu kesim ilk başlarda kahvehanelere mesafeli yaklaşmış genellikle tekke ve zaviyeleri kullanmayı tercih etmişlerdir. Dindar kesimin kahvehane ile barışması, cami, tekke ve zaviyelere alternatif bir mekan olarak buraları kullanması daha sonra olmuştur.

Kahvehanelere karşı yaşanan ahlaki tepkilere gelince, bu mekanlar sadece kahve içilip sohbet edilen mekanlar olarak kalmamış, müslüman toplumların yaşam kriterlerine pek de uygun olmayan etkinliklerin yapıldığı yerler haline gelmesi gösterilebilir. Bu mekanlarda dinen yasak olan kumar oynama, çeşitli çalgılı eğlencelerin yapılması bazı kesimler tarafından hoş karşılanmamıştır. Kahvehane sahiplerinin müşteri çekmek için kahvehanelere kadın dansözler getirmesi hatta erkek çocukları süslü elbiseler giydirek erkekleri eğlendirme amaçlı kullanmaları da tepki ile karşılanmıştır (Taşpek, 2004: 46).

Kahvehaneler, kumarın yaygın olarak oynandığı yerler olması, kimi zaman da afyon gibi uyuşturucu maddelerin kullanıldığı mekanlar olması, eşcinsel ilişkilere olanak tanınması, dansözlerin yaygın olarak dans etmeleri de kahvehanelere karşı tepkilerin oluşmasına neden olmuştur. Hattox (1996), kahvehanelerdeki homoseksüel ilişkiler ve cinsel istismarın var olduğundan söz etmektedir. Kahvehanelerde, genç oğlanların süslü elbiseler giydirilerek müşterileri eğlendirmesi de yaygındı. Bu oğlanlar “çoban” olarak isimlendirilirdi ve görevleri müşterileri eğlendirmektir. Bu oğlanlar müşterileri cinsel yönden memnun etmekle de görevli idiler. Hatta müşteriler bu çocuklara bütün diğer müşterilerin yanında sarılıp öperlerdi (Tuchscherer, 1999). Kahvehanelere karşı oluşan tepkilerden bir diğeri de fuhuş randevularına ev sahipliği yapmasıdır (Deguilhem, 1999). Özellikle izbe yerlerdeki kahvehaneler fuhuş merkezileri olarak fonksiyon da görmüştür.

Bu tip ahlaki yozlaşmaların yanında bütün gün hiçbir iş ile uğraşmayıp buraları mesken tutan kişilerin sayılarının artması bu mekanların imajını olumsuz etkilemiş ve birer tembellik, aylaklık mekanları olarak görülmeye başlanmıştır.

Kahvehanelere karşı siyasi, dini, ahlaki, toplumsal sebeplerle ara ara tepkiler yaşanmasına rağmen özellikle halk arasında bu mekanların tutulması, benimsenmesi sayesinde bu tepkiler köklü sonuçlar vermemiş, bu mekanlar toplumsal alanda insanların buluşma, sohbet etme, kaynaşma mekanları olagelmıştır.

1.2.8. Osmanlı’da Kahve ve Kahvehane Yasakları

Kahvehanelere, mütemadiyen siyasi kalkışmalara sebebiyet verdiği, insanları çalışmaktan alıkoyduğu, büyük yangınların çıkış yeri olduğu (bu mekanlarda tütünün de yaygın olarak kullanıldığı için) gibi sebeplerle devlet yönetimi tarafından kuşku yerler olarak bakılmıştır. Ayrıca bu mekanlara dönemin din adamları tarafından haram helallik bağlamında kuşku ile bakılması da buralar hakkında insanların kafasında soru işaretleri oluşturmuştur.

Kahvehaneler ilk çıktıkları yıllarda fitne ve fesat yerleri olarak görülmüş dini otoritenin de tepkisiyle karşılaşmıştır. Bu konuda dini otorite zaman zaman fetvalar yayınlamıştır. Kadılar bu içecek hakkında olumsuz fetvalar vermişlerdir (Ediz, 2008: 181). Halk da bu fetvalardan etkilenmiş ve kahve içme konusunda tereddüt yaşamışlardır. Camilerde bazı vaizler kahve içmenin kesin haram olduğunu, kahvehanelerde satranç ve tavla oynamanın günah olduğunu savunmuşlardır. Yine kahvehanelerde saz, ney gibi enstrümanlar çalındığı ve satranç, tavla gibi oyunlar oynandığı için buraların dine uygun yerler olmadığını, buralara meleklerin girmeyeceğini, buraların şeytanın yuvası olacağını savunmuşlardır. Din adamları, halk kahvehane bağımlısı oldu, mescitlere gelen kimse kalmadı diye serzenişte bulunmuşlardır.

Kahvenin yasak olması veya olmaması hususunda Osmanlı uleması arasında farklı görüşler olmuş, mutabık kalınan bir görüş olmamıştır. Örneğin Kanuni Sultan Süleyman’ın başhekimî Mehmed Bedreddin Konsoni’nin bu konudaki görüşlerine bakacak olursak ona göre kahve içmek sağlık açısından bir mahsur teşkil etmemekte hatta kararında içilmesi halinde sağlık açısından bazı faydalarının olacağını söylemektedir. Kahveyi sağlık açısından mahsurlu görmemesine mukabil siyasi sebeplerden dolayı genellikle kahve aleyhine fetvalar vermiştir (Bostan, 2001: 203).

Bu dönemdeki kahve ile ilgili fetvalara göz atıldığında dönemin iki önemli şeyhülislamı olan Ebussuud Efendi ve Bostanzade Mehmed Efendi’nin fetvalarının büyük öneme haiz oldukları görülmektedir. Ebussuud Efendi kahvehanelerin

olumsuz durumunu da göz önünde bulundurarak, kahve ve kahvehaneler hususunda ekseri olumsuz fetvalar vermiş hatta kahveyi fasıkların içeceği olarak tanımlamıştır (Alçın, 2002: 33). Ona göre kahvehaneler, insanların kendi istek ve arzularını tatmin etmek için, heva ve hevesleri uğruna kullandıkları, tavla, satranç gibi oyunlarla vakitlerini boş yere harcadıkları mekanlardır. Ona göre insanlar buralarda vakit öldürerek ibadetlerinden de geri kalmaktadır. Kahvehanelere bu gözle bakan Ebussuud Efendi buraların kapatılması gerektiği yönünde fetvalar vermiş ve buraların kapatılması için çaba harcamıştır. Bu çabaları sonuç vermiş ve verdiği fetvalar doğrultusunda Kanuni Sultan Süleyman bu konuda ilk kez yasaklama getirmiş ve çok sert önlemler almıştır. Buna mukabil Şeyhülislam Bostanzade Mehmed Efendi kahve ve kahvehaneye olumlu yaklaşmıştır. Ona göre ise kahve sağlığa faydalı bir içecektir ve herhangi sarhoşluk veren bir özelliği de bulunmamaktadır (Kılıç, 2015: 49).

Evliya Çelebi Seyahatname isimli eserinde kahveye genişçe yer ayırmıştır. Bu eserinde Evliya Çelebi, kahve içmenin dinen sakıncalı ve yasak olduğunu belirtmiş fakat haram olduğunu söylememiştir. Kahveyi, tütün ve tütün ürünleri gibi hoş görülmeleyen maddeler arasında görmüştür. Yine kendi görüşlerini paylaştığı bölümlerde kahve içmediğinden söz etmektedir.

Kanuni Sultan Süleyman döneminde İstanbul'a ulaşan kahve ile ilgili bu dönemde herhangi bir sorun yaşanmamıştır. Bunda kahvenin tarikat üyeleri aracılığıyla buraya ulaşip yaygınlaşması etkili olmuştur. Hatta Kanuni Sultan Süleyman'ın da bir mensubu olduğu tarikat olan Halvetiyye tarikatı bu faaliyetin merkezinde yer almıştır (Saraçgil, 1999: 29-30). Yine bu dönemde kahve, saray ve üst tabakadaki kesimlere de kendini kabul ettirmiştir.

Ne zamanki kahve içme edimi özel mekanlardan kahvehanelere taşındı bununla birlikte kahve kullanımına ilk tepkiler de gelmeye başlamıştır. Kanuni Sultan Süleyman zamanında kahvehanelerin kiraathane olarak işlev görmesi için çalışmalar yapılmıştır. Çünkü insanlar işleri yolunda gitmediği zaman veya devlet yönetiminde gördükleri kusurlardan dolayı yöneticileri suçluyor, bunu kahvehanedekilerle paylaşarak kendisine taraftar toplayabiliyor ve halkı tahrik edebiliyordu. Bu gibi olumsuz durumlara mahal vermemek için Kanuni Sultan Süleyman edebi ve ictimai konularda eserleri buralarda okutturmuştur. Bu sayede

halkın dedikodu etmesi ve insanları galeyana getirmesinin önüne geçilmek hedeflenmiştir (Ünver, 1962: 44).

Kahvehanelerin insanlar arasında yaygınlaşması, değişik sosyal sınıflardan insanları bünyesinde toplaması siyasi otorite tarafından kendilerine karşı bir risk olarak görülmüştür. Siyasi otorite tarafından buralar asayiş bozan yerler olarak görülmeye başlanmıştır.

Birer isyan hazırlığına zemin hazırlayan mekanlar olarak görülen kahvehanelerin önünü kesmek için dönemin idarecileri bazen kahvenin dini yönden mahsurlu olmasını bazen sağlığa zararlı olmasını gerekçe göstererek buraları yasaklama eğiliminde olmuşlardır. Genellikle toplumlarda kendisine risk oluşturabilecek bir gelişme yaşanması halinde buna yasak koyma eğilimi bulunmaktadır. Kahvehanelerde de toplumsal olaylar irdelenmekte, yönetim bazı eksiklikler, yanlışlıklar eleştirilmekte idi. Özellikle iletişimin sınırlı olduğu bu dönemde insanların kahvehanelerde toplanıp eleştirel konuşmalar yapmaları, örgütlenmeleri idareciler tarafından bir tehdit olarak algılanmıştır. Osmanlı toplumunda kahvehanelerin yasaklanmasının en önemli sebebi olarak da buralarda insanların toplanarak görüş alışverişinde bulunmaları, etkileşim içine girmeleri, kendi aralarında örgütlenmeleri, bilinçlenerek yöneticilerin yaptıkları icraatları sorgulamaları görülmektedir (Alçın, 2002: 32).

İstanbul'da kahvehaneler padişahlar tarafından ara ara yasaklanmıştır. Kanuni Sultan Süleyman'dan sonra II. Selim de Eyüp gibi kutsal bir semtte dine ve geleneklere muhalif hadiselerin cereyan etmesini gerekçe göstererek bunların yasaklanması yoluna gitmiştir. Osmanlı padişahlarından II.Selim, ulemanın kahvehanelerin ve buraya gelenlerin taşkınlıklarından rahatsız olduklarını beyan etmeleri üzerine yayınladığı fermanla kahvehanelerle ilgili ilk önemli yasaklamayı getiren padişah olmuştur (Tutal, 2014: 156). Kahvehaneler değişik sebepler ileri sürülerek ara ara kapatılmıştır. Kapatılma sebebi kimi zaman kumar oynanması olmuş, kimi zaman toplumun ahlakını olumsuz yönde etkileyen durumların buralarda vuku bulması gösterilmiş, kimi zaman insanlar buraları o kadar yoğun ve uzun süreli kullanmışlar ki bu yüzden ibadetlerini aksatmaya, camiye gitmemeye başlamaları sebep olarak gösterilmiştir. Ama kapatılmalarındaki asıl sebep insanların buralarda toplanarak dönemin devlet otoritesini eleştirmeleri, siyasi otorite tarafından uygulanan faaliyetlerin eksikliklerini, yanlışlıklarını görüp bunu dillendirmeleri,

otoriteye karşı örgütlenmeleri ve otoritenin buraları kendisine karşı bir tehdit olarak görmesi gösterilebilir.

Kahvehanelere en şiddetli tepkiyi IV. Murad döneminde görmekteyiz. IV. Murad, 1633 yılında yaşanan Cibali yangınına kahvehanelerde oturup tütün içenlerin sebep olduğunu gerekçe gösterip bu konuda ferman yayınlatarak İstanbul başta olmak üzere ülkenin bütün şehirlerindeki kahvehaneleri kapatmıştır (Bostan, 2001: 204). Kahvenin yanında tütün ve şarap da bu yasaklar kervanına katılan diğer ürünler olmuştur. IV. Murad bu konuda çok katı kurallar koymuş ve uygulatmıştır. Yasağa uymayanları ölümle cezalandırmıştır. Yine Evliya Çelebi de IV. Murad döneminde kahvehanelerin şiddetle yasaklandığını ve buralarda binlerce insanın katledildiğini belirtmektedir. Kimilerine göre IV. Murad'ın uyguladığı bu şiddetin başka nedenleri vardı. Bu yolla, işi azıtanlardan genç Osman'ın intikamını alıyordu ve iyice şirazesinden çıkmış Yeniçeri eşkiyasını yola getirmeyi amaçlıyordu (Ünver, 1962: 45). IV. Murat, yasaklamalar konusunda İstanbul ile sınırlı kalmamış diğer şehirlerde de kahve ve kahvehane hususundaki yasakların uygulanmasına dikkat etmiştir. Öyleki Edirne'de bu yasağa uymayan kahvehane sahiplerinden bir kaçını idam edilmiştir (Birsell, 1991: 16).

Mühimme defterlerinde kahvehanelerin kapatılması ile ilgili hususa bakıldığında buraların meyhanelerle bir tutulduğu ve XVI. yüzyılın ikinci yarısında Humus, Şam, Halep, Kudüs gibi birçok Osmanlı'ya bağlı şehirde yasaklandığı, yine bu dönemde İstanbul'da Eyüp, Galata civarında birçoklarının kapatıldığı görülmektedir (Bostan, 2001: 203).

Kahvehanelere getirilen bu yasaklamalar devleti yönetenler ile kamuoyu arasındaki önemli çatışma alanlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Devlet otoritesi bu yasaklamalarda genellikle kahve içmeyi değil kendisine tehdit olarak gördüğü mekan olarak kahvehaneleri hedef almıştır.

Kahvehane halk arasında fazla rağbet gördüğü, benimsendiği için bu yasaklı hal fazla sürmemiştir. IV. Murad'tan sonra tahta geçen I. İbrahim tütün yasağı üzerinde yoğunlaşmış, azalan kahve yasağı IV. Mehmet zamanında ortadan kalkmıştır (Heise, 2001: 22). Tabi kahvehanelerin sayılarının artması siyasi otorite tarafından da bir gelir kalemine dönüşmüştür. Kahvehaneler ticari bir metaya

dönüşmüş ve devlete gelir kapısı olmuştur. Bu da devletin kahve ve kahvehanelere olumlu yaklaşmasında etkili olmuştur.

Osmanlı'da kahvehanelerin siyasi otorite tarafından sürekli yasaklanması, kapatılması tam ters yönde etki yapmış, insanların buraları kullanması engellenememiş aksine insanlar buralara daha çok rağbet etmiştir. Sayıları gün geçtikçe yasaklamalarla azalacağına sürekli olarak artış göstermiştir. Yasakların başlamasıyla artık çıkmaz sokaklarda, sapa yerlerde koltuk kahvesi diye tabir edilen kahvehaneler açıldı (Göktaş, 1999: 75). İnsanlar buraları gizliden gizliye kullanmaya devam ettiler.

Bu yasakçı zihniyete rağmen kahvehanelerin sayısı o kadar arttı ki neredeyse kahvehane bulunmayan semt kalmadı. Kahve içmenin ve kahvehaneye gitmenin engellenmesi bir fayda vermedi. Artık bu yasakların sonuç vermeyeceği anlaşıldı. İdareciler, müftüler ve vaizler artık bu konudaki fetvalarında, görüşlerinde değişikliğe gitmek zorunda kaldılar. Bu yasakçı ortamın kalkması halkta bir rahatlama oluşturdu.

1.2.9. Cumhuriyet Dönemi'nde Kahvehaneler

Kahvehaneler, Türk siyasi tarihindeki gelişmelerden, önemli dönüm noktalarından çok etkilenmiştir. Bu mekanlar, iktidar tarafından kendi politikalarını, uygulamalarını halk nezdinde hoş gösterip halkın bu icraatları benimsemesi için kullanılmış; muhalefet yine buraları kullanarak bu mekanların insanları toplama gücünden yararlanarak iktidara karşı propaganda faaliyetleri yürütmüştür. Yani aynı mekan hem iktidar hem de muhalefet tarafından kendi amaçları doğrultusunda kullanılmış, bundan dolayı da buralar siyasi anlamda kutuplaşmalara sahne olmuşlardır.

Cumhuriyet dönemine gelinceye kadar yaşanan sosyal, kültürel ve siyasi olayların etkisiyle ülkede kahvehane kültürü, kahvehanenin fonksiyonları, kahvehanelerin toplumdaki karşılığı birçok değişikliğe uğramıştır. Her toplumsal kurum gibi kahvehaneler de bu değişikliklere kayıtsız kalamamış ve birçok değişim geçirmiştir. Bu değişim de kahvehanelerin varlığını sürdürebilmesi için kaçınılmazdı. Çünkü kurumlar toplumdan bağımsız olarak yürüyen bir teşkilat değildir. Ancak toplumda karşılık buldukları sürece, toplumsal hayatta yerleri olduğu sürece var olabilirler. Bu dönemde devletin toplumu biçimlendirme, yeni bir toplum oluşturma

abalarından dolayı kahvehaneler üzerinde de yoğun bir denetim kurduğunu görüyoruz. Çünkü kahvehanelerin toplumu biçimlendirmedeki fonksiyonu yadsınamaz bir gerçektir. Devlette bu gerçeği gördüğü için toplum üzerindeki nüfuzunu arttırmak, toplumu yeni sisteme uydurmak amaçlı kahvehaneler üzerinde yoğunlaşmıştır.

Cumhuriyetin ilk dönemlerinde kahvehanelerin geleneksel özelliklerinin artık halkta fazla karşılığı olmaması, halkın farklı ihtiyaçlarının doğması nedeniyle eski cazibesi kalmamış ve halk nezdindeki yeri nispeten zayıflamıştır. Kahvehanelerin geri planda kalmalarında, zayıflamalarında modernleşme hareketinin etkisiyle eğitim ve kültür alanında yeni yeni ihtiyaçların doğması ve bu ihtiyaçların halkevleri gibi kurumlar vasıtasıyla karşılanması etkili olmuştur. Bu zayıflamaya rağmen yine de ne halk buralardan kopmuş ne de iktidar buraları denetim ve gözetim altında tutmaktan vazgeçmiştir.

Özellikle mahalle kahvehanelerinin yozlaşması, burayı kullanan kimselerin genellikle işi gücü olmayan, etrafa zarar veren kimseler olması, düzgün kimselerin buraları kullanmaktan imtina eder duruma gelmeleri gibi olumsuz durumlardan dolayı buralar halk tarafından ve o zamanın aydınları tarafından sorgulanır duruma gelmiştir. Aydınlara yazılarında kahvehaneler birer kötülük yuvası olarak gösterilir olmuştur.

Kahvehanelerin eleştirilmelerinin sebeplerinden biri de sürekli olarak sayılarının artması ve bunun bir düzen içinde olmaması, ihtiyaç oranında değil de gelişigüzel aılmalarıdır. Sinema, gazino gibi mekanlar çok sınırlı bir sayıda iken kahvehanelerin her mahallede mantar gibi çoğalması ve toplumsal işlevlerinin de yozlaşması buraları eleştirinin odağına oturtmuştur.

Kurtuluş Savaşı yıllarında kahvehanelerin sosyal ve siyasi işlevlerinden yararlanılıp buradaki insanlar milli mücadelede kullanılmıştır. Kahvehaneler bu mücadele yıllarında, zor savaş şartlarında haberleşme, istihbarat bilgileri toplayıp ilgili yerlere ulaştırma ve lojistik s olarak kullanılmıştır. Buralarda toplanılarak savaş için propaganda faaliyetleri yürütülmüş ve bir devlet ofisi gibi kullanılmıştır. İstanbul'dan gönderilen silah ve mühimmat gibi lojistik destek malzemeleri kahvehanelerde toplanıp, saklanır ve Anadolu'daki ihtiyaç duyulan yerlere gönderilirdi (Belli, 1999: 18). Siyasi güç, bu mekanları kendi faaliyetleri için adeta

bir üs olarak kullanmış, çeşitli toplantılar yapmış, kendi propagandasını yapmak için çeşitli konferanslar vermiştir.

Cumhuriyetin kurulmasından sonra devrimlerin halk tarafından benimsenip kabullenilmesi gerekiyordu. Bunu sağlamak için aracı kurumlara ihtiyaç vardı. Bu çerçevede kahvehanelerin toplumlara yönlendirme, dönüştürme gücünden faydalanılmıştır. Bu dönemde kahvehaneleri kapatma yoluna gidilmemiş bilakis buralardan yararlanılarak devrimlerin halk nezdinde kabul görmesi ve uygulanması için bu mekanlardan yararlanılmıştır. İnkılaplar hakkında halkı bilgilendirmek için bu mekanlarda bilgilendirici birçok konferans ve toplantılar yapılmıştır.

Bu dönemde Anadolu'dan İstanbul'a okumaya gelen gençler için kahvehaneler bir çeşit örgütlenme mekanları olmuştur. İstanbul'a gelen gençler kalacak yer sorununu, İstanbul'da nasıl bir yaşam süreceği ile ilgili bilgileri kahvehanedeki kendinden önce gelen hemşehrilerinden öğrenir onlardan yardım alırdı. Her şehrin insanları genelde aynı kahvehaneye gittikleri için bu mekanlar sayesinde insanlar hemşehrileriyle kolayca buluşup haberleşebiliyordu.

Türkiye'de 1950'lerden itibaren köylerden şehirlere veya küçük şehirlerden büyükşehirlere yoğun bir insan göçü yaşanmıştır. Kahvehaneler bu dönemde köyden kente göç eden insanlar için bir uğrak yeri, kente entegre olma yeri, kentteki hayatını düzene sokma yeri olarak bir yönlendirme görevi de görüyordu. Kahvehaneler ucuz, herkese açık mekanlar olduğu için kente gelen yeni kentlilerin uğrak yeri olma özelliğini kazanmışlardır. İnsanlar buralarda sosyal ve ekonomik anlamda yine kendi özelliklerine uygun insanlarla entegre olup kentin zor şartlarına karşı hayatta kalmaya, zorluklarla mücadele etmeye çalışmışlardır. Küçük yerleşim yerlerinden büyük ve kalabalık şehirlere gelen insanlar bu değişik ortamdan dolayı bazı sorunlarla karşılaşmıştır. Küçük yerleşim yerlerinde birbirine yardım ederek, dayanışma içinde yaşayan insanlar büyükşehirlere gelip bu ortamı bulamayınca kendilerini kalabalıklar arasında 'yalnız' ve 'öteki' olarak görmeye başlamışlardır (Deniş, 2011: 9). Bu insanların yeni geldikleri farklı ortama alışması, sorunlarla baş edebilmesi için yardıma, dayanışmaya ihtiyacı vardı. Bu örgütlenmeyi de sağlamaları için ev harici kamusal bir mekana ihtiyaç vardı. İnsanlar bu örgütlenme çalışmalarını kahvehaneler vasıtasıyla sürdürmüşlerdir. Buralar sayesinde insanlar sorunlarına çareler aramaya başlamış, kendisi gibi göç ile gelen hemşehrilerine yardım etme yoluna gitmişlerdir. Buralarda dayanışma ağı oluşturarak yeni gelen hemşehrilerine

kalacak yer, çalışacak iş bulmuşlardır. İnsanların hemşehrileriyle birlikte yaşama isteği, birbirine yardım etmeleri, birbirlerine iş bulmaları sonucu mahalleler ve dolayısıyla kahvehaneler ağırlıklı olarak aynı şehirli insanların mekanlarına dönüşmüştür. Bu kahvehaneler bir tür yardımlaşma ve dayanışma vakıfları şeklinde hizmet görmüşlerdir. Bu kahvehanelerde yardıma ihtiyacı olanlara yardım edilmiş, kalacak yeri olmayanlara yer, işi olmayanlara iş bulunmuştur (Deniş, 2011: 10).

Kahvehaneler de kentleşme ile yaşanan dönüşümden, değişimden nasibini almıştır. Özellikle XX.yüzyılın son çeyreğine gelindiğinde bu durum kendini bariz bir şekilde gösterir.

“Kentler ve kasabalar, eski kimliklerini inkar ettiren bozulmaları yaşarken kahvehaneler de bu dönüşümden payını alır. Havuzlu, Şirvanlı, peykeli, asma çardaklı, mostralı eski tarz kahvehanelerin yerini kısa bir dönem kiraathaneler, ikinci aşamada kahve-kahvehane işletmeciliğindeki devrimi vurgulayan kristal salonlar, gazinolar, son aşamada da kafeler alır. Süreç, kimilerince bir modernleşme, kimilerince bir yozlaşmadır”(Sakaoğlu, 2004: 66).

27 Mayıs 1960 darbesinden sonra Türkiye Cumhuriyeti tarihinde önemli değişimler yaşanmıştır. Bir kargaşa ve şiddet ortamı hakim olmuştur. Birçok bombalı saldırı, adam kaçırma eylemleri yaşanmıştır. 1982 yılına kadarki süreçte sağ sol çatışmaları kaotik bir ortam oluşmasına neden olmuştur. Ülkenin içinde bulunduğu bu şiddet ve anarşi ortamında kahvehaneler sağ ve sol örgütler için bir toplanma yeri olarak işlev görmüştür. Bu örgütler kahvehaneleri üs olarak kullanarak o mahalleyi kontrol altında tutmayı hedeflemişlerdir. Bu doğrultuda kahvehaneler karşı görüşten kişiler tarafından sürekli olarak silahlı veya bombalı saldırıya uğramışlardır.

Yine buna benzer durumu yakın tarihimizde Alevi ve Sünni vatandaşlar arasında yaşanan olaylarda da görmekteyiz. Bu yaşanan şiddet olayları sırasında yine kahvehaneler üs olarak kullanılmıştır. Her iki tarafta karşı tarafın kahvehanelerine baskın yapmış, bombalama eyleminde bulunmuş ve buralarda insanlara işkence edilmiştir.

12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonra ülkede yaşanan anarşi ortamı azalmış, 1982’den itibaren yeniden demokratik yaşama geçiş ile kahvehanelerin işlevi de farklılaşmıştır. Artık kahvehaneler, siyasi çekişmelerin, şiddet eylemlerinin yaşandığı

yerler olmaktan çıkmış kağıt oyunlarının oynandığı yerler haline gelmiştir (Deniş, 2011: 12).

Cumhuriyet sonrası dönemde kahvehaneler genellikle işsiz insanların vaktini geçirdiği, içi boş sohbetlerin yapıldığı, genellikle kağıt oyunlarının oynandığı mekanlara dönüşmüşlerdi. Bu dönemde kahvehaneler birer illet olarak görülmüş ve bu illetten kurtuluşun çareleri aranmıştır. Bu çarelerden bazıları Türk Ocakları'nın kahvehane kullanıcılarını kendine çekme gayretleri, kulüp tarzı mekanların açılarak insanların kahvehanelere gitmesini azaltmak gibi çalışmalar gösterilebilir. Ama bu çareler sınırlı ve etki değeri düşük gayretlerdi. Kahvehanelerin kullanıcı sayılarını düşürmek, toplum üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmak için daha güçlü ve kapsamlı bir çalışmanın yapılması gerekiyordu. Bu köklü çalışma da kahvehaneleri asrileştirme projesi olarak ortaya çıkacaktı (Tutal, 2014: 161). Burada diğer ülkelerdeki kahvehaneler ile karşılaştırılarak kahvehanelerin sayısının çok olduğu buna rağmen nitelik olarak çok düşük seviyede oldukları vurgulanmıştır. Batı kahvehanelerinin insanların vakit öldürmek için kullandığı mekanlar olmadığı bilakis insanların buralarda iş görüşmeleri yaptığı, çeşitli fikri çalışmalar yaptığı vurgulanırken bizim kahvehanelerde insanların boş boş vakit geçirdikleri, buralarda çok uzun süreli oyalandıkları ve bundan dolayı işlerini aksattıkları vurgulanıyordu. Türk kahvehanelerinde erkeklerin geceleri geç saatlere kadar oyun oynayarak aile düzenini bozduğu, karısını ve çocuklarını ihmal ettiği vurgulanıyordu. Yine Batı kahvehanelerinin toplum üzerindeki olumlu etkisine değinilerek bu mekanların birçok fikir hareketini doğurduğu buna karşılık bizim kahvehanelerin bu niteliğin oldukça uzağında bulunduğu vurgulanıyordu. İşte bu amaçla 1935 yılında hükümet kahvehaneleri Avrupa'daki örneklerine uygun bir şekilde dönüştürme işine girişti. Bu çalışmanın ismi ise kahvehanelerin asrileştirme projesi olarak konuldu (Ediz, 2008: 187). Bu proje kapsamında kahvehanelerin sayısının azaltılıp, gerekli yerlerde birleştirilerek daha düzenli, bakımlı yerler olmaları için ıslah çalışmaları yapılacaktı. Hatta bazı büyük kahvehanelerin Avrupa'daki örneklerine benzer şekilde kurulup bunların diğerleri için birer numune olması hedeflenmiştir.

Devlet, kahvehanelerin yozlaşmasının önüne geçmek, toplumsal işlevlerini olumlu anlamda arttırmak için bu konuya el atmış ve Avrupa kahvehaneleri örnek alınarak kahvehaneler düzenlenmeye çalışılmıştır. Bu düzenleme çalışmaları

kapsamında bazı mahalle kahvehaneleri yakın kahvehaneler ile birleştirilmiştir. Böylece kahvehanelerin hem bakımı, temizliği hem de kontrolü kolaylaşmıştır.

İçişleri Bakanlığı, kahvehanelerin asrileştirilmesi projesi kapsamında nasıl bir kahvehane modeli istediklerini ayrıntılı bir şekilde açıklamıştır. Bu açıklamalarda kahvehanelerin bir köşesinde kütüphane olacak, radyo bulundurulacak ; gazete okumak, dinlenmek , oyun oynamak gibi faaliyetler için hususi salonlar olacağı belirtilmiştir. Bu gibi düzenlemeler bir miktar maddi külfet oluşturacağı için ve kahvehane sahiplerinin de sınırlı maddi imkanları bulunduğu için bu durum projenin yürütülmesinin önündeki en büyük engel olarak görülmektedir (Öztürk, 2006: 117).

Kahvehanelerin asrileştirilmesi projesi büyük destek görmekle beraber bu konuda bazı muhalif görüşler de çıkmıştır. Örneğin kimileri kahvehanelerin tamamen Avrupai tarzda dönüştürülmesine karşı çıkmıştır. Çünkü kahve ve kahvehane kültürü Osmanlı'dan Avrupa'ya geçmiştir bu nedenle bu mekanların esas doğuş yeri biziz ve bu mekanlar eğer dönüştürülecekse Osmanlı dönemi kahvehaneleri ile Avrupa kahvehanelerinin birleşimi olan bir sentez yapı oluşturulmalıdır dediler. Kimileri ise kahvehanelerin asrileştirilmesi projesi ile hükümetin temel amacının kahvehaneleri daha verimli yerler haline dönüştürmek amacı güttüğüne göre buralara hükümetçe bol bol kitap gönderilmesi, buraların okuma salonu haline getirilmesi yeterli idi ayrıca kahvehane binalarının Avrupai tarzda değiştirilmesine gerek yoktu (Öztürk, 2006: 122).

Kahvehanelerin modernleştirilmesi için yapılan eleştirilerde ve bunun sonucu bu mekanlarda yapılan değişikliklerde Cumhuriyetin getirdiği özgürleşme hareketlerinin, modernleşmenin etkisi büyüktür. Bu döneme kadar kadın hakları sınırlı bir çerçevede kalmaktayken Cumhuriyet döneminde kadınlara birçok siyasal ve sosyal haklar verilmiştir. Bu haklar sayesinde oluşan ortamda, modernleşme zemininde artık kahvehanelerin neden sadece erkekler tarafından kullanıldığı, kadınların buralarda neden görünmediği sorgulanmıştır. Cumhuriyetin getirdiği bu kadın hakları kadınların topluma açık kamusal alanlarda daha görünür olmalarının zeminini hazırlamıştır. Kadınlara verilen bu yeni haklarla, bu özgürlük ortamının verdiği kolaylıkla, bu zamana kadar sadece erkeklerin kullanım mekanı olan kahvehaneleri, artık neden kadınlar da kullanmasın sorusu sorulmaya başlanmış ve ileriki yıllarda bu sorgulamalar kahvehanelerin değişikliğe giderek kafelere

dönüşmesine ve kadınların da buralarda yoğun olarak görünür olmalarına zemin hazırlamıştır (Tutal, 2014: 161).

Kahvehanelerde kitap, dergi ve gazete gibi kaynakların bulundurulması, okuma faaliyetlerinin yürütülmesi, kahvehanelerin modernleştirilmesi ve devletleştirilmesi çalışmalarından önce de vardı. Ama bu mekanlar okuma mekanları olma özelliklerini yitirip, toplumsal davranış sapmalarının mekanı haline gelince devlet eliyle tekrar okuma yerlerine dönüştürülmeye çalışılmıştır.

Cumhuriyet dönemine gelince meddahlık, Karagöz oyunları gibi geleneksel ve dini içerikli öğeler kahvehaneleri terk etmiştir. Bu gibi geleneksel öğeler yerlerini o zamana göre modern olarak görebileceğimiz radyoya bırakmıştır. Radyo, özellikle savaş dönemlerinde bu mekanların vazgeçilmez bir figürü haline gelmiştir. Bu dönemde kahvehanelerde haber amaçlı olarak gazete yayınlarından faydalanılsa da ana haber alma kaynağı radyo olmuştur. Çünkü radyolar hükümet politikalarını halka ileten en önemli ve en yaygın haber kaynağıydı.

Kahvehaneler XX. yüzyılın sonlarında siyasal gelişmelerin paylaşıldığı mekanlar olma özelliğini de korumaktaydı. Nasıl kentin tamamını ilgilendiren konularda bu siyasal söylem kentin merkezine, meydanlarına yüklenirse lokal bazda da mahalledeki siyasal söylem, siyasi konulardaki paylaşımlar kahvehanelerde kendine yer bulmuştur. Kahvehanelerde insanlar ülke gündemini takip eder, yeni gelişmeleri öğrenir, güncel siyasi olayları tartışır, sorunlara çözüm önerileri ararlardı. Yine siyasiler de halkla bu mekanlarda buluşur, onlara vaatlerini sıralar, propagandalarını yaparlar, halkın ülke gündemi hakkında ne düşündüğünü buralarda gözlemlene imkanı bulurlardı.

Ülke gündemi ile ilgili hayati konuların görüşüldüğü, çözüm önerilerinin paylaşıldığı bu mekanlar toplumda kabul görünce günden güne sayıları artmıştır. Her ne kadar sadece erkeklerin mekanı olup kadınlar kendilerine buralarda yer bulamasa da yine de kullanıcı sayısı bakımından toplumun çok büyük bir kesimine hitap ediyorlardı.

Cumhuriyetin birçok alanda getirdiği yeniliklerden, değişimden kahvehaneler de nasibini almış, toplumda yaşanan değişimden etkilenerek çağın gereklerine uymak, toplumun ihtiyaçlarına cevap verebilmek için çeşitli ıslah çalışmalarına tabi tutulmuş, asrileştirme çalışmaları gibi projelerle Avrupa kahvehaneleri örnek

alınarak değişime tabi tutulmuştur. Bu çalışmalarla toplumda fonksiyonel anlamda itibarı korunmaya çalışılmış, toplumun beklentilerine hitap edebilecek tarzda şekillendirilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL SÜREÇTE KAHVEHANELERİN ÜSTLENDİĞİ TOPLUMSAL FONKSİYONLAR VE YAŞANAN DEĞİŞİM

Geleneksel kahvehaneler o dönemde toplumun neredeyse bütün hayatına hitap eden, toplumsal hayatta oldukça etkili kurumlar idi. Toplumsal hayatta bu kadar etkili olmasında, çok çeşitli alanlarda toplumun ihtiyaçlarını karşılamasının, hizmet çeşitliliğinin fazla olmasının yanında başka alternatif toplumsallaşma mekanlarının sınırlı olmasının da payı büyüktü.

Çalışmanın bu bölümünde öncelikle, geleneksel kahvehanelerin toplumsal hayattaki fonksiyonları ele alınıp edebiyat, sanat, müzik, iletişim, eğlence gibi alanlarla etkileşimi yansıtılacaktır.

İlerleyen dönemlerde, sosyal, siyasal ve ekonomik hayattaki değişimin, teknolojik alanda yaşanan gelişmelerin etkisiyle kamusal mekanda kaçınılmaz olarak değişim ve dönüşüm yaşanmıştır. Kamusal mekanda yaşanan değişime paralel olarak geleneksel kahvehaneler de fonksiyonlarında değişim yaşamış ve zamanın ruhuna, ihtiyaçlarına cevap verebilecek formatta şekillenmiştir. Yaşanan dönüşüm bağlamında geleneksel kahvehanelerin fonksiyonlarında değişim yaşanmış veya bu mekanlardan bağımsız olarak millet kıraathaneleri gibi yeni yeni toplumsallaşma mekanları oluşmuştur.

Bu bölümün ilerleyen kısımlarında bu yeni şekillenmeler ve toplumdaki yansımaları ele alınacaktır.

2.1. Geleneksel Olarak Kahvehanelerin Üstlendiği Fonksiyonlar

Kahvehanelerin ortaya çıkmasından önceki döneme bakınca insanların toplumsal hayatının ev, cami ve çarşı üçgenine sıkışmış, toplumsallık anlamında alternatiflerin oldukça zayıf olduğu görülmektedir. Bundan dolayı kahvehanelerin ortaya çıkmasından sonra bazı engellemelerle karşılaşmasına rağmen toplumda

benimsenmesi kolay olmuştur. Başka alternatif toplumsallaşma mekanı da olmadığı için insanlar buraları yoğun bir şekilde kullanmışlardır. Bu mekanlar edebiyattan eğlenceye, siyasetten eğitime toplumun bütün ihtiyaçlarına cevap verebilecek tarzda fonksiyonlar üstlenmiştir. Bu mekanlar sayesinde insanlar kültürlerini yaşatmış, müzik ve diğer sanatsal etkinlikler ile eğlenip boş zamanlarını bu mekanlarda geçirmişlerdir.

2.1.1. Kahvehane, Kültür ve Edebiyat

Osmanlı'da kahvehane kültürü o kadar ilerlemiş ki bu mekanlar adeta kulüp niteliği kazanan ve sivil toplum kuruluşu gibi faaliyet gösteren mekanlar haline gelmiştir. Buralar başından beri ilim, edebiyat ve sanat adamlarının buluşma noktası olmuştur. Buralarda okuryazar kimseler gruplar halinde toplantılar düzenlemişler. Kah kitap okumuşlar, kah şiir ve edebiyat üzerine sohbet etmişler (Ünver, 1962: 46). Buna karşılık bazı kahvehaneler ise tam tersine insanların boş boş oturup zaman öldürdükleri, gün boyunca sadece tavlâ, iskambil oyunları ve domino oynadıkları, işsiz güçsüzlerin toplanıp etrafa rahatsızlık verdikleri ve bina olarak da bakımsız, köhne yerler olmuştur. Buralara takılan insanlar hem kahvehaneleri birer kötülük yuvası haline sokuyor, hem gürültü yaparak çevreye rahatsızlık veriyor hem de oradan gelip geçenleri rahatsız ediyorlardı. Bu yüzden Mehmed Akif gibi yazar ve şairler bu özellikteki mahalle kahvehanelerine savaş açmışlardır. Mehmed Akif bir manzumesinde mahalle kahvehanelerini en ağır bir şekilde eleştirmektedir. Mehmed Akif buraları batakhanelere benzeyen, tembellik yuvaları, pislik çukurları olarak nitelemektedir. Mekan olarak, içinde kullanılan oyun malzemeleri olarak pejmürde, pislik bir halde olduklarını söylemektedir ve O'na göre buralar en kısa zamanda kapatılmalıdır (Ayvazoğlu, 2015: 151). Mehmed Akif, aydın kesimin uğrak yeri olan, edebi ve sanatsal işlevler için kullanılan, kulüp niteliği taşıyan kahvehanelere karşı değildi. Hatta Berlin gezisinde oradaki kahvehanelere hayran kalmış ve bizimkilerin de böyle güzel, işlevsel mekanlar olması gerektiğini belirtmiştir.

O dönemin aydınları bu mekanlarda buluşarak gündemdeki konularla ilgili tartışmalar yapıyor, şairler yeni yazdıkları şiirleri dost ve hayranlarına okuyor, onlarla eseri hakkında görüş alışverişinde bulunuyor, yeni eseri hakkında ne düşündüklerini öğrenme imkanı buluyordu. Kahvehanelerin kıraathane işlevi gördüğü bu dönemde ünlü şairler, yazarlar, ressamalar buraların müdavimleri olmuşlardı. Edebiyatçılarımızdan Abdülhak Şinasi, Sait Faik, Sabahattin Ali, Ahmed

Rasim, Namık Kemal, Orhan Veli Rıfat Ilgaz gibi ünlüler sürekli kahvehanelerle hemhal olmuş eserlerinde de buraların kültürünü yansıtmıştır (Bırsel, 1991: 5). Buralar edebi ve sanatsal eserlerin üretilmesinde birer idare merkezi olmuşlardır. Peyami Safa o dönemdeki kahvehaneleri tasvir ederken buralarda küçük tahta masaların etrafında akademinin, fikir ve sanat meclisinin, kulübün gördüğü bütün faaliyetlerin yapıldığını belirtmektedir. Yahya Kemal Beyatlı da İstanbul Nuruosmaniye semtindeki İkbâl Kırâathanesi'ni öğrencileriyle birlikte mesken tutmuştu. Bu kahvehane O'nun fikir öncülüğünde çıkarılan Dergah dergisinin idare merkezi konumunda idi (Ayvazoğlu, 2015: 158). Bu mekan üniversite öğrencileri için onları sürekli kendine çeken adeta bir sığınak olmuştur. Yine Orhan Kemal de bu kahvehaneyi sık sık kullanıp burada arkadaşlarıyla uzunca vakit geçirmiş, ilmi tartışmalar yapmış, romanlarını burada kaleme almıştır. İkbâl Kırâathanesi, yazar, matbaacı, şair, ressam gibi Babıali emekçilerinin de müdavimi oldukları bir mekandı.

Bu dönemde İstanbul'da en çok rağbet gören kahvehanelerden birisi Küllük Kahvehanesi olmuştur. O dönemde edebi ve kültürel anlamda önemli bir iz bırakmıştır. Beyazıd Medresesi çevresindeki Küllük Kahvesi ve sıra sıra kahveler o dönem aydınlarının uğrak mekanları idiler. Bu mekan adeta bir enstitü gibi görev görmüş ve birçok edebiyatçının yetişmesine aracılık etmiştir. Bu mekanlar sadece aydınların mekanı değil aynı zamanda bu aydın, edebiyatçı gibi tanınmış kişilerin hayranlarının da uğrak yeri idi. Bu mekanlar üniversite öğrencileri için ayrı bir anlam taşıyordu. Öğrenciler sabahleyin erken saatlerde bu mekana gelip kahvaltılarını bu mekanda çay ve simitle yaparlardı daha sonra dersi olanlar derse, olmayanlar ise ders çalışmak için kütüphaneye giderlerdi. Öğleyin dersten çıkan öğrenciler yine buraya gelir çay ve kahve içip sohbet ederlerdi. Yahya Kemal Beyatlı, Sait Faik, Tarık Buğra gibi edebiyatçılar Küllük Kahvesi'nin müdavimlerindendir.

Sarafim Kırâathanesi de Osmanlı'da çok büyük öneme sahip bir kırâathane olmuştur. Bu kırâathane 1857 yılında açılan bir mekandır. Burayı Namık Kemal gibi çok önemli şahsiyetler sürekli kullanmıştır (Tunç, 2014: 79). Burada yürütülen sohbetler, tartışmalar ilmi içerikli olmaktaydı. Sarafim Kırâathanesi'nde gazete koleksiyonlarının yanında çeşitli kitapların bulunduğu bir kütüphane de vardı.

Yine o dönemin önemli kahvehanelerinden birisi olan Çiçekçi Kahvehanesi de Mehmed Akif, Muallim Naci, Tanburi Ahmed gibi birçok edip, şair ve ozana ev sahipliği yapmıştır (Tunç, 2014: 56).

Bu örneklerini verdiğimiz kahvehaneler semt olarak Beyazıd'ta idiler. Beyazıd Camii çevresinde yoğun bir şekilde kahvehanelerin oluşmasında camiye namaz kılmak için gelenlerin namaz vakitlerini beklerken buralarda vakit geçirmeleri etkili olmuştur. Buralar, üniversite hocaları, şair, yazar ve gazeteciler için vazgeçilmez mekanlardı. Burası edebiyat meraklısı üniversite öğrencileri için ikinci üniversite görevi üstlenmişti. Burada öğrenciler tecrübeli, tanınmış yazar ve şairlerden faydalanma imkanı bulabilmişlerdir. Bu açıdan bakılınca Küllük Kahvesi birçok edebiyatçı ve şair çıkarmıştır. Küllük Kahvesi açık hava kahvehanesi olduğu için baharın gelmesiyle birlikte daha da şenlenir özellikle yaz aylarında kullanıcıları aşırı şekilde artardı.

Kahvehanelerde edebi ve sanatsal faaliyetlerin yaygın olarak yapılması bu alandaki eserlerin hem üretimine hem de insanlar tarafından tüketilmesine yani kullanılmasına zemin hazırladı (Kalpaklı, 2015: 140). Kahvehaneler sayesinde artık insanlar edebi eserlere daha kolay ulaşma imkanına kavuştu. Edebi eserlerin kullanımının insanlar arasında yaygınlaşması, bu eserlere talebin artması edebi eserlerin üretimini de tetiklemiş ve daha çok edebi eser üretilmesine olanak sağlamıştır. Kahvehaneler sayesinde edebi ve sanatsal eserlerin kolayca okuyucuyla buluşmaya başlamasıyla bu tür okuma, araştırma yapma gibi ilmi faaliyetler sadece aydın kesimden ibaret olan dar bir alana sıkışıp kalmaktan kurtulmuştur.

Kahve, içki gibi içecekler edebi eserlerde kendilerine çokça yer bulurlar. Kahveden önce mey ve bunun içildiği yer olan meyhane edebi eserlerde sıkça karşımıza çıkarken, kahve ve kahvehanenin ortaya çıkmasıyla bu iki öge de kendisine edebi eserlerde sıkça yer bulmuş ve edebiyatçıların eserlerinde sıkça işlenmiştir (Yıldız, 2003: 38).

“Gönül ne kahve ister ne kahvehane / Gönül sohbet ister kahve bahane” atasözünde vurgulandığı üzere insanlar kahve ve kahvehaneleri sohbet etmeye bir aracı olarak görürlerdi.

Türk toplumu kahveye o kadar çok önem vermiş, o kadar çok anlam yüklemiş ki bu deyimlerde, atasözlerinde, türkülerde, manilerde bolca kullanılmasından da anlaşılmaktadır.

Kahvenin atasözlerine yansımalarına örnek olarak “Bir fincan kahvenin kırk yıl hatırı vardır”, “Kahvenin yüzü kara ama yüz ağartır”, “Fakiri bir kahve ile savarsın, zengine ne ikram edersin” gibi örnekler gösterilebilir.

Kahvenin türkü sözlerine yansımalarına örnek olarak ise “Kahve Yemen’den gelir bülbül çimenden gelir”, “Kadifeden kesesi kahveden gelir sesi” gibi örnekler gösterilebilir (Açıkgöz, 1999: 145).

Kahvenin şiir dizelerine yansımalarına bir örnek verecek olursak Karacaoğlu’nın şu dizelerini görebiliriz : (Açıkgöz, 1999: 99)

“İller de konup göçerler

Lale sümbülü biçerler

Ağalar, beyler içerler

Kahve de kara değil mi”

Görüldüğü gibi kahve ve kahvehane Türk toplumunun hayatına yoğun bir şekilde nüfuz etmiştir. Toplumun kültürel, edebi, sanatsal hayatında vazgeçilmez bir öge haline gelmiştir. Bunun sonucu olarak da kahve edebi eserlerde sürekli olarak işlenmiş atasözlerinde, türkülerde, şiir dizelerinde, gazellerde kendisine yer bulmuştur.

2.1.2. Kahvehane, Müzik, Eğlence ve Boş Zaman

Kahvehaneler ilk ortaya çıktıkları zamandan beri Türk toplumunun ilk sivil eğlence mekanları olmuşlardır. Türk toplumunda sosyo-ekonomik sebeplerden dolayı boş zaman faaliyetleri için dernek ve kulüp gibi mekanlar pek yaygın olamamıştır. Bu mekanların yerine bu alanda kahvehane ön plana çıkmıştır. Çünkü kahvehane toplumun sosyo-ekonomik durumuna uygun ve herkesin kolayca ulaşabileceği mekanlardı. Kahvehaneler özellikle metropoller kadar imkana sahip olmayan kırsal kesimde eğlence ve boş zaman geçirme hususunda ön plana çıkmaktadır. Kırsal kesimde eğlence ve boş zaman geçirme konusunda kahvehaneler nerdeyse alternatifsizdir.

Bu mekanlara herkesin kolayca ulaşabilmesi bu alanda toplum üzerindeki etkisini arttırmıştır. Toplumun eğlence alanında en yaygın olarak kullandığı mekan haline getirmiştir. Kahvehanelerden önce toplumun eğlence dünyası oldukça sınırlı idi. Öyle ki bu alanı tarikat mensupları için sufi meclisleri ve camilerdeki çok nadir

dinsel kutlamalar oluştuyordu. Herhangi bir tarikata mensup olmayan ve kentlerde yaşayan insanlar bu alandaki ihtiyaçlarını kumarhaneler ve meyhaneler ile karşılamakta idi (Hattox, 1998: 109). Zaten kahvehanelerin ilk çıktıkları dönemlerde bu mekanlar meyhanelere benzetilmekte idi. Kahvehaneler, daha önce şarapsız meyhane olarak betimlenirken, bu mekanlara müziğin girmesiyle gazino olarak yeni bir tanımlama ile karşılaşılmaya neden olmuştur. Meyhane ve şarap yasaklarından dolayı toplumun eğlence alanındaki boşluğunu kahvehaneler gidermiştir.

Osmanlı'da eğlence mekanı olarak mesire yerleri ve şenlik alanları dışında hamam, meyhane ve konak gibi yerler kullanılırdı. Daha sonraları vücut bulan kahvehaneler de bu yerlere eklenmiş ve onlardan daha yaygın ve daha geniş halk kesimi tarafından kabul görmüştür. Kahvehaneler diğer kapalı eğlence yerlerine göre insanların daha kolay erişebildikleri yerler olması sebebiyle toplum üzerinde daha etkili olmuşlar ve daha yaygın olarak var olmuşlardır. Kahvehaneler Osmanlı'da sadece kahve içilen mekanlar olarak kalmamışlardır bilakis bu mekanların insanları eğlendirici yönü daha ağır basmıştır. Buralarda halk anlatıları ve gösteriler sergilenmiş, çalgıcılar müzik eşliğinde insanları eğlendirmiş, Karagöz, hokkabaz, soytarı ve meddahlar çeşitli etkinliklerle kahvehanelerde mesleklerini icra edip kahvehanenin eğlence ve kültür hayatına zenginlik katmışlardır.

O dönemde kahvehane kullanıcıları sadece kahve, tütün gibi ürünler içip, kendi aralarında sohbet ederek tatmin olmazlardı. Gazino, pavyon gibi mekanlar yaygın olmadığı için kahvehanelerden bu mekanların verdiği hizmetlere benzer sürprizler de beklenirdi (Bingöl, 2004: 74).

Kahvehaneler zamanla sayıca çoğalınca müşteri çekebilmek için kendi aralarında rekabete soyunmuşlardır. Müşterileri kendi mekanlarına çekebilmek için adete bir yarışa girmişler, bu yarışta galip gelebilmek için birçoğu canlı eğlence etkinlikleri düzenleme yolunu tercih etmiştir (Hattox, 1998: 92). Kimi mekan sahipleri televizyonun, sinemanın olmadığı dönemde kahvehanelerdeki meddah gösterileri ile insanların film izleme gereksinimlerini karşılama yoluna gitmişlerdir. İstanbul'daki kıraathanelerin bazılarında özellikle Ramazan aylarında musiki fasılları düzenlenmesi çok meşhurdur. Yine bazı kıraathaneler adeta bir konser mekanı idiler. Kahvehanelerde ney, kemençe, ud, def gibi türlü müzik aletlerinden oluşan çalgı toplulukları da faaliyet gösterirdi (Bertuğ, 2015: 182).

Çalgıcı kahvehanelerde özellikle Cuma geceleri ve Ramazan aylarında gece boyunca müzik icra edilirdi. Düzenlenen eğlenceler akşamdan sahura kadar devam ederdi. Kahvehanelerde eğlence etkinlikleri özellikle Ramazan ayında en üst safhaya ulaşırdı. Bu mekanlar Ramazan ayı boyunca adete bir aylık bir festivale ev sahipliği yapardı. Kutsal Ramazan ayında bu mekanlarda etkinliklerin, eğlencenin artması halk arasında kahvehanelere olumlu bir bakış açısı ile bakılmasına neden olmuştur.

Yine bu kahvehaneler programı ve gösteri düzeni, sahne düzeni gibi hususlarda günümüz tiyatroları gibi bir özelliğe sahipti. Fakat İstanbul kahvehanelerinde müzikli eğlence programları sadece çalgılı kahvehanelere özgü bir durum değildi. Semai ve Aşık kahvehaneleri gibi diğer kahvehane türleri de müşterileri için müzikli eğlence programları düzenlerdi. Kahvehane sahipleri bu yolla müşteri çekmeyi, mekanlarına gelen kişileri eğlendirip burada tutmayı amaç edinirlerdi. Yine meddah kahvehaneleri toplumun eğlence hayatında önemli bir yer teşkil ediyordu. Bu tür kahvehanelerde meddahlık geleneği yani hikaye anlatıcılığı yapıldı. Meddahlar, tarihsel olayları içeren öyküler anlatarak bu öykülerin kuşaktan kuşağa aktarılmasını sağlarlardı. Ayrıca güncel konular da meddahlar tarafından sıkça işlenirdi. Meddahlar daha çok Ramazan aylarında, bayramlarda ve genellikle semai kahvehanelerde ve çalgılı kahvehanelerde mesleklerini icra ederler ve halkı eğlendirirlerdi. Bayramlarda ve Ramazan ayında büyük kahvehanelerin genelde hepsinde meddah gösterileri düzenlenirdi. Meddahlar hikaye anlatımı yoluyla halkın ilgisini çeker ve bu da kahvehaneye müşteri kazandırır (Öztürk, 2005: 115). Bunun için kahvehane sahipleri meddahları kahvehaneye müşteri çekmek için kullanırlardı. Meddahlar bir sedir üzerine çıkarak kendisini seyredenlere anlatılar yapar, eline de değnek ve mendil vs alarak çeşitli taklitler yaparak kahvehane müşterilerini eğlendirirlerdi. Anlatılarına başlarken öncelikle atasözü, eğitici bir dörtlük vs. ile başlardı. Değnek, mendil gibi kullandığı malzemeleri de anlatısına etkileyicilik katmak, canlılık katmak için kullanırdı.

Kahvehanelerde gerçekleşen oyun oynamak, sohbet etmek gibi boş zaman etkinliklerine bakınca bu aktivitelerin grup halinde yapılma özelliğinin olduğu ile karşılaşırız. Bu gibi grupsal etkinlikler, insanların birbirleriyle iletişim kurmasına olanak sağlamakta dayanışma, paylaşma gibi duygularını geliştirmekte, toplumsal duyguları güçlendirmekte ve dolayısıyla insanların toplumsallaşmasına katkı

sağlamaktadır. Bu da insanların toplumla daha sağlıklı ilişkiler kurmasını, diğer insanlarla işbirliği halinde olmasını sağlamaktadır.

Günümüzde kahvehanelere genellikle diğer işlevlerini göz ardı ederek insanların zamanını boş yere harcadığı birer aylıklık mekanları olarak bakılmaktadır. Ancak boş zaman etkinliğinin de insanlar için gerekli bir durum olduğunun unutulmaması gerekmektedir. Nasıl insanlar için çalışmak, ailesi ile vakit geçirmek normal bir durumsa insanların boş zamanlarını değişik etkinliklerle geçirmesi de normal bir durumdur, sağlıklı bir toplumsal yaşam için gerekliliktir. Kahvehanelerdeki boş zaman etkinlikleri sayesinde insanlar grupsal etkileşime girmekte, birbirleriyle dayanışma göstermekte ve bu şekilde toplumun bir parçası olabilmektedir.

Kahvehanelerin fonksiyonlarını insanların boş zamanlarını geçirdikleri mekanlar bağlamında incelerken kahvehane ve futbol ilişkisine değinmemek olmazdı. Çünkü futbol ve taraftarlık ile kahvehane mekanı arasında sıkı ilişki vardır. İnsanlar hafta sonları bu mekanlarda maç izleyerek boş zamanlarının büyük bir bölümünü buralarda geçirmektedirler. Evinde izleme imkanı olanlar dahi kahvehanenin ambiyansından dolayı maç izlemek için buraları tercih etmektedirler. Taraftarlar maç günü sadece maç saatinde değil, saatler öncesinden kahvehaneye gelip maçın sohbetini etmektedir. Kahvehane ile taraftarlık, maç izleme o kadar özdeşleşmiştir ki bazı kahvehaneler belirli takımlarla anılır olmuştur. Örneğin bir kahvehaneye sadece Galatasaraylılar gitmekte, başka birine Fenerbahçeliler gitmekte ve maç günü sadece o takım taraftarları maçları izlemektedir.

Sınırlı eğlence imkanlarının olduğu bir dönemde toplum hayatına giren kahvehaneler toplumca çok tutulup, benimsenmiş, insanların sosyal anlamda yaşamlarına çeşitlilik katmıştır. Toplumda bu kadar benimsenmesinde bu tip mekanların azlığı, herkese açık mekanlar olması etkili olmuştur (Taştan, 2009: 64). Toplumun bu gibi sosyalleşme mekanlarında bir araya gelip sohbet etmeleri, eğlenmeleri, vakitlerini birlikte geçirmeleri kişiler arasında paylaşımı, kaynaşmayı, dayanışmayı arttırmış, bu da toplumsal bütünleşmeye aracılık etmiştir.

2.1.3. Kahvehane, İletişim ve Haberleşme

Kahvehanelerin ilk ortaya çıktığı dönem olan 16.yüzyıla bakıldığında kitle iletişim aracı olan gazete, televizyon ve radyonun olmadığı görülmektedir. Kitle

iletişim araçlarının olmaması nedeniyle insanlar arasındaki haberleşmenin sağlanabilmesi için bir mekana bağımlı olma zorunluluğu oluşmuştur. İşte kahvehaneler bu zorunluluğu yani insanların dostlarıyla bir araya gelip sohbet etmesi ve haberleşmenin sağlanması ihtiyacını karşılama misyonunu üstlenmişlerdir. Kahvehanelerde insanlar diyalog için bir vasıtaya gerek olmadan birbirleriyle yüz yüze konuşma imkanı bulmuştur. Bu tip bir sohbet tarzı da insanlar üzerinde daha etkili olmuştur. Tezcan'a göre, günümüz dünyasında ağırlıklı olarak ikincil ilişkilerin yaşanmasından dolayı kahvehaneler, yüz yüze ve samimi bir ortamda birincil ilişkilerin yaşandığı ve dayanışma, paylaşım gibi eylemlerin yapılabildiği mekanlar olarak önemli bir konumdadır (Tezcan, 1977: 181).

Kahvehaneler geçmişten günümüze kadar hep haberleşmenin odağında olmuş kurumlardır. Toplumda cereyan eden hadiseler kahvehanelerde insandan insana yayılmaktadır. Bu mekanlar haberleşme konusunda bilgi alışverişinin yapıldığı en önemli mekanlardır.

Kahvehaneler günlük yaşamla ilgili dedikodunun, fısıltı ve söylentinin yapıldığı insanlar arasında yayıldığı yer olarak bir çeşit haber yayma yani gayri resmi medya misyonu üstlenmiştir (Oskay, 1973: 161). Kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmadığı dönemde toplumsal yaşamda söylenti en etkili iletişim aracı görevi görmüştür. Çünkü bu dönemde okuma yazma oranının düşük olması ve yazılı basın araçlarının da oldukça sınırlı olması dolayısıyla insanlar arası iletişim ve haber akışı özellikle söylenti vasıtasıyla olmuştur.

Zamanla kahvehanelerin birer muhalefet yuvalarına dönüşmesi ile birlikte iktidar da muhalefetin eleştirilerinden etkilenerek kendi uygulamalarına çeki düzen vermiş, toplumsal kuralları yumuşatmak zorunda kalmıştır. Toplumsal kuralların yumuşaması, toplum üzerindeki baskının azalmasıyla toplumsal bağ güçlenmiştir. Bu sayede bütün sınıftan insanlar arasındaki iletişim kanalları açılmıştır. Kahvehanelerde insanlar arasında iletişimin yaygınlaşmasıyla insanlar arasındaki sınıfsal farklar da rafa kaldırılmış, sınıfsal ayrım gözetilmemiştir. Bu da insanlar arasındaki dayanışmayı, toplumsallaşmayı arttırmıştır.

Toplumumuzda okuma oranının çok düşük olduğu dönemlerde gazete haberlerinin geniş kitlelere aktarılmasında kahvehaneler çok önemli rol üstlenmişlerdir (Safi, 2018: 295). Çünkü buralarda gazeteler elden ele dolaşarak

okunurdu ve okuma bilmeyenler için ise bir kişi yüksek sesle okurdu. Gazetenin ilk çıktığı dönemde toplumda okuma yazma oranının düşük olmasından dolayı gazete haberlerinin halk arasında yayılması çok sınırlı kalıyordu. Ama gazetelerin kahvehanelerde yaygınlaşması, kahvehane müşterileri arasında elden ele dolaşarak okunması, okuma bilmeyenlere bir kişinin sesli olarak okuması gazete haberlerinin toplumda yayılmasına sebep olmuştur. Gazetelerin kahvehanelere girmesiyle okuma yazma bilmeyenler, maddi imkanı olmadığı için gazete alamayanlar dahil toplumun geniş bir kesimi artık gazete ile buluşma imkanına kavuşmuştur. Gazetelerin bu şekilde okunmasıyla halk ülke gündeminden haberdar olmuş ve haberler günlük olarak tartışılmıştır. Böylece insanlar artık gazeteler aracılığıyla olaylardan haberdar olmuş, gündemi değerlendirmiş, gündelik olaylar üzerinde tartışarak çözüm yolları bulmuşlardır. Kahvehanelerde güncel olayların bu şekilde topluma duyurulması sonucunda halk bilinçlenmiş ve artık kahvehaneler kamuoyu oluşturma anlamında çok önemli yerler haline gelmiştir.

Radyo da yine kahvehaneler vasıtasıyla halkla buluşma imkanı bulmuştur. Radyo kahvehaneler sayesinde halkla buluşmuş ve halkın haber alma ihtiyacını karşılamıştır. 1940'lı yıllarda radyo insanların haber alma ihtiyaçlarını karşılamada kullandığı en önemli kitle iletişim araçlarından olmuştur (Çağlayan, 2001: 20).

Kahvehanelerde insanları olaylardan haberdar etme konusunda gazetenin ve radyonun işlevi her ne kadar değişime uğramış olsa da kahvehaneler genel olarak hala haber alışverişinin sağlandığı mekanlar olma özelliğini korumaktadırlar.

Kahvehaneler sayesinde insanlar ev, cami, işyeri üçgeninden farklı bir mekana kavuşarak kendisini deşarj etme, günün stresini atma imkanına kavuşmuştur. İnsanlar burada toplanarak oyunlar oynamış, arkadaşlarıyla muhabbet ederek birbirlerinin dertlerini dinlemişler, gücü nisbetinde birbirlerine yardım etmişlerdir. Bu durum da insanların psikolojik olarak rahatlamasına sebep olmuştur. İnsanlara psikolojik olarak rahatlama imkanı sunan bu gibi yerler sayesinde belki de toplumların sorunlar karşısında isyan hareketine girişmeleri, toplumsal patlama yaşanması gibi toplumsal faciaların önüne geçilebilmektedir.

2.2. Kahvehaneler ve Fonksiyonlarındaki Değişim

Toplumun ortak kullanım alanları olan kamusal mekanlar toplumun özelliklerine, toplumda yaşanan değişime paralel olarak tarih boyunca hep bir değişim

ve dönüşüm yaşamaktadırlar. Toplumsal mekanlar olan kahvehaneler de bu doğrultuda sürekli değişim yaşamakta toplumun ihtiyaçlarına, beklentilerine cevap verebilmek için sürekli yeni roller ve fonksiyonlar üstlenmektedir. Bu kısımda genel olarak kamusal mekanlar ve buralarda yaşanan değişim anlatılıp daha sonra tüketim kültürü eksenin de kahvehanelerdeki değişim ve kafe kültürü üzerinde durulacaktır.

2.2.1. Kamusal Alan Nedir?

Kamusal alan sosyal bilimler alanında üzerinde önemle durulan bir kavramdır. Kamusal alan açıklamalarında, yorumlamalarında üzerinde uzlaşa sağlanan bir açıklama, tarif yoktur. Dolayısıyla bu kavramı tarif ederken farklı yaklaşımlara rastlanmaktadır. Kamusal alan üzerine çalışan kişiler her zaman bu kavrama farklı anlamlar yüklemişlerdir. Bu alanı kimileri devlete, kimileri halka ait bir alan olarak kimileri ise genele ait alan olarak görmüşlerdir. Kamu kavramının ne olduğu, sınırlarının nerede başlayıp nerede bittiği, kamuyu oluşturan öğelerin özellikleri sürekli değişim göstermektedir. Bu değişimlerde kamusal alan tariflerinin farklılaşmasına yol açmaktadır.

Kamunun sözlük anlamına bakınca üç başlıkta sıralandığını görmekteyiz: 1. Halk hizmeti gören devlet organlarının tümü. 2. Bir ülkedeki halkın bütünü, halk, amme. 3. Hep, bütün. Kamusal, “kamu ile ilgili” anlamlarına gelmektedir. Kamusal alan ise “kamuya ait, kamu ile ilgili işlerin yapıldığı yer” olarak geçmektedir (Türkçe Sözlük: 2005).

Sözlük anlamına bakınca kamu kelimesinin devlete, halka ve umuma ait, genel, yaygın gibi anlamlara geldiği görülmektedir. Tanımından da anlaşılacağı üzere kamu kavramı halk, genel ve devlet öğelerini çağrıştırmaktadır. Bununla birlikte kamusal alanın tek ve genel geçer bir tanımı üzerinde uzlaşa sağlanamamıştır.

Kamusal alan insanların özgürce, kendi iradeleri doğrultusunda bir araya geldikleri ve görüş alışverişinde bulundukları, siyasi süreçlere müdahil oldukları, bu süreçleri şekillendirdikleri fiziksel alanlardır. Kamusal alanın en önemli özelliği tüm halka açık olması ve onların kendilerini temsil etmelerine imkan sunmasıdır.

Bu alanlara geçmişte varlık gösteren agoralar örnek gösterilebilir. Agoralar o dönemin sosyal yaşamı açısından önemli yeri olan mekanlardı. Bu mekanda toplantılar yapılır, siyasi konular veya toplumsal konular tartışılırdı. Agoralar bir pazaryeri, ortak meydan olmalarına karşın seçim, yargılama gibi eylemlere de ev sahipliği yapan

toplumsal mekanlardı. Caddeler, sokaklar, meydanlar, parklar hamamlar, hanlar, kervansaraylar, pazaryerleri, kahvehaneler, tiyatrolar da kamusal alanlara örnek gösterilebilir. Kamusal alan tarihte hep iktidarların var olabilmek için, kendi sistemlerini kuvvetlendirmek, ayakta tutabilmek için gereksinim duydukları ve bu gayelerle kullandıkları bir güç olmuştur.

Kamusal alanda önemli çalışmaları olan Habermas, kamusal alanı ele alırken bunun hem fiziksel hem de sembolik yönüne vurgu yapmaktadır. Fiziksel yönüne vurgu yapmasında, kamusal alanın cadde, sokak, park, meydan gibi yerlerden oluşması ve bu alanda toplumun şikayetlerini belirterek yönetime, yetkiye karşı muhalefet oluşturması ve yeni bir düzen için çaba sarf edilmesi etkili olmaktadır. Sembolik yönüne vurgu yapmasında, kamusal alanın kamusal düşünce ve görüş, yani bireysel yargılama oluşumunda gerekli bilgilerin dolaştığı ve basın özgürlüğünün teminat altında olduğu bir alan olması yatmaktadır (Gökgür, 2008: 12).

Habermas, kamusal alan tartışmalarında ağırlıklı olarak onun doğasını ve işleyiş sürecini ele almıştır. Habermas’a göre kamusal alan, durağan ve salt yapısal değil, hareketli ve işlevsel bir özellik göstermektedir. Devlet ve politikacılar, soylular ve ekonomik güç sahipleri, eşitler ve seçkinler, burjuva ve eğitilmiş gruplar, sanatçılar ve orta sınıflar çerçevesinde cereyan eden yaşamsal pratiklerin etkileri ile gündelik hayatın oluşturduğu kamusal alan olarak yorumlanabilmektedir (Taş, 2019: 38).

Kamusal alanla ilgili görüşleri ile ön plana çıkan isimlerden birisi de Richard Sennett’tir. Sennett, kamusal alana maddi bir alan olarak bakmakta ve cadde, sokak, meydan gibi somut alanlara karşılık geldiğini ifade etmektedir. Kamusal alanların kentin ruhu olduğunu; kenti fiziksel, sosyal ve sembolik açıdan dönüştüren, yeniden biçimlendiren bir araç olduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda kamusal alanlar, devrim geçirerek dönüştükleri için kentin kalbi olma, demokrasinin taşıyıcılığı, yurttaşlık hislerini ve anıları barındırma gibi özgün niteliklerini kaybetmişlerdir (Sennett, 2013b).

Sennett, ‘Kamusal İnsanın Çöküşü’ isimli eserinde kamusal alanın Sanayi Devrimi ve sekülerleşme gibi toplumsal süreçler sonucunda değişim ve dönüşüm geçirmesinden bahsetmektedir (2010: 40). Sennett’e göre, günümüzde kamusal alan, formel bir yapıya dönüşmüş olup, yurttaşlar ekseriyetle devletle yaşadıkları ilişkilerinde teslimiyetçi ve kanıksayıcı bir duygu hali içerisindeyler (2010: 16).

Sennett, kamusal alan ile özel alan arasında belirli bir dengenin olduğunu savunmakla birlikte yaşanan gelişmeler, dönüşümler doğrultusunda kamusal alanın çöküş yaşadığını; odağın kamusal meselelerden özel meselelere kaydığını ileri sürerek, insanların ağırlıklı olarak kendi yaşam ve istekleri ile ilgilendiklerini belirtir (2010: 18). Günümüzde kitle iletişim teknolojilerinin gelişimi gibi birçok yenilikle birlikte kamusal mekanın katı sınırlarının yok olduğu görülmekte, kamu ve özel arasındaki sınır da esnekleşmekte ve iç içe geçmektedir.

Kamusal ve özel arasındaki temel fark, kamusalın toplumsal ve sonradan inşa edilmiş olması, özelin ise bireysel ve doğal olmasıdır. Sennett bu durumu açıklarken “kamusal alan insan yaratımıydı; özel alan ise insanlık durumuydu” (2010: 138) diye açıklamaktadır.

Yine kamusal alan ile ilgili görüşleri ile ön plandaki isimlerden olan Arendt (1994), kamusal alanı herkese açık, insanların herhangi bir sınırlama, engelleme olmadan, uyum içerisinde toplanıp bir araya geldikleri, birlikte özgürce hareket ettikleri yer olarak ifade etmektedir.

Arendt, kamusal ve özel alanı kesin çizgilerle ayırmaktadır. Bu iki alan arasında katı bir ayrıma giderek bu alanların insanlara iki zıt yaşam sunduğunu savunmaktadır. Ona göre bu iki alan ve aralarındaki sınır doğru belirlenirse bu iki alan arasında geçirgenlik, bulanıklık olmaz ve araları kesin çizgilerle ayrılır (Yılmaz, 2007: 110). Fakat toplumsal yaşam hep aynı şekilde devam etmediği, sürekli değişim geçiren dinamik bir yapıda olduğu için bu iki alan arasındaki katı ayrım esnemekte, aralarındaki geçirgenlik artmaktadır.

Arendt, özel ve kamusal alan arasındaki ayrımı ve yapısal dönüşümünü ortaya çıkarmak için ise Antik Yunan’a başvurmuş, bu dönemi modern çağa uyarlayarak toplumsal alan olarak isimlendirdiği yeni bir alanın oluştuğundan söz etmiştir. Oluşan bu yeni alan kamusal ve özel alan arasındaki katı ayrımı esnetmiştir (Yılmaz, 2007: 111).

Kamusal alan ile özel alan arasındaki farklara bakmak gerekirse;

Genel olarak kamusal alan özel alanla karşıt anlamlar içermektedir. Bu konularda çalışan kişiler bu konuda yani kamusal alan ile özel alanın karşıtlığı konusunda aynı görüştedirler. Bu karşıtlıkta, kamusal alan her zaman iktidarın, otoritenin alanına dahil edilmiştir. Fakat kamunun çoğulluğu tek tek bireylerin bir araya gelmesi ile meydana

geldiği için özel alan da iktidardan uzak, iktidarın etki alanının dışında bir konumda değildir. Kamusal alan deyince bireysellikten uzak insan birlikteliklerinin olduğu, topluluğun olduğu bir alan akla gelmektedir. Oluşturulan bu alan resmi bir alan da olabilir veya resmiyetten uzak olarak oluşturulmuş bir alan da olabilir. Birey tek başına özel alana dahil edilirken, bireylerin bir araya gelip oluşturduğu topluluk ise kamusal alanı ifade etmektedir.

Kamusal alan ile kamusal mekan kavramları arasındaki farka bakmak bu kavramların anlaşılması yönünden yerinde olacaktır. Çünkü bu iki kavram bazen karıştırılıp, bazen birbiri yerine kullanılmakta ve aynı kavramlarmış gibi yansıtılmaktadır. Bu iki kavram arasındaki farkı inceleyip aralarındaki ince ayrımı gözler önüne sermek gerekirse;

Kamusal alan, devlete ait alanlar ile özel alanların arasında kalan, vatandaşların burada tartışmalar yürüttüğü ve dolayısıyla kamuoyunun olduğu alanlardır. Kamusal alan bir temsiliyet alanı olarak düşünülmelidir.

Kamusal mekan ise, kamusal özelliklerinin yanında mekânsal özellikler de barındırmaktadır. Yani kamusal mekan deyince fiziksel bir ortam algılanmalıdır.

Kamusal alan daha geniş ve daha soyut bir alanı kapsamakta iken kamusal mekan, daha somut ve daha belirgin bir durumu ifade etmektedir (Sağlam, 2019: 48). Kamusal mekan fiziksel bir ortamı işaret etmiş olmakla birlikte zorunlu olarak kapalı bir ortam akla gelmemelidir. Kamusal mekanlar kapalı bir ortam olabileceği gibi açık bir alan da kamusal mekan olabilmektedir. Bu tanımlamalar ışığında kamusal alan kavramının kamusal mekanı içerisine aldığı söylenebilir.

Kamusal alan ve kamusal mekan kavramları kamu sözcüğünün devleti, kamu yapılarını çağrıştırmaktan dolayı, devletin idaresi altındaki kuruluş ve organları akla getirmekte ve insanlarda da böyle bir algı oluşmaktadır (Sağlam, 2019: 49). Böyle bir algı oluşmasına rağmen devlet tarafından yapılan her yapı kamusal olarak adlandırılmayabilir. Yine bazı yapılar da özel şahıslar tarafından yapılmasına rağmen kamusal özellik taşıyabilirler. Bir alanın veya mekanın kamusal özellik kazanabilmesi için en önemli şart, halk için var olması ve halkın kullanımına açık olmasıdır.

Mekan ve yer kavramları da bazen birbirleri yerine kullanılan kavramlar olmasına rağmen farklılık göstermektedirler. Mekan, yer üzerinde var olan, belirli işlevi olan ve toplumun geleneklerine, alışkanlıklarına, değerlerine göre şekillenen

tanımlı bir boşluktur (Asıliskender, 2002: 27). Mekan ile yer arasında işlev açısından da fark vardır. Bir yerin mekan özelliği kazanabilmesi için onu boşluktan koparacak bir işlevinin olması gerekmektedir. Bu açıklamalardan da anlaşıldığı üzere mekanı yer olarak ifade etmek yetersiz olacaktır.

Mekan kavramı, insan ve zamandan ayrı olarak düşünülen bir kavram değildir. Kamusal mekan, zamana ve kullanıma bağlı olarak biçimlenen, özellikler kazanan yani süreç içinde oluşan yerlerdir. Bu kavram insan ve zaman ile ilintili ve onlardan etkilenen bir yapıdadır. Mekanlar toplumların kültürlerini kuşaklar arasında birbirine aktaran bir durumdadır.

Mekanlar tarih boyunca insanların ihtiyaçları doğrultusunda oluşmuş ve bu ihtiyaçların değişimi ile birlikte sürekli olarak değişim ve dönüşüm geçirmiştir. İnsanların ihtiyaçları doğrultusunda günümüzde geniş bir çeşitliliğe kavuştuğunu görmekteyiz.

2.2.2. Kamusal Mekanın Dönüşümü ve Türkiye'deki Durumu

Toplumsal mekanlar insanların gereksinimi sonucu ortaya çıkan ve yine insanın gereksinimleri sonucu kendini geliştirip dönüştüren kurumlardır. Toplumsal mekanlarda zamanın şartlarına ve insanların ihtiyaçlarına göre değişim ve dönüşümün yaşanması kaçınılmaz bir olgudur. Bu mekanlar, insanların gereksinimlerini karşılamak gayesi ile olduğu için insanların gereksinimlerindeki değişiklikler, zamanın şartları mekanı da etkilemekte ve mekan buna göre şekillenmekte, dönüşmektedir. Kamusal mekana yüklenen anlam ve işlevsel olarak ele alınışı, toplumsal ve ekonomik gelişmelerden bağımsız değildir, onlarla yakın ilişki içindedir. Toplumda değişimler yaşandıkça kamusal mekanın nitelikleri de buna paralel olarak dönüşüp şekillenmektedir.

18. yüzyıl boyunca Avrupa'da hayatın her alanında (siyasal, sosyal ve ekonomik) bir çok köklü değişiklikler yaşanmıştır. Avrupa devletlerinde sanayileşme, kentleşme gibi olgular yaşanmış; demokratikleşmenin ilk adımları atılmaya başlanmıştır. Günlük hayatta yaşanan bu gelişmelerle birlikte geleneksel yapılar değişmiş ve toplum üzerindeki nüfuzunu kaybetmeye başlamıştır. Yaşanan bu değişimler modernleşmenin önünü açmış ve modernleşme hayatın tüm alanına sirayet etmeye başlamıştır. Toplamların yaşam tarzları, toplumsal alışkanlıkları sürekli

değişime uğramıştır. Avrupa’da yaşanan bu gelişmeler sadece burası ile sınırlı kalmamış diğer ülkelerde de kendisini göstermiştir.

1950’li yıllarda kapitalizmin de etkisiyle dünyada yaşanan değişim, kentlerde yeni dönüşümleri beraberinde getirmiştir. Kapitalizm ve modernizmle birlikte toplumsal hayatta önemli değişiklikler yaşanmış üretim biçimleri ve yerleri değişmiştir. Üretimin kırsal bölgelerde azalmaya başlayıp, kentlere kaymasıyla kentlere olan göç artmış ve bu da kentin yapısında önemli değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Kırsal bölgelerden kente göç eden insanların yabancıları oldukları bu yeni yerde karşılaştıkları sorunlar, hayatta tutunma çabaları, birbirleri ile dayanışma içerisine girmeleri kent yaşamında ve kenti oluşturan öğelerden olan toplumsal mekanların şekillenmesinde de etkili olmuştur.

Tarihimizde kamusal mekanların gelişim sürecine bakılınca o dönemin sosyo-kültürel özelliklerinin bu gelişim ve dönüşümde etkili olduğu görülmektedir.

Osmanlı Devleti içerisinde farklı dinlerin, kültürlerin olması gündelik hayatta heterojen bir yaşam alanının oluşmasına neden olmuştur (Ünüvar, 2016: 250). Bu farklılıklara cevap verebilmek, farklı yaşam biçimlerinin ihtiyaçlarını karşılamak için birçok kamusal mekanlar oluşmuştur. Bu dönemdeki kamusal mekanlara örnek olarak; hamamları, meyhaneleri, bozahaneleri, camileri, meydanları, pazarları gösterebiliriz. Mesire alanları olan çayır ve bostanlar da toplumsal yaşamda önemli yerlerdi. İnsanlar buralarda bir araya gelip yaşamlarına bir renk, canlılık katarlar, sosyal ihtiyaçlarını karşılardı.

Kamusal mekanların özelliklerini karşılaması açısından kahvehaneler diğer kamusal mekanlara nazaran daha ileri idi. Çünkü kahvehanenin harici diğer kamusal mekanlarda insanlar bir araya gelerek sohbet edip, bir şeyler yiyip içerek vakit geçirebiliyorlardı. Bu fonksiyona ilave olarak kahvehanelerde kamuoyunun oluşması durumu eklendi. Kahvehanelerde kamuoyunun oluşmasında, kamusallık mekanları olarak işlev görmesinde insanların buralarda bir araya gelerek siyasi konularda görüş alışverişinde bulunmaları, iktidarın işlemlerine karşı fikir beyan etmeleri etkili olmuştur.

Osmanlı’da kahvehanelerin kadınlara kapalı alanlar olup, erkeklere ait mekanlar olduğu görülmektedir. Erkekler kahvehane, cami gibi alanlarda toplumsallaşma ihtiyaçlarını karşılarken kadınlar bu anlamda daha dar bir alana

sıkışmışlardır. Kadınlar genelde evlerde kendi aralarında toplanarak sosyalleşme ihtiyaçlarını karşılamışlar veya hamamlarda bu ihtiyaçlarını karşılamışlardır.

Osmanlı'da insanların sosyalleşme ihtiyaçlarına cevap verecek kamusal mekanların ilk örneklerine rastlamakla birlikte bu mekanlarda tam anlamıyla günümüz kamusal mekanlarının özelliklerini bulmak güçtür. Osmanlı döneminde görülen kamusal mekanların devlet eliyle değil de halk tarafından oluşturulduğu görülmektedir. Bu durum kamusal kavramının özüne uygun bir gelişmedir.

Cumhuriyet'in gelmesiyle birlikte ülkemizde kamusal anlamında önemli ve köklü değişiklikler olmuştur. Kamu, Cumhuriyet'in özüne uygun olarak yurttaşlık ekseninde şekillenmiştir. Kadınların erkeklerle eşit düzeye gelmesi ile kamusal alanları da eşit bir şekilde kullanma hakkı oluşmuştur.

Cumhuriyetin ilk kurulduğu dönemlerde Osmanlı döneminde halk eliyle oluşturulan kamusal mekanların artık devlet eliyle hayata geçirildiği görülmektedir. Bu dönemde, kamusal kavramına yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin güttüğü politikalar doğrultusunda yaklaşmıştır. Yine bu dönemde kamusal mekanlara modernleşme eksenli bakılmış ve bu doğrultuda değişim ve dönüşüm faaliyetleri yürütülmüştür. Bu değişim ve dönüşümle modern toplumların seviyesine ulaşmak hedeflenmiştir. Dolayısıyla bu dönemde oluşturulan kamusal mekanları incelediğimizde bunların devlet eliyle inşa edildiğini ve devletin bu mekanları oluşturmaktaki gayesinin de toplumu modernleştirmeye, yaşam biçimini değiştirmeye yönelik olduğu görülmektedir. Toplumun yaşam biçimini dönüştürüp geliştirmek için ise kamusal mekanlar oluşturulurken toplumu eğitmek temel amaç olarak düşünülmüştür. Bu amaçlarla 1930'lu yıllarda Türk Ocakları'nın yerine Halkevleri kurulmuştur (Temizhan, 2006: 30). Halkevleri hiçbir ayrım gözetmeden her sınıftan, cinsiyetten ve yaştan insana açık olduğu için o dönemin önemli kamusal mekanları arasındadır.

Cumhuriyet'in ilk dönemlerindeki halkevleri, gazinolar gibi kamusal mekanları incelediğimizde kadınların bu mekanlarda daha görünür olduğunu gözlemleyebiliriz. Bu da Osmanlı dönemine nazaran kadına daha çok önem verildiğinin, cinsiyet ayrımı yapılmadığının göstergesidir.

Ülkemizde 1950'li yıllardan başlayarak artan kırdan kente göç olgusu ile şehirlerin yapısında da önemli değişiklikler yaşanmıştır. Bu dönüşüm kendisini

siyasal, toplumsal, ekonomik birçok alanda göstermiş ve bu da toplumsal kurumların biçimlenmesini, dönüşümünü beraberinde getirmiştir. Yaşanan bu değişim ve dönüşüm kendisini kamusal mekanlarda da göstermiştir. Kamusal mekanlar, kentlerde yaşanan sosyal, politik, ekonomik değişimlere paralel olarak değişim ve dönüşüm geçirmiştir. Küreselleşmenin getirdiği yeniliklerle geleneksel kentlerde kent merkezlerinde yer alan kamusal mekanlar kent dışına kaymış ve bu mekanlara ticari bir nitelik de eklenmiştir. Bu mekanlar ticarileşmenin bir aracı konumuna bürünmüştür.

Türkiye’de yakın dönem ve günümüze baktığımızda toplumsal alanda yaşanan büyük değişimin kamusal mekanlarda da kendini gösterdiğini görmekteyiz. Bu dönemde kapitalist düzenin getirdiği değişimin, tüketim odaklı toplumsal yaşamın kamusal mekanları şekillendirdiğini, bazı kamusal mekanları ortadan kaldırma seviyesine getirdiğini görmekteyiz. Örneğin alışveriş merkezlerinin, AVM’lerin yoğunluk kazanmasıyla sokağın, pazarların eski önemini yitirdiğini görmekteyiz. Günümüz kamusal mekanlarına baktığımızda buraların Cumhuriyet’in ilk dönemlerindeki gibi devlet eliyle yürütülmesinin bırakıldığını, bunun yerine bireyler aracılığıyla şekillendirildiğini görmekteyiz (Sağlam, 2019: 54). Bu dönemde, tarihten gelen yapıların yanında ülkemizde yeni yeni üretilen mekanların oluştuğunu görmekteyiz. Yeni mekanlara örnek olarak kültür merkezleri, kongre merkezleri, gençlik merkezleri, sanat merkezleri, kulüpler, sinema salonları, sergi salonları, millet bahçeleri gösterilebilir.

2.2.3. Kahvehanelerin Kamusal Mekan Olarak Önemi ve Mekansal Gelişimi

Kahvehaneler toplumdan bağımsız, değişime kapalı mekanlar değildir. Toplumdaki değişim bu mekanlarda da hissedilmekte, toplumun ihtiyacına göre kahvehaneler de şekillenmektedir. Toplumdaki gelişmelere paralel olarak yeni yeni fonksiyonlar kazanmakta, bu sayede de toplumda bir karşılığı olmaktadır. Nitekim ortaya çıktığı zamandan bugüne kadar farklı dönemlerde farklı fonksiyonlar ve roller üstlendiğini görmekteyiz. Bulunduğu döneme ayak uydurmak için çeşitli değişim ve dönüşümler geçirse de bu mekanların halk nezdinde her zaman bir karşılığı olmuş, halkı cezbetmiştir.

Osmanlı döneminde kahvehanelerden önce insanların toplanıp sohbet ettikleri mekanlar cami, tekke gibi dini mekanlarla sınırlı idi ve bu mekanlarda da dünyalık işler pek konuşulmazdı. İnsanların bu ihtiyaçlarının karşılanması, dünyalık işlerle ilgili

fikir alışverişinde bulunmaları için bir mekana ihtiyaç vardı. Kahvehanelerin açılması ile bu ihtiyacı karşılamakta kahvehaneler önemli bir misyon üstlenmiştir. Kahvehaneler, Osmanlı'da kamusal mekanların önemli temsil yerleri olarak kendine yer edinmiştir. O dönemde kahvehaneler tam anlamıyla kamusal alan özelliği taşımaları bile, insanların bu mekanlarda toplanarak gündemdeki konuları tartışıp görüş alışverişinde bulunmaları, siyasi erkin yaptığı işleri eleştirip, sorgulamaları ve bu çerçevede kamuoyu oluşturmaları dolayısıyla kamusal alan özelliği taşımaktaydılar. Bu dönemde kahvehaneler birçok engelle, yasaklama, kapatılma ile karşı karşıya kalmıştır. Kimi zaman da gerek devlet yöneticileri gerekse din adamları tarafından kötülenip halkın buralardan uzak tutulması için çalışmalar yapılmıştır. Bu gibi çalışmalara karşın kahvehaneler yine de bir şekilde varlığını sürdürmüş, halka kendini kabul ettirmiştir.

Kahvehaneler ilk açıldıkları dönemde bu mekanların açılma amacı kahve içme edimini gerçekleştirmek ve kendi aralarında oturup sohbet etmek idi. Bunun yanında insanlar, aile ortamında kullanamadıkları tütün, nargile gibi keyif verici ürünleri kullanmak için de kahvehaneleri kullanmışlardır. Bu gibi gayelerle açılan kahvehaneler zamanla bunlardan daha da önemli bir rol üstlenerek o zamana kadar insanların bir arada toplandığı yerler olan cami, tekke gibi mekanlara alternatif olmuşlardır. İnsanlar, bu mekanlarda toplanarak ülke gündemini, otoritenin yaptığı icraatları tartışma imkanına kavuşmuş, kendi aralarında görüş alışverişinde bulunmuşlardır. Bu da insanların yapılanları sorgulamasının, daha iyi bir hayat için fikirler beyan etmelerinin yani özgürleşmenin yolunu açmıştır.

İlk başlarda çok keskin, marjinal bir yenilik olarak görülen kahvehaneler kısa sürede toplumda karşılık bulmuşlardır. İnsanların yeni buluşma yerlerine dönüşen bu mekanlar, farklı sınıflardan insanları bir araya getirerek, onları aynı mekanda buluşturup kaynaştırarak toplumsal farklılıkların ortadan kaldırılmasında önemli rol üstlenmişlerdir. Bu gibi rolleri üstlenerek toplumun siyasi, sosyo-kültürel ihtiyaçlarını karşılayan bir konuma oturmuşlardır. Sosyalleşme bağlamında toplumda çok önemli bir yeri olan bu mekanlar bunun yanında insanların eğlenerek vakitlerini geçirdikleri eğlence merkezi özelliği de göstermişlerdir.

Avrupa'daki modernleşme hareketleri ve demokrasi yolunda atılan adımlar yoğun olarak kahvehanelerde şekillenmiştir. Bu gelişmelerden demokrasinin tohumlarının atıldığı Fransız İhtilali'nin temelleri Fransız kahvehanelerinde atılmıştır

(Bajmaku, 2014: 86). Fransız devrimci hareketler Fransa'daki kahvehanelerde bir araya gelerek örgütlenmişler ve devrimin hazırlıklarını yapmışlardır. Kahvehanelerde bir araya gelip, örgütlenen kişiler Fransız Devrimi'ni gerçekleştirmişlerdir. Ulla (2001), kahvehanelerin Fransız Devrimi üzerindeki rolünü şu şekilde ifade etmektedir:

“Kahvenin gelmesiyle beraber Fransız Devrimi'nin de ortaya çıkışı tesadüf değildir. Kahvehaneler toplanıp plan yapmak için ideal mekanlardır. Paris'te kahvehaneler o kadar ün kazanmıştır ki kahvehanelerin müdavimleri arasında Voltaire, Diderot, Roberspierre ve Fransa'nın isim yapmış siyasi ve sanat temsilcileri bulunmaktadır. Öyle ki, Paris'teki kahvehaneler olmasaydı ve Fransız Devrimi'ni gerçekleştiren şahsiyetlere toplanacak mekanlar olmasaydı, Fransa'nın günümüzde hala Monarşiyle yönetilen bir yer olacağını iddia etmek yanlış olmaz”.

Cumhuriyet döneminde kahvehanelerin bazı aksak yönleri gün yüzüne çıkmıştır. Modernleşmenin gereklerini insanların modernleşmesi bağlamında da uygulamak, insanların modern çağın gereklerine uygun bir şekilde kendini geliştirmesine yardımcı olmak, insanların kahvehanelerde çalışmadan, tembellik yaparak vakitlerini öldürmelerinin önüne geçmek için çeşitli çalışmalar yapılmıştır (Sevinç, 2013: 1013). Bu kapsamda kahvehaneler ıslah edilmeye çalışılmış ve çeşitli dönüşümler geçirmiştir.

Bu dönemde kahvehaneler toplumun o zamanki ihtiyaçlarına ve çağın gereksinimlerine göre şekillendirilmeye çalışılmıştır. Ülkenin bütün kurumları yeni Türkiye'nin hedefleri doğrultusunda modernleştirilmeye çalışılırken en büyük toplumsallaşma mekanları olan kahvehaneler modernleşme çalışmalarının dışında tutulamazdı. Bu dönüştürme çalışmalarında kahvehanelerin asrileştirilmesi, modern bir kimlik kazanması hedeflenmiştir. Kahvehanelerin Doğu kültürünü yansıttığı, yeniden dizayn edilmeye çalışılan toplumun Batı eksenli bir anlayışa kavuşmasının önünde engel teşkil ettiği savunulmuştur (Sami, 2010: 164). Bu mekanların devrimlerin ve oluşturulmaya çalışılan modern toplum yapısının önünde engel teşkil ettiği düşünülmektedir.

Türkiye'de 1950 li yıllardan sonra köyden şehre doğru yoğun bir göç hareketi yaşanmıştır. İnsanlar yaşadıkları yerlerden yabancısı olduğu yerlere gidince burada tutunmak için bazı aracı mekanlara gereksinim duymuşlardır. Bu aracılık görevini de erişilebilirlik kolaylığı, insanların yaygın olarak kullandıkları yerler olması dolayısıyla kahvehaneler üstlenmiştir. İnsanlar yeni geldikleri yerlerde gerek toplumsal gerekse

ekonomik bir çok sorunla karşı karşıya kalmışlardır. İnsanlar bu mekanlar sayesinde geldikleri yeni yerleşim yerlerinde karşılaştıkları sorunların üstesinden gelebilmek için dayanışma içine girmişlerdir. Kahvehaneler sayesinde insanlar yardımlaşarak, dayanışma içine girerek, kendi aralarında örgütlenerek yeni gittiği yerlerde sorunlarını çözmüş, hayatlarına yön vermiş, yabancı olduğu yere uyum sağlamışlardır.

Günümüzde de siyasi işlevi güçlü bir şekilde devam etmekte, siyasi tartışmaların odağı olma özelliğini korumaktadır. Kahvehaneler hala, sansürlü, resmîyetten uzak konuşma ve tartışmalara ev sahipliği yapmaktadırlar. Her ne kadar günümüzde medyanın yaygınlaşması, çeşitlenmesi ile bu etkinlikler sanal ortama kaymış olsa da kahvehaneler hiçbir zaman siyasi yönünü kaybetmemişlerdir. İnsanlar bu mekanlarda ateşli siyasi tartışmalara girmişler, siyasiler de propagandalarını yapmak için bu mekanları tercih etmişlerdir. Özellikle seçim dönemlerinde kahvehaneler vatandaşlarla birebir diyalog kurmak için siyasilerce sıkça tercih edilen yerler olmuşlardır.

İletişim araçlarının kahvehanelere girmesi kahvehanelerin işlevsel anlamda değişiminde oldukça etkili olmuştur. Bu iletişim araçlarından gazete kahvehanelere ilk giren ve girdiği andan itibaren buralarda devam eden yayın materyali olmuştur (Bajmaku, 2014: 75). Gazetenin bu mekana girmesi ile kahvehane müdavimlerinin sayısı artmış ve sürekli gazete okunarak ülke gündemi takip edilmiştir. Böylece kahvehaneler kamuoyu oluşturmada çok önemli bir konuma erişmişlerdir.

Gündelik hayattaki değişikliklerin, beklentilerin artması sonucu eskiden agora, kıraathane veya diğer kamuya açık alanlarda kamusal söylemler yer alırken günümüze gelindiğinde bu fiziksel mekanlar başka alanlara kaymıştır. Örneğin sosyal medyada kamusallıkla ilgili tartışmaların yapılması, görüş alışverişinde bulunulması sosyal medya alanının bir kamusal alan işlevi gördüğünü ortaya koymaktadır. Bununla birlikte kahvehaneler hala toplumda önemli kamusal mekan olma özelliğini korumaktadır.

2.2.4. Tüketim Kültürü Ekseninde Kahvehanelerin Dönüşümü ve Kafe Kültürü

İnsanoğlu doğası gereği var olduğu sürece, içinde yaşadığı çevresi ile sürekli etkileşim halinde olmuştur. İnsanın ihtiyaçları, hayattan beklentileri, alışkanlıkları da sürekli bir değişim içindedir. İnsanın yaşamındaki bu değişimler de mekanı doğrudan etkilemekte ve mekan buna göre kendisini şekillendirmektedir. Bunun yanı sıra

mekanın değişimine etki eden faktörler arasında sosyal ve siyasal hayattaki değişiklikler, toplumların yaşamlarını değiştiren devrimler, teknolojik alanda yaşanan gelişmeler gösterilebilir. Toplumların yapılarında görülen değişimde aslında üretimin artışının da etkisiyle tüketim alışkanlıklarının değişmesi yatmaktadır.

Geleneksel üretim ve tüketim birbiriyle bağlantılı kavramlar olup arz talep dengesi doğrultusunda seyir göstermekte idi. Üretim ve tüketim arasında bir denge durumu gözetilirdi. Üretim ve tüketim insan hayatı için zorunlu olan ihtiyaçlar doğrultusunda seyir gösterirdi. Sanayi devrimi sonrası, üretimde makineleşmeye ve montaj hattına geçiş ile birlikte üretim kitlesel bir özellik kazanarak hacmi genişlemiş ve tüketim kapasitesinin üzerine çıkmıştır. Bu da üretim ve tüketim arasındaki arz talep dengesini bozmuş ve tüketilenden daha çok ürünün üretilmesine sebep olmuştur. Bu iki olgu arasındaki dengenin sağlanması için tüketimin artırılması durumu ortaya çıkmıştır. Aynı üretimde olduğu gibi tüketimin de planlı, programlı bir eylem olması ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Ekonomik alanda gücü elinde bulunduran aktörler ihtiyaçtan fazla ürettikleri ürünlerinin satılması için insanlarda temel ihtiyaçlarından daha fazla tüketme beklentisi içine girmişlerdir. İnsanların daha fazla tüketmesini sağlamak için temel ihtiyaçlardan farklı yeni yeni istek ve ihtiyaçlar oluşturma, hissettirme yoluna gitmişlerdir.

Türkiye'ye tüketim toplumu kavramı, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Batılı ülkelerin (özellikle Amerika'nın) ekonomik olarak yayılmacı politika sergilemesinin sonucu olarak geçmiştir. 1960'lı yıllardan sonra kentlerde sanayinin gelişmesiyle kırsal bölgelerden kentlere göç hızlanmıştır. Kentlere göçlerin artması insanların yaşam tarzlarında belirgin farklılıklar oluşturmıştır. Geleneksel hayat tarzı değişmeye başlamış, toplumun geleneksel anlamda önem verdiği değerler önemini yitirmiş, insanlar tüketim ile özdeşleşmeye, kendi kimliğini oluşturmaya başlamıştır. 1980 sonrası dönemde Türkiye tüketim toplumu olma yolunda ilerlemesini hızlandırmıştır. Özellikle 1980'li yılların ortalarında gelişmeye başlayıp 1990'larda topluma yerleşen tüketim anlayışı insanlarda bireyselliği, lüks yaşam tarzını, tüketerek sınıf atlanılacağı fikrini, az ile yetinmeyip sürekli daha fazlasını isteme arzusunu öne çıkarmıştır (Aydoğan, 2009: 211). Önceleri insanlarca değerli görülen tutumlu olma alışkanlığı değersizleşmiş, tüketmek itibar görmeye başlamıştır. İnsanlar tüketebildiği sürece kendilerinin değer kazanacaklarına inanmaya başlamıştır. Önceden insanlar tarafından değer verilen insanlar arası sıcak ilişkiler, samimi komşuluk ilişkileri gidip yerine

diğer insanları tüketim yolunda rakip gören bir anlayış gelmiştir. İnsanlar arasında var olan güven ve dayanışma yerini bencilliğe dolayısıyla da toplum içinde insanları yalnızlaşmaya, birbirine yabancılaşmaya sürüklemiştir.

Ülkemizin tüketim toplumuna geçişi Batılı ülkelerden farklılık göstermektedir. Bunda ülkemizin dini inancının rolü büyüktür. Çünkü İslamiyet'te insanların dayanışma içinde olması, aza kanaat etmesi öğütlenmekte, aşırı harcama israf olarak görülmekte, dünyaya aşırı meyletmek, sürekli arzu ve heves peşinde koşmak hoş karşılanmamaktadır. Bundan dolayı Osmanlı İmparatorluğu'nda insanlar tarımsal üretim yaparak ve ürettiği kadar tüketmeye kanaat ederek yaşamışlar, aşırı tüketime mesafeli yaklaşmışlardır. Bu dönemde tüketime genelde özel günler olan düğün, sünnet gibi törenlerde rastlanmaktadır.

Türkiye, tüketim toplumunun altyapısını oluşturan teknolojik gelişmişlik seviyesinde değildi. Ülkede egemen olan feodal değerler zayıflamadan, kentleşme ile sanayileşme paralel seyretmeden tüketim toplumuna geçilmiştir. Sanayileşmesini henüz gerçekleştiremeden, belli üretim aşamalarını tamamlamadan tüketim toplumuna geçtiği için bazı sorunlarla karşılaşmıştır. Kendimiz üretmeden diğer toplumların ürettikleri mal ve hizmetleri tükettiğimizden, bunun da toplumumuzun yapısı ile uyumlu olmamasından dolayı ülke bundan olumsuz etkilenmiştir.

Tüketim olgusu son yıllarda sıkça kullanılan ve hayatımıza nüfuz etmiş bir terimdir. Tüketim kavramı, Batı'da sanayileşmenin sonucu ortaya çıkmış olan bir olgudur. Endüstrileşme ile seri üretimin artış göstermesi sonucunda arz talep dengesi gözetilerek politikalar oluşturulmuş ve bu doğrultuda insanlar üretilen ürünleri tüketmeye teşvik edilmiştir. Bunun için çeşitli yollara başvurulmuştur ki bunların en yaygın kullanılanı kitle iletişim araçlarıdır. Kitle iletişim araçları toplumu tüketime yönlendirmede etkin olarak kullanılmış ve insanlar bu yolla manipüle edilmiştir. Baudrillard'ın (1997) belirttiği gibi:

“Artık ihtiyaçlar medya tarafından belirlenmekte, neyin ihtiyaç olduğunu düşünecek zamanı bulamayan tüketici, önüne sunulan alternatiflerden birini seçecek kadar zaman bularak bilinçli olmaktan çok içgüdüsel ve bilinçsiz olarak cevaplar üretmektedir.”

Tüketime insanların temel ihtiyaçlarını karşılayan bir kavram olarak bakarsak insanlık tarihi kadar eski bir olgu olduğunu görürüz. Ama günümüzde tüketim olgusu temel insan ihtiyaçlarını karşılamaktan çıkmış farklı anlamlara bürünmüştür. Bu

anlamda daha teferruatlı ve farklı bir tüketim olgusu karşımıza çıkmıştır. Daha özellikli ürünler ve hizmetler önem kazanmıştır. Modern anlamıyla tüketim, insanların temel ihtiyaçlarının karşılanması etkinliğinden ziyade, küresel ekonomik düzenin çarklarının dönmesi için yönlendirmelerin yapıldığı, psikolojik ve toplumsal birçok başka yönleri olan bir olgudur.

Tüketim eylemini gerçekleştiren bireyler arasında zamanla tüketim ekseninde ortak değerler oluşmaktadır. Bu oluşan ortak değerler “tüketim kültürü”nü oluşturmaktadır. Tüketim kültürünün şekillendirdiği bireylerden oluşan toplum ise “tüketim toplumu”na dönüşmektedir (Uzun, 2008: 13).

Tüketim toplumu deyince çeşitli malların ve boş zamanın tüketilmesi ekseninde ‘tüketim’ eylemi etrafında örgütlenilmesi akla gelmektedir. Tüketim toplumunun öne çıkan bazı özelliklerine bakınca; zenginliğin gittikçe artması, burjuvalaşmanın yaygınlaşması, toplumsal sınıfların zayıflaması ve yok olması, toplumsal bir popüler kültürün oluşması, bireyciliğin artması, tüketim ile ilgili çeşitli sektörlerin ortaya çıkması gibi özellikler görülmektedir. Tüketim toplumunun bu özelliklerine bakıldığında kapitalizmle olan bağlantısı ortaya çıkmaktadır. Çünkü kapitalizmin ne olduğuna bakıldığında; kar amacı güdülerek iktisadi faaliyetlerde bulunulan, özel teşebbüsün özgürce faaliyet yürüterek ön planda olduğu, her çeşit mal ve hizmetin alım satımının yapıldığı bir sistem akla gelmektedir. Kapitalizm üretimin yanında tüketimi de ortaya çıkarmış ve yaygınlaştırmıştır. Bu sistem, tüketimin insanlar arasında yaygınlaşması, insanların fazlaca tüketim yapabilmeleri için onlara iş hayatının harici zamanlar oluşturma çalışması içerisine girmiş, insanlara boş zamanlar oluşturmuş ve bu sayede kazandıklarını harcama imkanı oluşturmuştur. İş hayatının bazı günleri tatil olarak ayarlanmış ve böylece insanların boş zamanlarını tüketim eksenli geçirmeleri sağlanmıştır. Kapitalist sistem insanların üretim yapmasının yanında aynı zamanda tüketim de yapmasını istemiş ve bunu düzenleme gayreti içerisinde olmuştur. Bu amaçla çalışan insanların boş vakit bulup tüketim de yapması için çalışma günlerini ve mesai saatlerini bu şekilde düzenlemiştir. Ayrıca insanların çalışma dışı boş vakitlerini tüketim yaparak geçirmeleri için ikisini bir arada yapabilecekleri mekanlar oluşturulmuştur. Tüketimin toplumda yaygınlaşması, değer görmesi ile birlikte bu durum yeni mekan çeşitlerinin oluşmasına sebep olmuştur. Ayrıca yeni oluşan bu mekanlar da yine tüketim eksenli tasarlanmış, şekillenmiştir.

Postmodern dönemde bireysellik, farklılaşma, mutluluk gibi kavramların tüketim için bir araç olarak görülmesi ve bu soyut kavramların metalar üzerinde somutlaştırılarak insanlara sunulması ve insanların metaları tüketerek bu soyut kavramlara ulaşabileceği yanlış algısı, yanılsaması tüketimi geniş ve yoğun bir alana yaymaktadır (Uzun, 2008: 12). Tüketme isteği toplumların ve özellikle de gençlerin en büyük amaçları haline gelmiştir. İnsanlar sürekli tüketmeye teşvik edilmiş, tüketime özendirilmiştir. Tüketme insanların yaşam gayesi haline dönüşmüştür.

Postmodern olarak tabir edilen dönemde oluşan kalabalık şehirler ve metropoller toplumsal anlamda farklı ihtiyaçların oluşmasına sebep olmuştur. Yeni oluşan bu ihtiyaçlar da toplumun tüketim alışkanlıklarını şekillendirmiştir. İnsanların sosyalleşme mekanları olan kahvehaneler de bu yeni gelişmelerden etkilenerek bu doğrultuda dönüşüm yaşamışlardır. Önceleri bulunduğu yere ve kültürüne göre şekillenen, sadece o kültürün özelliklerini yansıtan kahvehaneler, göç ile farklı yerlerden ve farklı kültürlerden gelerek bu büyük şehirlerde bir arada yaşamaya başlayan insanların ortak zevk ve tüketim alışkanlıklarına göre dönüşmeye başlamıştır. Önceleri yerel özellik gösteren kahvehaneler daha genel bir özelliğe kavuşmaya başlamıştır. Bu mekanlar belli bir yörenin insanlarına hitap eden yerler olmaktan çıkıp genele hitap eder duruma gelmişlerdir. Bu sayede farklı kültürlerin birbirlerini tanımalarının, birbirlerinden etkilenmelerinin önü açılmıştır.

Günümüzde karşı karşıya kaldığımız tüketim alışkanlıkları da insanların yaşamlarında köklü değişiklikler oluşturmuştur. Toplumsal mekanların tasarımları, kurguları da bu değişikliklere cevap verebilmek için dönüşüm yaşamaktadır. Günümüzdeki kahvehanelerin de popüler kültürle birlikte gelen tüketim alışkanlıkları karşısında değişim içine girdikleri görülmektedir. Bu değişimlerden en göze çarpanı, bu mekanların eskisi gibi sosyalleşme yerleri olma özelliğinin zayıflamasıdır (Bajmaku, 2014: 94). Geçmiş tarihlerde toplumsal hayat içinde sosyalleşme mekanları olan kahvehaneler toplumu yönlendirici, dönüştürücü bir misyon üstlenmiş idi. Fakat günümüzde tüketim alışkanlıklarındaki değişikliklerle bu fonksiyonu zayıflamıştır. Kahvehanelerde geleneksel olarak görülen sosyalleşme olgusu değişerek tüketim kültürü ekseninde değişim yaşanmıştır.

Değişen yaşam biçimleri neticesinde insanların yeme-içme, sosyalleşme, dinlenme, eğlence mekanları da değişikliğe uğramıştır. Yeme içme mekanları, yaşamın hızlanması, çalışan insanların mesai dışı zamanlarının kısa olması dolayısıyla

buna uygun bir şekilde biçimlenmiştir. Genelde fast food tarzı mekanlar yoğunlaşmıştır. Kahvehanelerden kafelere doğru olan dönüşüm de yine farklılaşan hayat şartları ve insanların yaşamlarındaki değişimle bağlantılı olarak gerçekleşmiştir. Kentlerin nüfusunun hızla artması, alışveriş merkezlerinin yaygınlaşması, yeni toplumsal gelişmeler kahvehanelerin yeni yaşam biçimine göre şekillenmesine neden olmuştur.

Kafe kelimesinin anlamı Türk Dil Kurumu'nun sözlüğünde “içecek ve hafif yiyeceklerin satıldığı, bazılarında kapı önlerinde oturacak yerlerin bulunduğu ayaküstü yiyecek yerleri” olarak geçmektedir (Güncel Türkçe Sözlük: 2007). Genel olarak tanımı bu şekilde geçmekle birlikte değişik kültürlerde ve değişik yerlerde fonksiyon ve içerik anlamında farklılıkların olduğu görülmektedir.

Kahvehaneler kafeye dönüşüm sırasında bazı özelliklerini korumuş, bazı özelliklerinde ise değişim ve dönüşüme gitmiştir. Modern yaşamın getirdiği hayat şartlarının değişmesi, insanların çalışma şartlarının farklılaşması gibi gelişmeler, kahvehanelerin mekânsal ve sunduğu hizmetler açısından değişikliğe gitmesine sebep olmuştur. İnsanların, çalışmaktan arta kalan kısıtlı zaman dilimlerini geçirdikleri mekanlar olan kafeler bu kısa zaman dilimine göre hizmet verecek şekilde tasarlanmış ve hizmet sunmuştur.

Genel olarak kafe kahvehaneye nazaran modernliği çağrıştırmaktadır. İnsanlarda bu algının oluşmasında kafenin mekânsal dizaynı, sunulan ürünler ve sunulma tarzı etkili olmaktadır. Kafelerin insanlar üzerinde oluşturduğu modernlik algısı ile artık bu mekanlar ürünlerin tüketilme yerleri olmanın ötesinde simgesel bir öğeye dönüşmüştür. Yani bu mekanda sunulan ürünleri tüketmekten ziyade mekanı tüketmek ana gaye olmuştur (Çağlayan, 2012: 109). İnsanlar bu mekanlara ürünleri tüketmekten ziyade toplumsal tabakalarını belirlemek, simgesel özelliğinden yararlanmak için gitmektedirler. Bu özellikleri ile toplumsal tabakalaşmaya yol açan kafeler insanların statülerine göre ayrışmalarına sebep olmuştur. Bireyler statülerine vurgu yapmak, gelir düzeyi daha aşağı olanlardan ayrışmak için bu mekanları kullanmayı tercih etmişlerdir. Bununla birlikte kafeler özünde herkesin bu mekana gelerek sosyalleşmelerine imkan vermesinden ötürü eşitlikçi yerleridir. Kimsenin bu mekana gelmesine engel konmaz, kimse bu mekanda dışlanmaz. Dolayısıyla bu mekanların herkesi kapsayıcı, bir araya getirici bir özelliği vardır. Resmîyetin olmadığı bu mekanlar ayrıca belli bir statüdeki insanlara değil her statüden insana

açıktır. Görünürde bu özellikte olmalarına karşın üstü örtülü olarak aynı gelir ve statüden insanların aynı mekanda toplandığı, diğer gelir seviyesindeki ve statüdeki insanları dışladığı görülmektedir.

Geleneksel kahvehaneler sadece erkeklere hizmet veren mekanlar iken kafelerde bu durum değişmiş, bu mekanlar kadınlara da hizmet verir hale gelmiştir. Bu durum modernizmin dönüştürdüğü toplumsal durum ile ilgilidir. Çünkü modernizmle birlikte toplumda kadın erkek eşitliği ön plana çıkmış ve bu toplumsal durumdan dolayı mekanlar da bundan etkilenmiştir.

Değişen özelliklerine bakarsak kahvehanelerdeki samimiyeti kafelerde görememekteyiz. Geleneksel kahvehanelerin kullanıcıları kahvehanedeki diğer kişileri tanıyor, onlarla sohbet edebiliyordu. Ancak kafelerin kullanıcıları sadece kendi oturdukları masalarındaki insanları tanımakta ve onlarla konuşmaktadırlar. Geleneksel kahvehanelerin kullanıcıları sohbetlerinde toplumsal konuları, sorunları tartışırken kafelerde genellikle daha gündelik sohbetler yapılmaktadır. Kafeler eğlence amaçlı kullanılan yerler olduğu için burada ciddi konuşmalardan ziyade neşeli bir sohbet ortamı vardır. Kahvehanelerde görevli içecekleri sunarken samimi ve içten davranırken, müşterileriyle sohbet ederken kafe çalışanlarında bu samimi davranışlara rastlanmamaktadır.

Batı kültüründen bizim ülkemize geçen kafe kültürü ülkemize geçerken direkt Batı kültürü ile geçmemiş bunun yanında bizim kültürümüzle de harmanlanarak geçmiştir. Buna örnek vermek gerekirse Doğu toplumlarında tüketilen bir ürün olan nargile bazı kafelerde kendine yer bularak nargile kafeler meydana çıkmıştır. Yine kafelerde iç dizayn ve oturma düzenekleri de ülkemize geçerken bizim kültürümüzle de harmanlanmış, kafelerdeki standart masa sandalye ile oturma biçimine Türklere özgü oturma araçları olan sedir eklenmiş, duvarlar halı asılarak süslenmiştir.

2.3.Millet Kırathaneleri ve Gaziantep

Diğer toplumsallaşma mekanları gibi millet kırathanelerinin de ortaya çıkmasının bazı toplumsal gerekçeleri vardır. Bu gerekçeler arasında kahvehanelerin toplumsal ihtiyaçlara cevap vermekte yetersiz kalması, insanların bu gibi mekanlardan yeni beklentiler içine girmeleri gösterilebilir. Bu kısımda genel olarak millet kırathaneleri anlatıldıktan, bu mekanların ortaya çıkış gerekçeleri irdelendikten sonra Gaziantep şehrinin sosyo-kültürel ve ekonomik özellikleri anlatılıp bu şehirdeki millet kırathaneleri hakkında genel bilgiler verilecektir.

2.3.1. Genel Olarak Millet Kırathaneleri

Millet kırathaneleri gibi toplumsal mekanların ortaya çıkmasında insanların nezihi bir mekanda bir araya gelip konuşup iletişim içerisinde olma, sohbet etme, toplumsal konularda görüş alışverişinde bulunma gibi ihtiyaçları etkili olmaktadır. Kahvehanelerin bazı toplumsal sapma davranışlarına ev sahipliği yapması, insanların boş zamanlarını daha verimli geçirme düşüncesi millet kırathanelerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Gençlerin yeni mekan arayışları ve ihtiyaçları da bunda etkili olmuştur. Bu doğrultuda özellikle İstanbul'da Başakşehir Millet Kırathanesi, Merkez Efendi Millet Kırathanesi gibi ilk örnekleri açılan millet kırathaneleri gittikçe Türkiye'nin bütün şehirlerine yayılmıştır.

2.3.1.1. Millet Kırathanelerini Doğuran Sebepler

Millet kırathanelerinin ortaya çıkış sürecine baktığımızda bunun birçok sebebinin olduğu, toplumun ihtiyacından dolayı ortaya çıktığı görülmektedir. İnsanların bir araya gelerek buluşup konuşmaya, iletişim kurmaya, sohbet etmeye, toplumsal olayları irdelemeye ihtiyaçları vardır. Tarihte insanların bu ihtiyaçlarını karşılamak için sosyal ortamlar oluşturulmuştur. Osmanlı döneminde bu amaçla birçok kırathane açılmıştır. İnsanlar bu mekanlarda kitap, gazete, dergi gibi basılı yayın okumanın yanında çeşitli gösteriler ve müzikal etkinliklerle hoşça vakit geçirme imkanı bulmuşlardır. İstanbul'da üniversite etrafında açılan kırathaneler sayesinde üniversite gençliği örnek aldığı yazar ve şairlerle buluşma imkanına kavuşmuş, onların ilminden, tecrübelerinden faydalanma imkanı bulmuşlardır. Zamanla bu mekanlar halk tarafından o kadar tutulmuştur ki artık buralar toplumu yönlendiren, toplumun vazgeçilmezleri arasına girmiştir.

Bu mekanlar süreç içinde işlevsel anlamda birçok değişiklik geçirmiştir. Kimi dönemlerde sadece kıraat yani okuma eyleminin yapıldığı yerler olmuş kimi dönem buna çeşitli sanatsal ve kültürel etkinlikler eşlik etmiş kimi dönem ise kağıt oyunları, tavl gibi oyunlar bu mekanlara girmiştir. Bu mekanların günümüzdeki işlevlerine bakınca okuma faaliyeti, sanatsal ve kültürel yönünün oldukça zayıfladığını bunların yerini kağıt oyunlarının aldığını görmekteyiz. Buraların müdavimi olan insanlar (özellikle gençler) bu mekanların olumsuz yönlerinden etkilenmektedir.

Bu olumsuz durumun önüne geçmek için toplumda çok önemli yere sahip olan, insanların boş vakitlerinin çok büyük bir kısmını geçirdikleri bu mekanlara el atılması gerekmiştir. Bu alandaki bir açığı kapatmak için millet kırathaneleri bir

çözüm sunabilir. Üzerinde özenle durulup, gerekli düzenlemeler, çalışmalar yapılırsa gençlerimiz için vakitlerini dolu dolu geçireceği mekanlar toplumumuza kazandırılabilir.

Toplumumuzda kitap okuma oranı dünya standartlarının altındadır. Dünya kitap okuma istatistiklerine bakınca Türkiye'nin çok alt sıralarda olduğu görülmektedir. Bu sorunun çözülmesi için bu hususun üzerinde durulması gerekmektedir. Toplumumuzda yine kültürel anlamda, eğitim anlamında da zayıflıklar görülmektedir. Bunların etkisiyle toplumumuzda genç beyinler, zeki öğrenciler bu alanlarda gelişmiş başka ülkelere göç etmektedirler. Yani beyin göçü dediğimiz durum gerçekleşmektedir. Kahvehaneler günümüzdeki işlevi ile bu durumun oluşmasına zemin hazırlayan mekanlar olarak görülmektedir. Bu mekanlar insanların vakitlerini genellikle boş boş oturarak geçirdikleri mekanlar olarak görülmektedir. Bundan dolayı bu olumsuz durumun önüne geçmek için millet kırıathaneleri bir seçenek olabilir.

Kahvehanelerin erkek egemen mekanlar olması, kadınların bu mekanda kendilerine yer bulamaması, onların bu mekandan mahrum kalmasına sebep olmaktadır. Kahvehaneler, erkeklerin arkadaşlarıyla buluşup birlikte zaman geçirmelerine imkan vermesine karşın kadınları bu alanın dışına itmiştir. Kadınlar vakitlerini arkadaşları ile buluşup toplumsal bir mekanda geçirmekten ziyade evlerinde ve toplumdan uzak olarak geçirme durumunda kalmışlardır. Dolayısıyla bu alandaki eksiklik millet kırıathaneleri eli ile giderilebilir. Çünkü millet kırıathaneleri kahvehanelerin aksine kadınlara da kapılarını açmakta, kadınlar da bu mekanları yoğun olarak kullanmaktadır. Millet kırıathaneleri kadınların sosyalleşme, toplumla kaynaşma ve toplumda daha çok rol alabilmesi için bir seçenek olarak düşünülebilir.

Kırıathane önceki dönemlerde toplum yararına faaliyet gösteren, insanların buralarda gazete, dergi, kitap gibi basılı yayınları okudukları, dönemin yazarları, şairleri ile buluşup ilmi sohbetler yaptıkları mekanlardı. Kısacası bu mekanlar ilmi yönden toplumun vazgeçilmezleri arasında idi. Zamanla bu mekanlarda kıraat yani okuma eylemi zayıflamaya başlayıp bunun yerini kağıt oyunları, tavlâ almaya başladı. Yani bu mekanlar ilmi yönlerini kaybedip daha çok boş zaman geçirilen mekanlar halini aldı. Yeni yeni açılmaya başlanan ve inceleme konusu olan millet kırıathaneleri ise bu mekanların eski özelliğini yani kıraat, ilmi sohbetler etme gibi özelliklerini tekrar kazandırma açısından olumlu bir gelişme olarak görülmektedir.

2.3.1.2. Millet Kır athanelerinin Ortaya  ıkışı

Aslında millet kır athaneleri projesinden önce de yakın dönemde kır athanelerin eski işlevsel, zengin, toplum için daha faydalı işlevine dönülmesi için bazı projeler yürütülmüştür. Gençlik ve Spor Bakanlığı'nın yürüttüğü      athaneler Aslına D n yor   projesi bunlardan birisidir. Bu proje kapsamında gençlik merkezleri Ankara,  zmir, Zonguldak, Hatay, Aydın, Balıkesir gibi birçok ilde çeşitli çalışmalar y r tm  , toplu okuma faaliyetleri icra etmiştir (Gençlerle kır athaneler aslına dönüyor: 2016).

Yine kır athanelerde okuma etkinliğini arttırmaya yönelik        in Bulu ma Yeri Kitap Kafe   projesi hayata geçirilmiştir. Bu kapsamda, gençlerin Gençlik Merkezlerinde oluşturulan kır athanelerde kitap okuyarak daha verimli zaman geçirmesi hedeflenmiştir. Bu proje kapsamında gençlerin buralarda toplanıp ücretsiz olarak ikram edilen çay ve kahvelerini içerek kitap okuması, her ay bir yazarın davet edildiği programlarla gençleri yazarlarla bulu turmayı amaçlamıştır.

Aynı şekilde  stanbul Altunizade'de sanat tutkunu Abdurrahman Demirel tarafından kurulan Kitaplı Kahve de eski kır athanelere özlemin bir işaretidir (Anadolu'nun gizli bahçesi: Kitaplı Kahve: 2013). Kitaplı Kahve akademisyen, yazar ve üniversitelilerin u rak yeridir. Bu mekanda gençler çaylarını kahvelerini yudumlayarak kendi aralarında sohbet ediyor, yazarlarla bulu uyor, piyano  alıyor, kitap bölümünde kitap okuyorlar. Bu mekanın havası günümüz modern mekanlardan farklı idi. Burada ticari bir kay ı değil, sohbet etmek, tanışmak, güzelce vakit geçirmek hedefleniyordu. Bundan dolayı da kullanıcılar buranın müdavimi olmuş, dışarda bulamadıkları samimiyeti, g n lda lı ı bu mekanda bulmu lardı.

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan 24 Haziran Cumhurbaşkanlığı Seçimi  alı maları kapsamında 07 Haziran'da, Hatay mitinginde Millet Kırâathanesi yapacaklarını açıkladı. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan Millet Kır athaneleri ile ilgili  u sözlere yer verdi:

        yeni bir adım, Millet Kır athaneleri kuraca ız. Buralar adeta hayata ruh katacak. Bunu bay önce yanlış anlayabilir.  skambil oynanan değil, kitaplarla d  eli, içeride kahvesi, keki olacak. Gençlerimiz ya lılarımız gelecek. Hem kitabını okuyacak, hem kekini alacak, çayını, kahvesini alacak; ücretsiz  cretsiz. Yani buralar adeta hayata ne katacak ruh katacak ruh. 24 saat açık olacak   (Erdoğan:           A aca ız: 2018).

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın seçim çalışmaları kapsamında yaptığı bu açıklamadan kısa bir süre sonra belediyeler bu açıklamaya istinaden belediyeye ait sosyal tesis, taziye evi gibi binaların bir bölümünü millet kıraathanesi olarak hizmete açmaya başlamışlardır.

Millet kıraathanelerinin ilerde devlet eliyle yürütölmeye devam mı edeceği, yoksa “yap işlet devret” sistemi ile mi yürütöleceği veya tamamen özel sektör eliyle mi yürütöleceği şimdilik belli değıl. Ayrıca bu mekanların denetimini kim yapacak? MEB mi, Gençlik ve Spor Bakanlığı mı, Kültür Bakanlığı mı? Yine bu mekanlarda yürütölen faaliyetler, donanım, sunulan hizmetler hususunda belli standartlar konulacak mı yoksa bu mekanlar yerel yönetimlerin insiyatifi ile mi şekillenecek? Eğer belli kriterler, standartlar konulacaksa bunları kim belirleyecek? Bu gibi soruların cevaplarını bize zaman gösterecektir.

Millet Kıraathanelerinin açılma şekline baktığımızda genelde belediyeler eliyle belediyeye ait bir binanın millet kıraathanesi olarak tahsis edildiğı görölmektedir veya Kültür Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğüne bağılı halk kütüphanelerinde isim değışikliği, kütüphanenin bir bölümünün kıraathane olarak düzenlenmesi ya da yeni bir kıraathane açarak hizmete sunulduğı görölmektedir.

Millet kıraathanelerinin verimli bir şekilde çalışması için, kıraathane içinde hiçbir parti veya belediyenin logosu, işareti vs. olmaması toplumun her kesimini kucaklaması gerekmektedir. Buradaki kitaplar, dergiler, gazeteler seçilirken sadece bir kesime değıl de toplumun her kesimine hitap eden kaynaklar seçilmelidir. Millet kıraathaneleri şu anda belediyeler eliyle yürütöldüğü için, belediyelerin de siyasi bir misyonunun olduğı için buralarda verilen hizmetlerin siyasi amaçlarla değıl de toplum yararı gözetilerek yürütölmesine özen gösterilmelidir. Bu mekanlar belediyenin siyasi bir kolu olarak görölmemeli, siyaset üstü ve toplum yararı ekseninde düşünölerek hizmet vermelidir. Yine bu mekanda görevlendirilecek personel gelişigüz el seçölmemeli, bu alanda uzman kişiler eliyle bu hizmetler yürütölmemelidir.

Millet Kıraathaneleri hizmetinin nereye evrileceğı, toplumumuzda hangi açığı kapatma hedefine yöneleceğı iyi analiz edilmelidir. Yani bir kütüphane hüviyetine bürönüp insanların bu alandaki ihtiyaçlarını mı karşılayacak, yoksa kızılı-erkekli

insanların (özellikle gençlerin) toplanıp sohbet edebilecekleri, eğlenecekleri bir mekana mı dönüşecek? Bunların iyi etüt edilmesi ve buna göre gerekli çalışmaların yürütülmesi sunulacak hizmetin kalitesi açısından önem arz etmektedir.

Millet Kırathanelerinin en göze çarpan örneklerinden birkaç tanesine bakacak olursak;

Türkiye'nin en büyük millet kırathanesi unvanına sahip olan İstanbul Başakşehir Millet Kırathanesi, yaklaşık 2 bin 500 metrekare alana sahip olup, içerisinde 60 bin basılı, 20 bin dijital, 18 bin sesli, 102 tane kabartmalı olmak üzere yaklaşık 100 bin kitap bulunmaktadır. Başakşehir Millet Kırathanesi'nde 100 bin kitap kapasiteli kütüphanenin yanı sıra seminer ve sergi salonları, kafe, restoran da bulunmaktadır. 7/24 açık olan kırathanede kafe bölümünde ücretsiz ikramlar sunulmaktadır. Görme engelliler için gerekli cihazlarla kitap okuma yapılmaktadır (Başakşehir Millet Kırathanesi Açıldı: 2019).

Görsel 5: Başakşehir Millet Kırathanesi dıştan bir görünüş (İstanbul)

Kaynak: <http://www.basaksehirkultur-sanat.org/haber-detay-basaksehir-millet-kiraathanesi-aciliyor-139.html>

Görsel 6: Başakşehir Millet Kırathanesi salondan bir görünüş (İstanbul)

Kaynak: <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/basaksehir-millet-kiraathanesi-acildi-/1418068>

Yine Türkiye'nin en büyük millet kıraathanelerinden olan Merkez Efendi Millet Kırathanesi, 121 kişilik çalışma salonu, 48 kişilik bekleme odası, 68 kişilik bir adet konferans salonu olmak üzere 778 metrekarelik bir alandan oluşmakta olup 20 bin kitap ve süreli yayın bulunmaktadır. Sınırsız çay ve kahve ikramının yapıldığı kıraathanede, sabah ve akşam olmak üzere günde iki defa çorba ikramı yapılmaktadır (Merkezefendi Millet Kırathanesi: 2019).

Görsel 7: Merkez Efendi Millet Kır aathanesi dıştan bir görünüş. (İstanbul)

Kaynak:<http://www.zeytinburnu.istanbul/Fotograf-Galerisi-MerkezeEfendi-Millet-Kiraathanesi>

Görsel 8: Merkez Efendi Millet Kır aathanesi salondan bir görünüş. (İstanbul)

Kaynak:<http://www.zeytinburnu.istanbul/Fotograf-Galerisi-MerkezeEfendi-Millet-Kiraathanesi>

2.3.2. Gaziantep ve Millet Kır aathaneleri

Günümüzde insanların beklentileri farklılaşınca bu beklentilerini karşılayacak mekanlara ihtiyaç duyulmaktadır. Özellikle Gaziantep gibi iş imkanlarının çok olması ve eēitim, saēlık gibi alanlarda geniş imkanlara sahip olmasından dolayı fazlaca g   alan ve geniş nüfusu fazla olan yerlerde insanların beklenti ve ihtiyaçlarını karşılayacak mekanlara ihtiyaç daha da fazlalaşmaktadır. Bu doērultuda Gaziantep'te açılan millet kır aathanelerine bakılınca Türkiye ortalamasına göre sayılarının fazla olduēu, insanların da bu mekanlara oldukça fazla raēbet ettikleri görülmektedir. Yerel yöneticilerin de bu konuda duyarlı olmaları, birçok yeni millet kır aathaneleri açma projelerinin olması Gaziantep'te millet kır aathanelerinin geleēeēinin umutlu olduēuna işaret etmektedir.

2.3.2.1. Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Özellikleri ile Gaziantep

Gaziantep'teki millet kıraathaneleri ile ilgili bilgileri vermeden önce kısaca bu şehrin kültürel ve sosyal hayatı, ekonomisi hakkında bilgi vermek faydalı olacaktır.

Gaziantep tarihi bir şehir olup köklü kültürü, gelenek ve görenekleri, el sanatları açısından oldukça zengindir. Anadolu'nun ilk yerleşim yerleri arasında olan kent köklü bir tarihe sahiptir. Tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Bundan dolayı birçok kaleleri, antik kentleri, kastleleri, hanları, bedestenleri, tarihi konakları vardır ve günümüze kadar gelmiştir. Yine birçok değişik medeniyete ev sahipliği yapmasından dolayı bu topraklarda birçok farklı kültür, gelenek-görenek, inançlar var olmuştur.

Gaziantep'te çarşı, pazar ve meydanlar geçmişten günümüze şehrin temel yapıları olmuş ve şehrin diğer yapıları bu temel iskelet etrafında şekillenmiştir. Bakırcılar Çarşısı, Elmacı Pazarı, Saraciyeler Çarşısı, Külekçiler Çarşısı gibi mekanlar şehrin temel yapılarını oluşturmuştur. Bu mekanlar şehrin ticaret merkezleri konumunda olmuş ve şehrin kalbi mesabesinde önem taşımışlardır.

Şehirde, dericilik, bakırcılık, sedefçilik, yemenicilik, kilimcilik, kuyumculuk gibi çok çeşitli el sanatları mevcuttur. Bu el sanatlarının kimisi eski cazibesini kaybetmiş kimisi ise hala varlığını sürdürmektedir.

Gaziantep sanayi, ticaret, turizm alanlarında oldukça gelişmiştir. Bu gelişiminde Doğu'da Mezopotamya bölgesi ile Batı'da Akdeniz bölgesinin arasında kalan stratejik konumda olması da etkili olmaktadır. Kentin gelişimi (özellikle ilk kalkınma döneminde) devlet desteği ile değil özel sektörün çabaları ile oluşmuştur. Bu özelliği ile Anadolu'nun pek çok kenti için model konumundadır. Gaziantep şu anda bölgenin sanayi merkezi konumundadır. Ulaşım olanakları ve liman kentlerine yakınlığının da etkisiyle ekonomik açıdan Türkiye'nin en zengin kentlerindendir. Sanayi şehri olmasından dolayı ekonomik göstergeleri anlamında bölgede, Türkiye ortalamasının üzerinde olan tek ildir. Buna karşılık bu şehrin beşeri ve sosyal kalkınma göstergelerinin ekonomik göstergeleri ile paralel bir çizgide gitmediği gözlenmektedir. Ekonomik alandaki başarı göstergelerini eğitim, sağlık gibi sosyal ve beşeri alanlarda gösteremediği görülmektedir. Ekonomik gelişmişlik düzeyini toplumsal gelişmişlik alanına yeteri kadar yansıtamamaktadır. Toplumsal gelişmişlik

düzeyi açısından geride kalınmasında kente düzensiz ve yoğun bir şekilde göç olması etkili olmaktadır.

Gaziantep büyük alışveriş merkezlerinin varlığı yönünden de zengindir. Bir çok AVM hem şehre hem bölgeye hitap edebilecek kapasitededir. Oldukça büyük ve zengin olan bu AVM'ler aracılığıyla birçok ünlü marka müşterileri ile buluşma imkanına sahip olmuştur. Bu da ekonominin, ticaretin canlanmasına, şehre gününbirlik alışveriş için seyahat edilmesine neden olmaktadır.

Gaziantep'in 2015 yılında UNESCO tarafından gastronomi kenti seçilmesi şehirde hareketlilik meydana getirmiş, bu şehre gastronomi amaçlı iç göç artmıştır. Gastronomi alanında oldukça zengin bir birikime sahip olan şehre yemeklerini, tatlılarını tatmak için gelen turist sayısının artması da doğal olarak ticareti ve ekonomiyi olumlu anlamda etkilemiştir.

Gelenek ve göreneklerine bağlı bir toplumsal yapıya sahip olan şehirde toplumsallaşma mekanları olan odalar, hanlar, hamamlar, kahvehaneler gibi geleneksel toplumsallaşma mekanları önemli bir yere sahiptir.

Geçmişte Gaziantep'te insanların bir araya gelip sosyalleştikleri, sorunlarını tartıştıkları, paylaşım ve dayanışma kültürünü geliştiren oda kültürü vardı. Bu mekanlarda sözlü kültür ürünleri olan hikayeler, efsaneler anlatılıp, halk türküleri söylenir, şiirler okunur, toplumsal sorunlar ve çözümleri üzerinde durulurdu (Taş, 2019: 88). Bu mekanlar insanları bir araya getirip kaynaştırması, insanların ortak kültürel faaliyet yürütmelerini sağlayıp farklılıkları ortadan kaldırması ile sınıfsal farklılıkların önüne geçilmesinde önemli rol üstlenmişlerdi.

Gaziantep'te toplumsallaşma mekanları arasında kahvehanelerin çok önemli ve özgün bir yerinin olduğu görülmektedir. Kahvehaneler bu şehirde toplumsallaşma için kullanılmanın yanında birçok değişik fonksiyonu da yerine getiren mekanlar olmuştur. Kahvehanelerin farklı işlevler için kullanılmasına en güzel örneklerden birisi olarak Kırkayak Kahvesi gösterilebilir. Kırkayak Kahvesi 1960'lı yıllarda örneği çok nadir olan bir fonksiyon üstlenmiş ve Antep Lisesi öğrencilerinin adeta eğitim yuvası olmuş bu öğrenciler için toplumsal dayanışma içerisine girdikleri, birçok dostluklar edindikleri, okul derslerini adeta takviye ettikleri, eğlendikleri, siyasi tartışmalar yaptıkları bir mekan olmuştur (Taş, 2019: 92).

Bu kahvehaneyi kullanan öğrenciler birbiri ile dayanışma içerisinde olmuşlar, dersleri iyi olanlar veya üst sınıftakiler diğer öğrencilere derslerinde yardımcı olmuşlar; maddi durumu kısıtlı olan öğrencilere kendi aralarında para toplayarak yardım edilmiş veya çevre illerden okumak için gelen öğrencilere kalabilmeleri için yer temin edilmiştir.

“Kırkayak Kahvesi bizim evimiz gibiydi. Sabahın erken saatlerinde uyanınca ilk uğrak yerimiz bu mekandı. İlk sohbetler burada başlar, okul dönüşü tekrar kahveye gelinirdi. Günün 15-16 saatini burada geçirirdik. Yatmadan yatmaya eve giderdik. Dostluğu, arkadaşlığı, sevecenliği, dayanışmayı burada öğrendik. Hepimizin cebi birimizindi. Kahveye aç gelirdik. Üç beş kuruşumuza ekmeğin yanına küçük bir şeyler alır yer, okula giderdik. Öncelikle konumuz sorunlardı. Her türlü sorun öncelikliydi.

Dayanışmadan yola çıkarak Türkiye’de Kırkayak Kahvesi’nde ilkleri gerçekleştirdik. O yıllarda Türkiye’de lise hareketi yoktu. İstanbul’da üniversitelerde öğrenci hareketleri yeni başlamıştı. Türkiye’de haksızlığa karşı direnç ya da karşı gelme bizim zamanımızda oluştu. Bu da Kırkayak Kahvesi’nin kültüründen kaynaklandı. Çünkü lise ve üniversite öğrencileri bu mekanda kaynaşmıştı” (Ağcabay, 2004: 30).

O zamanın şartlarında bir mekanın bu şekilde eğitim için kullanılması, bu okuma bilinci birçok başarıyı da beraberinde getirmiş ve bu mekanda ders çalışan öğrencilerin hemen hemen hepsi çok güzel üniversiteleri okuyarak devlette üst makamlara gelmiş, üniversite okumayanlar ise çok başarılı iş adamı olmuşlardır.

Gelişmiş sanayisi, ticareti, gastronomi kenti olması, tarihi ve turistik yerleri açısından zengin olması, sağlık ve eğitim imkanları insanları bu kente çekmiş ve çok büyük oranda göçe maruz kalmıştır. Yoğun iç ve dış göçe maruz kalmasından, şehirde bulunan 2 devlet, 2 özel üniversitede eğitim görmek için gelen gençlerin yoğunluğundan ve çağımızın gerektirdiği değişim ihtiyacından dolayı buradaki sosyalleşme de değişim geçirmek, değişen toplumun özelliğine göre değişik formatlara bürünmek zorunda kalmıştır. Kurumlar, mekanlar tarihi süreç içinde çağın gereklerine, eğitim, sağlık, iş imkanı gibi sebeplerle şehre göç eden insanların ihtiyaçlarına, toplumda oluşan yeni beklentilere göre birçok değişim ve dönüşüm geçirmiştir. Bu mekanların toplumda karşılık bulabilmeleri için değişim geçirmeleri, yeni biçimlere bürünmeleri zorunlu olmuştur. Tarihi mekanlar olan bedestenler alışveriş merkezine, hanlar kafelere, konaklar müzelere dönüşmüştür.

Geleneksel toplumsal yapıda kahvehanelerde kendine yer bulamayan kadınlar (özellikle öğrenciler) bu ihtiyacını kafeler aracılığıyla gidermişlerdir. Yine kahvehanelerin erkeklerin belirli standart kağıt oyunları oynama ekseninde hizmet vermesi dolayısıyla daha farklı hizmetler vermek amaçlı mekanlara ihtiyaç duyulmuştur. Çünkü tarihten biliyoruz ki geleneksel kahvehaneler daha farklı toplumsal işlevleri yerine getirip kültürel, sanatsal, edebi alanda hizmet verip bir eğitim ve eğlence mekanı gibi hizmet veriyorlardı. İşte bu doğrultuda toplumsal ihtiyaca binaen yeni bir oluşum olan millet kıraathanelerinin açıldığını görüyoruz. Bu mekanlar günümüz kahvehanelerinden farklı olarak, tarihteki geleneksel kahvehaneleri rehber alarak şekillenmiş, toplumda oluşan yeni ihtiyaçlara göre oluşup ete kemiğe bürünmüşlerdir. Buralarda insanların kitap okuyarak, ders çalışarak, internette araştırma yaparak; bunların yanında da kendi aralarında etkileşim içine girip sosyalleşmeleri amaçlanmıştır.

2.3.2.2. Gaziantep Millet Kıraathaneleri

Gaziantep Büyükşehir Belediyesi, Cumhurbaşkanının, “Her ilde, kitaplarla döşeli, içerisinde kahvesi, keki olacak Millet kıraathaneleri kuracağız. Gençlerimiz, yaşlılarımız buraya gelecek, hem kitabını okuyacak, hem kekini, çayını ve kahvesini ücretsiz alacak” sözleriyle gündeme getirdiği Millet Kıraathaneleri Projesi’ni hayata geçirmek için kentin 8 farklı noktasında millet kıraathanelerini hizmete açmıştır. Buna göre Nizip ilçesine, Şehitkamil ilçesine bağlı Burak Mahallesi’ne, Belkız Mahallesi’ne, 8 Şubat Mahallesi’ne, İncilikaya Mahallesi’ne, Şahinbey İlçesinde Güneş Mahallesi’ne, Ocaklar Mahallesi’ne ve Türkmenler Mahallesi’ne millet kıraathanesi açılmıştır. Yine bu sekiz millet kıraathanesine ilaveten Kepenek Mahallesi’nde Şehreküstü Millet Kıraathanesi de açılmıştır.

Burak Mahallesi ve Belkız Mahallesi millet kıraathanelerini ziyaret eden Gaziantep Büyükşehir Belediye Başkanı Fatma Şahin, yetkililerden öğrencilerin okul çıkışında millet kıraathanesine uğrayarak kitap okuduklarına yönelik bilgi aldığını, bu durumun kendisini çok mutlu ettiğini belirterek;

“Her yaptığımız yeni parklar ve meydanlara açtığımız kitap kafelerle bir nevi Cumhurbaşkanımız Recep Tayyip Erdoğan’ın Millet Kıraathaneleri Projesini önceden hayata geçirmiştik. Kentin 8 farklı noktasında millet kıraathanesini hizmete aldık, buralardaki yoğunluk beni ziyadesiyle mutlu ediyor. Çocuklarımızı geleceğe hazırlamamız için onların bilgiye ulaşımını kolaylaştırmalıyız, çocuklarımız güle güle kullansın, onların çok kitap okuyarak, başarılı olmasını istiyoruz. Çocukların

gözlerindeki ışık bizleri umutlandırıyor, bilgi güçtür, bunun için bilgiye erişimi kolaylaştırmaya odaklanmalıyız. Millet Kırathanesine, yoğun bir ilgi var, teveccüh var”

diye konuştu (Gaziantep’e, 8 ‘Millet Kırathanesi’ kuruldu: 2019).

Burada Şahinbey Belediyesine ait faal olarak çalışan Şehreküstü Millet Kırathanesi, Yeşilvadi Millet Kırathanesi ve Hasip Dürri Millet Kırathanesi ele alınıp, bu millet kırathaneleri hakkında genel bilgilere değinilecektir.

Bina:

Görsel 9: Şehreküstü Millet Kırathanesi dıştan bir görünüş (Gaziantep)

Görsel 10: Yeşilvadi Millet Kırathanesi dıştan bir görünüş (Gaziantep)

Görsel 11: Hasip Dürri Millet Kırathanesi dıştan bir görünüş (Gaziantep)

Şehreküstü ve Hasip Dürri Millet Kırathaneleri belediyenin sosyal tesisi ve taziye evi ile aynı binada hizmet vermektedir. Bir bölümü kırathane bir bölümü sosyal tesis olarak dizayn edilmiştir. Yeşilvadi Millet Kırathanesi binası ise sadece kırathane olarak hizmet vermektedir. Millet Kırathanelerinin daha verimli hizmet verebilmeleri için kendilerine mahsus binalara kavuşmaları gerekmektedir.

Çalışma Saatleri:

Üç millet kırathanesinin çalışma saatleri paralellik göstermekle birlikte çok az da olsa açılış veya kapanış saatlerinde veya hafta sonları çalışma saatlerinde farklılıklar mevcuttur. Şehreküstü Millet Kırathanesinin çalışma saatleri aşağıdaki gibidir:

Hafta içi : 06:30-22:00

Hafta sonu : 08:00-22:00

İkram:

İkramlarda kırathaneler arasında farklılıklar bulunmaktadır. Şehreküstü Millet Kırathanesi 3 öğün ikram verirken diğer ikisi öğle ve akşam olmak üzere iki öğün ikram vermektedir. Diğer iki kırathanede çay sadece öğünlerde ikramla

birlikte verilirken Yeşilvadi Millet Kırathanesinde mesai saatleri boyunca sürekli çay ikramı yapılmaktadır. Burada kırathane kullanıcıları istedikleri zaman ikram salonuna geçip çaylarını içebilmektedir. Hasip Dürri Millet Kırathanesi'nin hususi bir ikram salonu bulunmamaktadır. Buranın kullanıcıları ikramlardan dışardaki üstü kapalı banklarda faydalanmaktadırlar.

Şhreküstü Millet Kırathanesi'nde ikram saatleri ve ikram çeşitleri şöyledir:

Sabah: 06:30-07:30 arası Çay-Çorba ikramı

Öğle: 14:30-15:30 arası Çay-Poğça veya Kek

Akşam: 19:30-20:30 arası Çay-Poğça veya Kek

Görsel 12: Şhreküstü Millet Kırathanesi ikram salonundan bir görünüş (Gaziantep)

Görsel 13: Yeşilvadi Millet Kırathanesi ikram salonundan bir görünüş (Gaziantep)

Koleksiyon:

Millet kıraathanelerini inceleme yaptığım tarih itibari ile; Şehreküstü Millet Kırathanesi'nde 3200, Yeşilvadi Millet Kırathanesi'nde 5885, Hasip Dürri Millet Kırathanesi'nde 3114 kitap bulunmaktadır. Bu kitaplar sınava hazırlık kitapları (YKS,LGS,ALES,KPSS gibi), eğitim, felsefe, sosyoloji, psikoloji, tarih, bilim-teknik, edebiyat kitaplarından oluşmaktadır. Bu kitaplar ilköğretim, lise ve üniversite düzeyindeki kişilerin seviyesine uygundur. Hasip Dürri Millet Kırathanesi'nin kullanıcıları yoğun olarak çocuklardan oluştuğu için kitapları da ağırlıklı olarak çocuk kitabıdır. Bu kıraathanelerin kitap koleksiyonunu incelediğimiz zaman kitaplarının konu olarak hemen hemen eşit bir şekilde dağıldığını görüyoruz.

Bu kıraathanelere, kitaplara ilave olarak 10-15 tane de dergi gelmektedir. Ayrıca Şehreküstü Millet Kırathanesine ulusal gazetelerden sabah gazetesi günlük olarak gelmekte ve kullanıcıların hizmetine sunulmaktadır.

Kıraathanelerde kullanıcıların internete girebilmeleri, ödevlerini yapabilmeleri için bilgisayarlar ve yazıcılar da bulunmaktadır.

Kullanıcı Durumu:

Şehreküstü ve Yeşilvadi Millet Kırathaneleri'nde kullanıcı profiline baktığımızda her yaştan kullanıcıya rastlamakla birlikte genelde lise düzeyi ve

üniversiteye hazırlık düzeyi daha yoğunluktadır. Ama Hasip Dürri Millet Kıraathanesi'nde kullanıcılar çoğunlukla çocuklardan oluşmaktadır.

Kullanıcı profili dikkate alınarak binaların imkanları dahilinde salonlar çocuk salonu ve yetişkin salonu olarak ayrılabilir ve yine kitaplar da bu şekilde ayrılabilir. Çünkü çocuklar doğası gereği ses yapabiliyorlar. Çocuklarla yetişkinler bir arada aynı salonu kullanınca ders çalışan, kitap okuyan yetişkinlerin dikkati dağılıyor. Çocuklar ayrı salonda olsa salon çocukların zevkine göre, albenili, renkli, resimli bir şekilde dizayn edilebilir. Çocuk salonuna çocuklara uygun masa, sandalye konur. Salon böyle dizayn edilince buralar çocuklara daha çekici gelir ve daha çok kullanılır. Ayrıca çocuk salonunda eski dönem kıraathanelerinde olduğu gibi meddah gösterileri, Hacivat-Karagöz oyunları vs. gibi etkinlikler düzenlenebilir.

Şehreküstü ve Hasip Dürri Millet Kıraathaneleri'nin kullanım durumuna baktığımızda yoğun bir kullanıma sahip olduğu görülmektedir. Özellikle okul döneminde bütün masalar dolmakta, yer bulamayanlar ise ikram için kullanılan salona geçip burayı ders çalışmak, kitap okumak için kullanmaktadır. Hasip Dürri Millet Kıraathanesi'nin yoğun olarak kullanılmasında bulunduğu mahallenin etkisi çoktur. Çünkü Ocaklar Mahallesi sosyo-ekonomik olarak Gaziantep'in en geri kalmış mahallelerinden biridir. Kışları insanların evlerinde sadece bir odada soba yanmakta, diğer odalar çok soğuk olmakta, yine yazları da evlerde klima olmadığı için odalar çok sıcak olmaktadır. Dolayısıyla derslerini çalışmak için evlerinde uygun ortamı bulamayan öğrenciler millet kıraathanesine gelmektedir. Ama Yeşilvadi Millet Kıraathanesi'nde diğer kıraathanelere oranla daha az kullanıcı yoğunluğu vardır. Bunda şehrin dışında olmasından dolayı ulaşımının zor olması ve parkın içinde olduğu için yaz aylarında gürültünün çok olması etkili olmaktadır. Şehrin dışında olduğu için çocuk kullanıcılar ve kadın kullanıcılar çok az gelmektedir. Özellikle akşamları bu oran oldukça düşmektedir. Burada gördüğümüz gibi millet kıraathanelerinin açıldığı semt önem arz etmektedir. Yeşilvadi'de açılan kıraathane şehrin dışında olmasından dolayı kullanıcı yoğunluğu düşüktür. Buna karşın şehrin merkezinde olan Şehreküstü Millet Kıraathanesi oldukça yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. Bu semt işlek, ulaşımı kolay, merkezi bir konumda olduğu için aileler çocuklarını güvenlik kaygısı taşımadan buraya göndermektedir.

Görsel 14: Şehreküstü Millet Kiraathanesi okuma salonundan bir görünüş (Gaziantep)

Görsel 15: Yeşilvadi Millet Kiraathanesi okuma salonundan bir görünüş (Gaziantep)

Görsel 16: Hasip Dürri Millet Kıraathanesi okuma salonundan bir görünüşü (Gaziantep)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MİLLET KIRAATHANELERİNE DAİR ARAŞTIRMA

Çalışmanın bu bölümünde öncelikle millet kıraathaneleri ile ilgili yapılan araştırmanın amacı, önemi, kapsamı ve sınırlılıkları belirtilecektir. Araştırmada kullanılan derinlemesine görüşme tekniği hakkında kavramsal bilgiler verilip ilgili millet kıraathanelerinde nasıl uygulandığı anlatılacaktır. Daha sonra Gaziantep'te belirlenen üç millet kıraathanesinde buraları kullanan kişilerin bu mekanlar hakkındaki düşüncelerini ortaya çıkarmak amacıyla yapılan görüşmelerin sonuçları paylaşılacaktır. Böylece yeni bir oluşum olan millet kıraathanelerinin kullanıcı profili, kullanılma amaçları, toplumsallık anlamında önemi, diğer toplumsallaşma mekanlarına karşı bu mekanların durumu ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır.

3.1. Araştırmanın Amacı, Önemi, Kapsam ve Sınırlılıkları, Yöntemi

3.1.1. Araştırmanın Amacı

Kahvehaneler tarihsel süreç içinde toplumumuzda önemli fonksiyonlar üstlenmiş mekanlar olagelmıştır. Geleneksel kahvehaneler o dönemin şartlarında toplumumuz için birer sosyalleşme mekanları görevi üstlenmiştir. Bu mekanlarda yürütülen edebiyat, sanat, müzik, iletişim gibi değişik faaliyetlerle insanların hayatına yön vermişler, toplumsal yapı içerisinde belirleyici unsurlar olmuşlardır. Toplumun büyük bir kesiminin zamanını geçirdiği, değişik sınıf ve düşünceden insanları aynı çatı altında toplayıp kaynaştıran, bütünleştiren mekanlar olmuşlardır.

Bu çalışmada kahvehanelerin gelişimi ile ilgili tarihsel süreç, üstlendiği fonksiyonlar ele alınıp, bu fonksiyonların zamanla ne gibi değişikliklere uğradığı ve bu fonksiyonların toplum üzerindeki etkileri araştırılacaktır. Bu bağlamda yeni bir oluşum olan millet kıraathaneleri incelenip, toplumsal rolü ele alınacaktır. Değişen toplumsal yapı ile birlikte toplumsallaşma mekanlarında ne gibi değişiklikler meydana geldiği, bu değişikliklerin olumlu-olumsuz yönleri incelenecektir.

3.1.2. Araştırmanın Önemi

Kahvehaneler ilk açıldıkları dönemlerde toplumsal anlamda önemli bir misyon üstlenmiş, insanların sosyalleşmesi anlamında önemli bir boşluğu doldurmuştur. Eğitim, edebiyat, sanat, müzik, eğlence vb. gibi alanlardaki etkisiyle insanlar üzerinde etkin bir mekan olmuştur. Sonra bu mekanlar farklı amaçlar için kullanılmaya başlanmış insanlar buraları ağırlıklı olarak kağıt oyunları oynamak için kullanmaya başlamışlardır. Eskiden edebi-ilmi anlamda çok önemli bir rolü olan kahvehaneler günümüzde bu rolünü kaybetmiş ve insanların bu anlamda vakitlerini olumsuz anlamda harcadıkları mekanlar haline gelmişlerdir. Yeni açılan millet kıraathaneleri acaba bu durumu tersine çevirebilecek mi? Kahvehanelerin üstlendiği eski toplumsal fonksiyonları millet kıraathaneleri üstlenip insanların kültürel anlamda kazanç sağlayacakları birer ilim meclisi hüviyetine bürünebilecekler mi? Bu çalışmada toplumsal anlamda insanların boş vakitlerini daha verimli geçirmelerinde millet kıraathanelerinin rolü araştırılacaktır.

3.1.3. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Alan araştırmasına başlamadan önce kahvehaneler hakkında bilgi veren tezler, kitaplar, dergiler vs. incelenip kahve ve kahvehanelerin ortaya çıkış ve yayılış serüveni, tarihi süreçteki değişimi, tarihi süreçteki toplumsal fonksiyonları ortaya konulmuştur. Daha sonra alan araştırması safhasında Gaziantep'teki millet kıraathaneleri içinde en faal olarak hizmet veren üç millet kıraathanesi incelenmiştir. İncelenen üç millet kıraathanesi olan Şhreküstü Millet Kıraathanesi, Yeşilvadi Millet Kıraathanesi ve Hasip Dürri Millet Kıraathanesi'nden toplamda 20 kişi ile derinlemesine görüşme yapılmıştır. Önceden oluşturulan 18 soru liste halinde hazırlanarak 3 farklı millet kıraathanesinden toplam 20 kişiye sorularak onların millet kıraathanesi hakkındaki düşünceleri ölçülmeye çalışılmıştır. Görüşmecileri seçerken, görüşmelerin sağlıklı sonuçlar vermesi, millet kıraathanelerini daha iyi yansıtmaları için bazı kriterler gözetilmiştir. Öncelikle millet kıraathanelerini bilfiil kullanan kişiler olmalarına özen gösterilmiştir. Görüşme yapılan kişilerin millet kıraathanelerini yoğun şekilde veya düzenli olarak kullanan kullanıcılar olmasına dikkat edilmiştir. Yine cinsiyet bağlamında millet kıraathanelerinin toplumda ne ifade ettiğini anlamak için görüşmeciler seçilirken erkek/kadın seçimi dengeli bir şekilde tutulmaya çalışılmıştır. Seçilen görüşmecilerin yaş durumuna bakılınca (millet kıraathanelerini ağırlıklı olarak gençlerin kullanmasından dolayı) ağırlıklı

olarak gençlerden oluştuğu görülmektedir. Ayrıca görüşmeci seçiminde daha detaylı bilgi verebilecek, millet kıraathaneleri hakkında daha farklı konulara değinebilecek donanımlı kişiler tercih edilmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın sonuçları inceleme yapılan millet kıraathaneleri ile sınırlıdır.

3.1.4. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada kullanılan veri toplama tekniği olan derinlemesine görüşmeye kısaca değinmek gerekirse:

Derinlemesine görüşme, genelde açık uçlu sorular şeklinde sorulan, g r şmeciden detaylı cevaplar alma imkanı sunan, görüşmeci ile yüz yüze, birebir görüşmek suretiyle yapılan bir veri toplama tekniğidir (Tekin, 2006: 101). Nitel araştırmalarda çok sık kullanılan derinlemesine görüşme, görüşmecilere kendilerini daha iyi ifade etme imkanı sunarken araştırmacıya da görüşmecinin duygu dünyasını, içinde bulunduğu ruh halini gözlemleyerek, irdeleyerek daha iyi anlama imkanı sunar. İnsanların, toplumların görüşleri, davranışları, tutumları ile ilgili y zeyssel ve sınırlı değil de derinlemesine ve geniş çaplı bilgiler edinmeyi hedefleyen araştırmalara uygun olan bir veri toplama tekniğidir (Güven, 2006: 169).

Bazı değişik görüşme türleri olmakla birlikte literatürde daha çok yapılandırılmış, yarı yapılandırılmış ve yapılandırılmamış görüşme türleri yaygın olarak geçmektedir. Yapılandırılmış görüşmede görüşme soruları önceden hazırlanıp, standart hale getirilmiştir. Sorulara verilecek cevaplar için seçenekler belirlenmiştir. Yapılandırılmış görüşme türünde derinlemesine bilgi elde etmek mümkün değildir. Yapılandırılmamış görüşme türünde soruların hepsi açık uçlu olarak sorulur. Bu türde derinlemesine bilgi toplanır. Yarı yapılandırılmış görüşme türünde ise soruların bazıları önceden hazırlanıp standart hale getirilmiş bazı sorular ise açık uçlu olarak düzenlenmiştir. Araştırmacı, araştırma konusuyla ilgili önceden bazı konu başlıkları veya soru listesi hazırlar. Görüşme esnasında duruma göre soruların sırasında, içeriğinde değişiklik yapılabilir, görüşmenin akışına göre sorular eklenip çıkarılabilir. Bu görüşme türü ile derinlemesine bilgiye ulaşılabilir.

Derinlemesine görüşmede güven, vazgeçilmez bir husustur. Görüşme yapılan kişilerde güven duygusu mutlaka sağlanmalıdır. Görüşmecilerin güvenini kazanmak için araştırmacı, kendini tanıtmalı, bu araştırmayı yapmaktaki amaç ve hedeflerini ortaya koymalıdır.

Derinlemesine görüşme için ses kayıt cihazı veya elle not tutma yöntemi kullanılabilir. Ses kayıt cihazı ile görüşmeyi kaydederek görüşmenin bütün detaylarına tekrar tekrar ulaşma imkanı buluruz ve hiçbir ayrıntıyı kaçırmamış oluruz. Ama bazı kimseler görüşmenin bir cihazla kayıt altına alınmasından tedirgin olabilmektedirler. Elle not tutarken ise görüşmecilerin söylediklerinin bazılarını kayırabiliriz. Bu iki yöntemden hangisini kullanırsak kullanalım görüşmecilerden kayıt için izin almamız gerekmektedir.

Derinlemesine görüşmede görüşmenin nasıl sonuçlanacağını ne araştırmacı ne de görüşülen kişiler bilebilir. Araştırmacı, görüştüğü kişilerden aldığı cevaplardan hareketle yeni sorular üretir ve konuyu detaylı bir şekilde inceler. Görüşmenin seyri, nereye evrileceği, nasıl sonuçlanacağı pek kestirilemez. Çünkü derinlemesine görüşmede, görüşmenin sınırları baştan oluşturulamaz, görüşmenin seyrine göre, sorulara verilen cevaplara göre görüşmenin seyri şekillenir.

Derinlemesine görüşme, esnek yapısı ile gayet zengin ve detaylı bir şekilde veri toplama imkanı sağlamaktadır. Bu onun en önemli avantajlarından. Çok geniş bir zaman dilimi ve emek istemesi ise bu veri toplama tekniğinin en önemli dezavantajıdır. Derinlemesine görüşmede araştırmacılar çok geniş veya tesadüfi örneklem grubuyla çalışamazlar. Bundan dolayı araştırma sonuçları araştırmaya dahil olmayan diğer gruplara genellenemez. Araştırma sonuçlarının genel ve geniş bir evrene genellenememesi derinlemesine görüşmeye getirilen en önemli eleştirilerden birisidir (Tekin, 2006: 104). Bu özelliğinden dolayı araştırmacı, araştırma evrenini temsil edici örneklemden seçmekten ziyade veri toplayabileceği örnekleri seçip onlarla çalışma yoluna gitmektedir.

Gaziantep’te bulunan Şehreküstü Millet Kırathanesi, Yeşilvadi Millet Kırathanesi ve Hasip Dürri Millet Kırathanesi’ne yönelik yapılmış olan alan araştırmasında nitel araştırma yöntemi tekniği olan yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme tekniği kullanılmıştır. Önceden hazırlanan listedeki sorular görüşmecilere yönlendirilip onlardan bu sorulara verdikleri cevaplar dinlenilmiştir. Araştırma ve incelemeyi daha verimli kılmak için görüşmecilerden gelen cevaplar doğrultusunda soru listesinde bazı değişiklikler yapılmış, soru listesi daraltılıp genişletilmiştir. Görüşmelerden daha sağlıklı sonuçlar elde edebilmek, görüşmecilerle arada güven tesis etmek için öncelikle kişisel tanıtım yapıp, görüşme yapmaktaki amaç kendilerine açık bir şekilde ifade edilmiştir.

Görüşmelerde ses kayıt cihazı kullanılmak istenilmiş ama görüşmecilerin bu yönteme mesafeli yaklaşımlarından, bunu istememelerinden dolayı elle not tutma yöntemi kullanılmıştır.

Bu şekilde görüşmecilerin bu mekanla ilgili görüş ve düşünceleri öğrenilmeye çalışılmıştır. Yine araştırma kapsamında ilgili millet kıraathanelerine gidilip yerinde incelenen, gözlemlenen konular açıklanmaya çalışılmıştır.

3.2. Araştırma Bulguları ve Değerlendirmeleri

Çalışmanın bu kısmında millet kıraathanesi kullanıcılarının demografik özellikleri açıklanıp, görüşmecilerle yapılan görüşmelerin neticeleri paylaşılacak, kullanıcıların millet kıraathanelerinin açılmasına yaklaşımları, bu mekanları kullanma amaçları, burada verilen hizmetlerle ilgili düşünceleri paylaşılacaktır. Bu veriler doğrultusunda çalışmanın kuramsal kısmı ile bağlar da kurularak değerlendirmeler yapılacaktır.

3.2.1. Gaziantep Millet Kıraathaneleri Kullanıcılarının Demografik Özellikleri

Gaziantep'te hizmet veren en aktif üç millet kıraathanesi ile ilgili bu çalışmada 20 kişi ile görüşme yapılmıştır. Görüşme yapılan kişilerin demografik özellikleri şu şekildedir:

3.2.1.1. Cinsiyet Durumu

Geleneksel toplumda kadın-erkek ayrımı bariz bir şekilde görülmekte idi. Erkekler meyhaneler, kahvehaneler gibi mekanları; kadınlar ise ekseriyetle ev içi bir hayat sürmekle birlikte toplumsal alanda hamamları kullanırlardı (Kılıç, 2015: 103). Günümüzde de yine kahvehane, meyhane gibi mekanlar erkekler tarafından kullanılmakta, kadınların buraları kullanma durumları bulunmamaktadır. Buna karşın yine bir toplumsallaşma mekanı olan millet kıraathanelerinde kadın-erkek ayrımını görmüyoruz. Millet kıraathanelerinin kullanıcı profiline cinsiyet temelli baktığımızda kadın-erkek oranının birbirine yakın olduğu görülmektedir.

Araştırma yapılan millet kıraathanelerinde kadın erkek oranının birbirine yakın olmasından dolayı bu durumun araştırmaya doğru bir şekilde yansımaları için görüşmeciler belirlenirken bu oran göz önünde bulundurulmuştur. İncelenen millet kıraathanelerinin kullanıcı profiline cinsiyetleri yönünden baktığımızda bu mekanı kadınların da çoklukla kullandıkları görülmektedir. Hatta kadın-erkek kullanıcı oranının aşağı yukarı aynı olduğu görülmektedir. Bu durum, sadece erkeklerin

kullandığı eski dönemdeki kıraathaneler ve günümüz kahvehanelerinden farklı bir durumdur. Kahvehanelerin aksine millet kıraathanelerinde kadınlar kendilerine sosyal yaşamda yer bulmuş ve toplumda daha aktif bir rol alabilme imkanına kavuşmuştur.

Önceki dönemde erkekler ailesinin iâşesini temin için işe, ibadet için camilere ve aile hayatı için de evine gitmekte idi (Işın, 2001: 27). Erkekler bu dar alana sıkışmışken açılan kahvehaneler sayesinde bu dar çerçevedeki yaşamına bir çıkış yolu bulmuş, insanlarla sohbet etme, iletişimini geliştirme dolayısıyla sosyalleşme ihtiyacını karşılamış ve bu mekanları benimsemişti. Bunun gibi kahvehanelerin kadınlara kapalı olması, sadece erkeklerin kullandığı bir mekan olmasından dolayı millet kıraathaneleri kadınlar tarafından yaşamlarını zenginleştiren, sosyalleşmelerine yardımcı olan mekanlar olarak görüldüğünden daha çok benimsenip sahiplenilmiştir.

Görüşme yapılan kişiler, kadınların burayı kullanmalarına olumlu bakmaktadırlar. Kadınların, kızların millet kıraathanesini kullanmalarını nasıl karşılıyorsunuz sorusuna şu cevapları vermektedirler:

G13(17): Çok önemli bir gelişme olarak görüyorum. Bizim için bir şans olarak görüyorum. Çünkü biz kahvehane gibi yerlere gidemiyoruz. Onun için buralar bizim için çok büyük şans.

G14(65): Onlar için bir avantaj olarak görüyorum. Çünkü onların sosyal hayatı daha sınırlı. Hayatları ev ve okul arasına sıkışmış. Onlar için bu mekan bir çıkış yolu, bir ara ferahlanma mekanı gibidir.

G15(19): Olumlu karşılıyorum. Kahvehanelerde sadece erkekler var. Ama burada her ikisi de var. Herkesin böyle toplumsal mekanlardan, devletin hizmetlerinden eşit şekilde faydalanması gerekir.

G20(34): Olumlu, güzel bir gelişme. Aslında özellikle kadınlar için böyle yerler açılmalıdır. Kadınlar okumalı ki çocuklarını iyi eğitebilsin, aile sağlam olsun. Çocuk eğitmek sıradan bir iş değil. Ancak bilgili anneler iyi çocuk eğitebilirler. Çocuk eğitimi basit bir konu değil. Bir çocuk bir nesil demek.

Araştırılan millet kıraathanelerinde özellikle genç kızların bu mekanları oldukça fazla sahiplendiği görülmektedir. Bu mekanları kendilerini eve bağımlı olmaktan kurtardığına inanmaktalar. Buraya geldikleri ve burada ders çalıştıkları için

ailelerinin dışarı çıkmalarına izin verdiklerini belirtmektedirler. Bu mekanlar sayesinde arkadaşları ile buluştuklarını, hem ders çalışıp hem sosyal etkinliklerde bulunduklarını belirtmektedirler. Burada arkadaşları ile bol bol sohbet etme, ara ara kendilerine molalar vererek gezintiye çıkma hatta erkek arkadaşları ile buluşup gezme imkanına kavuştuklarını belirtmektedirler.

İnsanlar bu durumun toplumsal gelişmişliğimizin bir göstergesi olduğuna inanıyorlar. Bu mekanların toplumsal bütünleşmeye aracı olduğuna, insanlar arasında fırsat eşitliği sağladığına inanıyorlar. Bu olumlu yaklaşım sebebiyle kıraathanenin kullanıcı profiline baktığımızda kadın-erkek kullanıcı oranının birbirine yakın olduğu görülüyor.

Kadınlar bu mekanları kendileri için topluma açılan bir kapı olarak görüyorlar. Bu mekanlar sayesinde bu alanda kadın-erkek eşitliği oluştuğuna kanaat getiriyorlar. Bu mekanlar sayesinde toplumda daha etkin bir rol üstleneceklerini düşünüyorlar. Kadınların kahvehanelerden mahrum olmaları bu kıraathaneleri benimseme güçlerini arttırıyor. Osmanlı Devleti'nde kahvehaneler ilk açılmaya başladığı dönemde toplumsal mekanların sınırlı olmasından dolayı nasıl erkekler tarafından benimsenip sahiplenilmiş ise şimdi de aynı sebeplerden millet kıraathaneleri kadınlar tarafından fazlaca benimsenmektedir.

Toplumsal birçok mekan gibi kahvehanelerin de kadınlara kapalı olmasına karşın günümüzde modern çağın kadınlara sağladığı birçok imkan neticesinde artık kadınlar toplumsal mekanlarda daha fazla görünür olmuşlardır. Millet kıraathanelerinde gördüğümüz üzere hem bu mekan kadınlarca fazlaca kullanılmakta hem de kadınların buraları kullanmaları erkekler tarafından olumlu bir durum olarak görülmektedir.

3.2.1.2. Yaş Durumu

Görüşme yapılan kişilerin yaş durumlarına bakıldığında genel olarak genç bir kullanıcı profili ile karşılaşılmaktadır. Ama bazı millet kıraathanelerinde ise ilköğretim düzeyindeki kullanıcı profilinin ağırlıklı olduğu görülmektedir.

Genel olarak Gaziantep'teki Millet Kıraathanelerini kullanan kişilerin yaş durumuna baktığımızda 7'den 70'e her yaşta insanın olduğunu görmekteyiz. Ama ağırlıklı olarak gençlerin kullandığı göze çarpmaktadır. Kullanıcı profilinde gençlerin yoğunluğu görülmesine karşın kıraathanenin hizmet alanları genişletilirse bu

yoğunluk gençlerden yaşlılara ve çocuklara doğru kayma gösterecektir. Kırathanede mekânsal düzenlemeler yapılarak, uygun malzeme (masa, sandalye vs) düzenlemesiyle yaşlıların hem gazetelerini, kitaplarını okuyabilecekleri, hem içeceklerini içip sohbet edebilecekleri, toplumsal konuları tartışabilecekleri uygun bir sohbet ortamı oluşturulursa kırathaneyi kullanan yaşlı kullanıcı sayısı artış gösterecektir. Yine çocuklara yönelik geçmiş dönem kırathanelerinde olan eğlendirici faaliyetler (meddah anlatıları, orta oyunları vs.) düzenlenirse çocukların bu mekanda eğlenceli vakit geçirmesi sağlanacak ve dolayısıyla daha çok çocuğun burayı kullanması sağlanmış olacaktır. Çocuklara ve yaşlılara yönelik bu gibi faaliyetler bu yaş grubundaki kırathane kullanıcılarının sayısını arttırmakla kalmayıp bu grupların kırathaneyi daha çok benimsemesine, bu mekanlara karşı aidiyet duygusu kazanmasına sebep olacaktır.

3.2.1.3. Mesleki Durumu

Görüşme yapılan kişilerin genelde ya ilköğretim ve ortaöğretim öğrencisi olduğu veya liseyi bitirip üniversite sınavına hazırlandığı görülmektedir. Bunun yanında üniversite mezunu olup henüz bir işe başlamamış olan KPSS çalışanların da yoğunlukta olduğu görülmektedir. Ayrıca emekli kişilerin de buraları fazlaca kullandığı görülmektedir. Koleksiyonunda bulunan kitaplar konularına göre zenginleştirilirse örneğin her meslekten insanın ihtiyacı olan, onların ilgisini çeken kaynaklar kırathaneye kazandırılırsa her meslekten insanın buraları kullanması temin edilebilir.

3.2.1.4. Gelir Düzeyi

Görüşme yapılan kişilerin ailelerinin gelir düzeyinin ağırlıklı olarak asgari ücret olduğu görülmektedir. Buradan kırathaneyi kullananların gelir düzeylerinin genelde sınırlı olduğu görülmektedir. Burayı kullananlar ağırlıklı olarak ders çalışmak için yeterli kaynağı olmayanlar veya evinde uygun ders çalışma ortamı olmayanlardan oluşmaktalar. Bunun yanında maddi durumu iyi olan, düzenli bir geliri olan (emekli maaşı vs.) kişilerin de bu ortama gelerek gazete, kitap vs okuyarak, arkadaşlarıyla vakit geçirdiği görülmektedir.

3.2.1.5. Eğitim Durumu

Görüşme yapılan kişilerin genelde belirli kademelerdeki öğrenciler olduğu görülmektedir. Bu kişilerin de ders çalışmak, sınavlara hazırlanmak, ödev yapmak için yani bir zorunluluktan dolayı geldiği görülmektedir. Sadece boş zamanı verimli

geçirmek, hoşça vakit geçirmek için keyfi olarak gelenlerin sayısının daha az olduğu görülmektedir. Bu tipten kullanıcıların sayılarının arttırılması için kırıathanenin fonksiyonlarının genişletilmesi gerekmektedir. Kırıathanede bulunan kitapların her eğitim seviyesinden insana hitap edecek şekilde zenginleştirilmesi sağlınırsa daha farklı eğitim düzeyinde insanlar da buraları yoğun bir şekilde kullanabilirler.

3.2.2. Millet Kırıathanelerinin Açılmasına Kullanıcıların Bakışı

Kahvehaneler ilk açıldıkları dönemde siyasi, dini, ahlaki saiklerle birçok tepki ile karşılaşmıştı. Bunda, toplumda buna benzer kurumların olmaması, halkın bu tip kurumlara yabancı olması, yöneticilerin buraları kendi otoritelerini sarsacak yerler olarak görmeleri gibi sebepler etkili olmuştu. Yöneticiler kimi zaman buraları yasaklamış, kimi zaman da kapatma yoluna gitmişti. Buna karşın millet kırıathanelerinin açılması herhangi bir tepki çekmemiş, insanlar buraların açılmasına olumlu bakmıştır. Bu durumun sebepleri arasında millet kırıathanelerinin kütüphane tarzı hizmet vermesi etkili olmuştur.

Görüşmecilere millet kırıathanelerinin açılmasını nasıl buldukları sorulduğunda, bu mekanların açılmasını olumlu bulmaktalar, insanların boş zamanlarını verimli bir şekilde geçirebilecekleri bir mekan olarak görmekteler. İnsanlar buraların toplumda daha etkin mekanlar olabilmeleri için sayılarının arttırılmasını hatta her mahalleye bir tane olacak şekilde yaygınlaştırılması gerektiğini söylemekteler. Bu konudaki birkaç görüşmecinin söylediklerine bakmak gerekirse:

G2(18): Çok önemli bir gelişme olarak görüyorum. Halkın gelişimi açısından yapılan ve tüm halka açık olan millet kırıathanelerini günümüzde çokça kullandığımı düşünüyorum hatta sayıca yetersiz görüyorum. Her semtte olması gerektiği kanaatindeyim.

G7(39): Kesinlikle gerekli ve olumlu buluyorum. Çocukların ve gençlerin verimli zaman geçirmeleri hususunda ciddi bir boşluğu doldurduğuna inanıyorum. Bütün yaş grubundan insanlar için bir ihtiyaç olduğuna inanıyorum.

G12(37): Olumlu bir gelişme olarak görüyorum. Oturduğum semtte böyle bir yer açıldığı için kendimi şanslı buluyorum. Hafta sonları iki çocuğumla buraya gelip güzel, nezih bir ortamda ben kitap ve gazete okuyorum, çocuklarım bilgisayarlardan

internete giriyor, çocuk kitapları okuyor ve kırıathaneye gelen arkadaşlar ile sohbet ediyorlar.

G17(23): Toplumumuz için ve özellikle gençler için böyle yerlerin açılıp hayata geçirilmesini memnuniyetle karşılıyorum. Benim şahsen hiç kahvehane kültürüm olmadı. Oranın argolu, küfürlü sohbet ortamı, genelde eğitim seviyesi düşük insanların kağıt oynayarak vakitlerini heba etmeleri beni hiç cezbetmedi. Burada temiz bir ortamda vakit geçirmeyi, kitaplarla ve mürekkep yalamış insanlarla haşır neşir olmayı kahvehane ortamına tercih ederim.

Birçok insan, millet kırıathanelerinin yaşamlarında bir boşluğu doldurduğunu belirtmektedir. Öğrenciler, ev ile okul arasına sıkışmış, bu yüzden de monoton hale gelmiş hayatlarına bir çıkış kapısı olarak bakmaktalar. Aynı şekilde üniversite sınavına hazırlanan öğrenciler, evlerinde sınava hazırlanmalarının hayatlarını çok sıradanlaştırdığını bunun yerine millet kırıathanelerinde sınava hazırlanmayı tercih ettiklerini belirtmektedirler. Bu sayede hayatlarının bir nebze olsun renklendiğini, hayattan kopmadıklarını belirtmektedirler. Kadınlar, kendilerine hitap eden toplumsal mekanların az olduğunu, millet kırıathanelerinin bu boşluğu doldurmakta etkili olduğunu belirtmektedirler. Yine aynı şekilde kahvehane ortamından şikayetçi olduğu için buralara gitmemiş, kahvehane alışkanlığı olmayan, boş vakitlerini evinde geçiren erkekler de millet kırıathanesinin ortamını beğendiklerini ve kendileri için evin dışında vakit geçirebilecekleri toplumsal bir mekana kavuştuklarını belirtmektedirler.

İnsanlar millet kırıathanelerinden toplumsal anlamda çok şey beklemektedir. Bu mekanların sadece bir kütüphane gibi veya bir okuma salonu gibi hizmet vermesinden ziyade kendilerinin toplumsal anlamda da bir çok ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir mekan haline gelmesini, o misyonu üstlenmesini istemektedirler. Çay ve kahve eşliğinde güzelce sohbet edebilecekleri uygun bir ortamın oluşturulmasını, eğlenebilecekleri çeşitli gösteriler, tiyatro, sinema tarzı etkinliklerin düzenlenmesini istemektedirler. Bu talepler insanların millet kırıathanelerinden de eski dönemdeki kırıathanelerin üstlendiği toplumsal rolü üstlenmesini istediğini göstermektedir. Tabi günümüz şartları değişti, insanların hayattan beklentileri, talepleri değişti, zevkleri, beğenileri değişti. Bundan dolayı millet kırıathanelerinden aynı hizmetleri vermesi beklenemez ama toplumsal anlamda benzer misyonları üstlenebilirler.

Geleneksek kahvehaneler statü, gelir seviyesi, dünya görüşü farklı insanları bir çatı altında toplamış idi. Farklılıkları arka plan itip insanları buralarda toplamış ve böylece toplumsal kaynaşmaya aracılık etmişti. Farklı özellikteki insanların bir araya gelmeleri, sınıfsal ayrışmanın önüne geçmekte etkili olmuştu (Deniş, 2011: 3). Bu durumu millet kıraathanelerinde de görmekteyiz. Çünkü kullanıcı profiline baktığımızda her cinsten, yaştan, gelir seviyesinden, düşünceden insanı görmekteyiz. Bu durum sınıfsal ayrışmanın önüne geçme, toplumsal bütünleşme anlamında olumlu bir gelişmedir.

Millet kıraathaneleri her yaş grubundan insana hizmet verdiği için toplumda insanların kaynaştıkları, kuşaklar arası iletişim ve etkileşimin üst seviyede olduğu mekanlar olarak görülmektedir. Bu da kuşaklar arasındaki birbirini anlamama gibi bazı sorunların çözümünde etkili olmakta, kuşaklar arasında empati duygusunun gelişmesine aracılık etmektedir.

İnsanların millet kıraathaneleri konusunda şikayetçi oldukları konulardan birisi millet kıraathanelerinin sayılarının az olmasından dolayı kendi oturdukları mahallelere kadar yaygınlaşmamış olması ve ancak ya uzun bir mesafe yürüyerek kavuşmaları veya bir vasıta ile ulaşabilmeleridir. İnsanlar millet kıraathanelerine kendi mahallelerinde evlerine yakın bir yerde kolaylıkla ulaşmak istemektedir. Yakın olursa bu mekanları kolayca erişerek, geceli gündüzlü uzun uzun vakit geçirerek kullanabileceklerini söylemekteler. Eğer yakın olursa uzak olduğu için bu mekanları kullanamayan insanların da buraları kullanacağını, dolayısıyla bu mekanların kullanıcı sayılarının da artacağını söylemekteler. Şu anda millet kıraathanelerine uzak mesafede olan insanlar eğer uzun süre geçireceklerse buraya gelmekteler yoksa kısa süreli kullanımlar için o kadar mesafeden gelmek istememekteler. Fakat bu mekanların sadece sayılarını arttırmak bir çözüm değil, niceliğin yanında niteliğinin de gözetilmesi, belirli bir düzende hizmete açılıp yürütülmesi gerekmektedir.

Kahvehanelere toplumsal sapma davranışlarının görüldüğü yerler olarak bakan veya mekânsal anlamda yeni arayışlar içerisinde olan insanlar açısından da millet kıraathanelerinin açılması bu alanda alternatiflik oluşturmuştur. Millet kıraathaneleri, bu hissiyatla kahvehanelere gitmeyen, kahvehanelerden uzak duran insanlar bağlamında düşünülünce toplumsal bir ihtiyaca cevap vermesi açısından olumludur. Nasıl ki geçmiş dönemde kahvehaneler insanların ev, cami, işyeri üçgenine sıkışmış yaşamlarına bir çıkış kapısı olarak, bir araya gelip sohbet edip

sosyalleşmesi, toplumsallaşması için yani toplumsal bir ihtiyaca cevap verebilmek için ortaya çıkmışsa şimdi de millet kıraathaneleri toplumsal gerekliliğe binaen, yeni yeni oluşan ihtiyaçlara cevap verebilmek için ortaya çıkmış ve toplumsal bir boşluğu doldurmayı hedeflemektedir.

İnsanlar millet kıraathanelerinin açılmasını zamanımızda bir gereklilik, toplumsal bir ihtiyaç olarak görmekteler. Çünkü Gaziantep bölgede sanayinin, ticaretin, eğitim ve sağlığın merkezi olduğu için sürekli çevresinden göç almaktadır. İnsanlar iş imkanlarından faydalanmak, daha iyi bir yaşam sürmek, daha iyi eğitim ve sağlık hizmeti alabilmek için imkanları çevresine göre daha fazla olan bu şehre göç etmektedir. Yaşanan yoğun ve düzensiz göç de birçok toplumsal sorunlara zemin hazırlamaktadır. Kurumlar kaliteli hizmet vermekte zorlanmakta, bundan dolayı da yeni arayışlar içine girmektedirler. Kentte bulunan 2 devlet ve 2 özel üniversite, fen liseleri, kolejleri ve kaliteli diğer okulları sayesinde farklı yerlerden, farklı kültürlerden şehre gelen öğrencilerin bu şehirden beklentileri, eğitim ve sosyal alandaki ihtiyaçları farklılaşmaktadır. Sosyal alan olarak bu kişilere hitap eden mekanlar olan kafe, pastane tarzı yerler yaygınlaşmakta; eğitim alanında ise kitap kafeler, okuma salonları, kültür evleri gibi yerler açılarak eğitimin desteklenmesi hedeflenmektedir. Yine millet kıraathanelerinin açılmasını da yeni oluşan toplumsal gerçeklik ekseninde değerlendirmek gerekmektedir. Çünkü kurumlar toplumsal gerçeklikler doğrultusunda, toplum yapısının özelliklerine göre şekillenmektedir. Nasıl ki Cumhuriyet döneminde yapılan devrimler ve yeniliklerle toplumun yapısı, özellikleri değişince yeni oluşan bu toplumsal gerçeklik doğrultusunda kahvehaneleri ıslah etmek için çalışmalar yapılmış, bu mekanlar yeni duruma cevap verebilecek şekilde dönüştürülmeye çalışılmış ise; günümüzde de toplum yapısında yaşanan birçok değişim sebebiyle bu değişime ayak uyduramayan, ihtiyaca cevap vermekte yetersiz kalan kahvehaneler değişim yaşamakta, farklı formatlara bürünerek toplumun ihtiyaçlarına cevap vermeye çalışmaktadır.

Geleneksel kahvehanelerin çeşitlilik göstermesinde, şekillenmesinde bu mekanları kullanan kişilerin özellikleri etkili olmuştur. Örneğin nargile içenlerin toplandığı kahvehaneler nargileci kahvehanelerin oluşmasına, aşıkların toplandığı kahvehaneler aşık kahvehanelerinin oluşmasına sebep olmuştur. Bu kahvehanelerin fazlaca çeşitlilik göstermesinde toplumsal çeşitliliğin fazla olması ve farklı grupların özelliklerini mekana yansıtmaları etkili olmuştur (Tunç, 2014: 77). Geleneksel

kahvehanelere benzer şekilde eğer millet kıraathaneleri de sayıları artıp yaygınlaşırsa bu şekilde çeşitliliğe gidebilir. Kimi millet kıraathanesi kıraat (kitap, dergi, gazete okuma), kimisi eğlenceye yönelik, kimisi sadece çocuklara veya yetişkinlere yönelik hizmet verecek şekilde çeşitlenebilir.

Görüşmecilere buraya gelip burada vakit geçirmeleri hususunu ailelerinin nasıl karşıladıkları sorulduğunda genel olarak ailelerinin burayı kullanmasını olumlu karşıladığı, herhangi bir güvenlik kaygısı duymadıkları cevabı alınmıştır. Güvenlik kaygısı duyan aileler ise gelip ortamı inceleyip görünce endişe etmemektedir. Bazı görüşmecilerin bu konudaki açıklamaları şöyle:

G11(20): Ailem çok olumlu karşılıyor. İlk günler birkaç defa annemde benimle geldi ve ortamı gördü. Ortamın güzelliğini ve güvenli olduğunu gördü. Beni gönül rahatlığı ile gönderiyorlar. Yalnız akşam geç kalmamam şartıyla izin veriyorlar. Çünkü o mahallenin sokak araları çok dar. Oralardan gece geçmemi istemiyorlar. Eve gittiğim güzergah işlek bir yol olsa sorun çıkarmazlar ama sokaklar çok dar ve ıssız olduğu için geç kalmamı istemiyorlar. Aslında semt güvenli ama özellikle Suriyelilerin gelmesinden sonra bazı adli vakalar olduğu için geç kalmamı istemiyorlar.

G12(37): Eşim olumlu karşılıyor buraya gitmemi. Çocuklarımı da yanımda götürmem eşimin de yükünü hafiflettiği için memnun oluyor. Bu sayede ev işlerini, temizliği vs. rahatça yapabiliyor.

G13(17): Güvenli buluyor. Önceleri okuldan çıktıktan sonra kıraathaneye ders çalışmaya gittiğimi duyunca “orada ne işin var” dedi annem. Sonra emin olmak için kendisi de gitti ve ortamı görünce içi rahatladı ve izin verdiler.

G19 (15): Çok olumlu karşılıyor. Mahallemde dışarı çıkmama izin vermeyen ailem buraya geleceğimi söylersem kolayca izin veriyorlar. Mahallemde kalırsam kötü alışkanlık edineceğimden korktukları için benim buraya gitmemi memnuniyetle karşılıyorlar. Benim buraya gelmemdeki tek sorun ev ile kıraathane arasının çok uzun olması ve pek güvenli bir güzergah olmamasıdır.

Hatta burayı kullanmalarını kötü alışkanlıklar edinebilecekleri diğer bazı mekanlara karşı bir koruyucu olarak görüyorlar. Görüşmeciler, millet kıraathanesi kullanıcılarının özellikle de gençlerin toplumsal davranış sapmalarından

olarak rahatlamasına, deşarj olmalarına sebep olmaktadır. Bu mekanlarda deşarj olan, rahatlayan gençlerin kötü alışkanlıklar edinmesinin önüne geçilmektedir.

3.2.3. Millet Kıraathanelerinin Kullanılma Amaçları

Görüşmecilere millet kıraathanesini hangi amaç için kullandıkları sorulduğunda görüşmeciler ağırlıklı olarak okul derslerine çalışma, sınavlara hazırlanma, kitap okuma amaçlı olarak kullandıklarını belirtmişlerdir. Burayı kullanmaktaki amacınız nedir sorusuna görüşmecilerden birkaçının verdiği cevap şu şekildedir:

G8(26): Ders çalışmak için kullanıyorum. Ama bunun yeterli olmadığına inanıyorum. İsterim ki hem ders çalışılsın, hem kitap okunsun hem de eski kıraathanelerde olduğu gibi kıraathane kullanıcıları arasında sohbet ortamı oluşsun. Kıraathane daha farklı fonksiyonlar da üstlensin.

G12(37): Ben şahsen kıraathaneye kitap okumak, haftanın stresini atmak ve çocuklarımın bu gibi toplumsal, sosyal bir ortamda bulunmalarının sosyalleşmeleri, insanlarla kaynaşmaları açısından verimli olacağını düşündüğüm için kullanıyorum. Bu dünyada en kıymetli varlıklarım olan çocuklarımla bu mekan sayesinde beraber vakit geçirebiliyorum ve onları arkadaşları ile iletişimde takip edebiliyorum. Arkadaşları ile iletişimde olumlu-olumsuz davranışlarını gözlemleyebiliyorum.

G11(20):Üniversite sınavına hazırlık amacıyla kullanıyorum. Burada arkadaşlarımla ders çalışıp ara ara da sohbet etme imkanı buluyorum. Evde olsam ders çalışma aralarında arkadaşlarımla buluşma imkanı bulamazdım. Burada bu imkanı buluyorum. Ayrıca ders çalışma dışında buradan roman tarzı kitaplar ödünç alıp okuyorum. Günlük gelen gazeteleri de her gün olmasa bile ara ara takip ediyorum.

G15(19): Temel amacım üniversite sınavına hazırlık. Ama sürekli burayı kullandığım için haliyle arkadaş ortamımız da oluştu. Bundan dolayı bir nevi arkadaşlarla buluşup sohbet etmek için de burayı kullanmış oluyorum.

Kullanıcıların kullanım amaçlarına baktığımızda bu amacın dar bir çerçevede olduğunu görmekteyiz. Millet kıraathaneleri sadece insanların ders çalıştıkları, kitap okudukları bir mekan olmaktan ziyade insanların toplumsal anlamdaki ihtiyaçlarına da cevap verebilecek şekilde kendisini konumlandırılmalıdır. Eğer toplumda kabul görmek, toplumsal anlamda insanların yaşamlarında kalıcı etkiler bırakmak

isteniyorsa bu mekanların fonksiyonlarının çeşitlendirilmesi gerekmektedir. İnsanlar burada hem ders çalışmalı, hem kitap okumalı bunun yanında da hoşça vakit geçirip eğlenmelidir. Bu mekanı kullanan kişiler dinlenmek, sohbet etmek, hoşça vakit geçirip eğlenmek için başka bir mekana ihtiyaç duymamalı, kullanıcıların bu gibi ihtiyaçları da yine bu mekanda karşılanabilmelidir. Bu mekanlara ancak bu şekilde bir misyon yüklenilirse diğer toplumsallaşma mekanları ile yarışabilir, onlara rakip olabilir. Yoksa toplumsal işlevleri bağlamında insanların yaşamlarında yüzeysel bir etki edecektir. Bu mekan kendini toplumsal anlamda önemli bir yerde konumlandırmak istiyorsa yetkililerin gerekli hassasiyeti göstermesi ve bu mekan üzerinde itina ile durup, niteliği de göz önünde bulundurarak sayılarını sürekli arttırmaları gerekmektedir.

Ama bu durum, yani bu mekanın sınırlı amaçlar için kullanılması, millet kırıathanelerinin her zaman bu şekilde sınırlı bir amaç için kullanılacağı anlamına gelmemelidir. Çünkü önceki dönem kahvehaneler de ilk kuruldukları zaman sadece insanların kahve içme edimini karşılama gayesi gütmekte idi. Fakat zamanla işlevlerinde değişiklikler olmuş ilmi ve kültürel sohbetlerin yapıldığı, çeşitli sanatsal faaliyetlerin icra edildiği, çeşitli eğlencelerin düzenlendiği mekanlara dönüşmüştür. Bunun gibi millet kırıathaneleri de yaygınlık kazanır, işlevlerini çeşitlendirirse toplumda daha aktif rol oynayan, toplumu yönlendiren, insanların sosyalleşme ihtiyacını karşılayan mekanlara dönüşebilir.

Görüşmecilere, eski dönemdeki kahvehanelerin kırıathane olarak işlev gördüklerinden, insanların bu mekanlarda kitap, gazete okuyup sohbet ederek vakit geçirdiklerinden, çeşitli konularda tartışmaların yapıldığından, bu kırıathanelerin insanların eğitim, kültür, eğlence vs. hayatında olumlu anlamda etkili mekanlar olduklarından bahsedip günümüz millet kırıathanelerinin aynı işlevi görüp göremeyeceği sorulduğunda şu cevapları vermekteler:

G4(19): İşlevini görebilir. Fakat bazı düzenlemeler yapmak şartıyla. Mesela insanlar sürekli ders çalışma, kitap okuma yapamaz. Eğlenme imkanı sunulursa insanlar buraları sıkılmadan kullanabilir.

G7(39): Eski kırıathanelerin yerlerini alabileceklerini düşünmüyorum. Çünkü modern kültür içerisinde yetişen nesillerin, kuşakların ihtiyaçları, arayışları, zevkleri, hobileri çok farklılaştı. Yani zamanın ruhu çok farklı akıyor. Dolayısıyla

günümüzdeki kıraathaneler geçmişteki kıraathaneler gibi değil, zamanın ruhuna göre şekil alacaktır. Bununla birlikte geçmişin ruhunu (okuma ve muhabbet gibi) yaşatabilir.

G10(64): Önceki kahvehane/kıraathanelerin işlevsel olduğu dönemin yaşam standartları, bilgiye erişim zorlukları (kitap ve mecmua temini, okuma yazma oranları) ile günümüzün şartlarını kıyaslamak mümkün değildir. Geçmişte kıraathane kültürünü direkt olarak etkileyen faktörlerin başında o dönemin aydınlarının buralara gidiyor olması ve bunları dinlemek isteyenlerin kıraathanelere gitmeleriyle oluşan bir kültür ve okuma ortamı var iken günümüzde bu işleve öncülük edecek aydınlarımızın çok az olması, olanların epey bir kısmının da bilgisini paraya dönüştürme sevdasında bulunması şansı azaltmaktadır. Kaç tane gencimizi günümüzün zaman öğütücü teknolojik oyuncaklarından koparıp bu tarz mekanlara düzenli gitmelerini sağlayabiliriz. Planlanmış, kural ve işleyişleri belirli standartlara kavuşturulmamış uygulamalar, iyi de olsa bir müddet sonra içinden çıkılmaz bir karmaşa doğurur. Yerel yönetimlerin kırılgan ve değişken yapısı fertlere bağlı işleyiş değişimleri bu kurumları uzun vadede olumsuz etkiler.

G14(65): Benim millet kıraathanelerinden istediğim, beklentim tam da bu. Bu mekanın insanların bütün ihtiyaçlarına cevap verecek, karşılayacak şekilde vücut bulması. İnsanlar yeri gelince okumalı, yeri gelince eğlenip kafa dağıtabilmeli, yeri gelince sohbet edip dertleşebilmelidir.

Görüşmeciler, millet kıraathanelerinin eski dönemdeki kıraathanelerin işlevini görmesinin zor olduğunu düşünmektedirler. Önceki dönemde kıraathaneler toplumsal olanaklar (kitap,dergi, gazete temini) kısıtlı olduğu için toplumca daha çok benimsenmiştir. Yine o dönemin aydınları maddi kaygı gütmeden bu mekanlarda toplumla buluşmuş ve bilgilerini paylaşmıştır. Günümüz aydınlarının maddi kaygı gütmeden bu tür etkinlikler yapması çok zayıf görülmektedir. Bu durum kendi döneminin şartlarında değerlendirilmelidir.

Bir de günümüz modern kültürü içerisinde yetişen nesillerin ihtiyaçları, arayışları, hayattan beklentileri, zevkleri, hobileri çok farklılaştı. Yani zamanın ruhu çok farklı akmaya başladı. Dolayısıyla günümüzdeki millet kıraathaneleri geçmişteki kıraathaneler gibi değil, zamanın ruhuna göre şekil alacaktır. Bununla birlikte

geçmişin ruhunu (okuma ve muhabbet etme gibi) yaşatabilir, nostaljik bir hava oluşturabilir.

Millet kırıathanelerinin eski dönemdeki kırıathanelerin işlevini görmesi zor olmakla birlikte, bu amaç için gerekli olan uygun mekansal düzenlemeler yapılırsa ve insanların buralarda hoşça vakit geçirecekleri hizmetler verilirse benzer işlev vermesi sağlanabilir. Örneğin eski dönem kırıathaneleri toplumun sivil eğlence mekanları gibi hizmet vermiştir (Bingöl, 2004: 71). İnsanlar buralara boş zamanlarını daha zevkli bir şekilde geçirmek için gelmişlerdir. Millet kırıathaneleri de böyle sivil eğlence mekanı gibi hizmet verebilecek şekilde hizmet yelpazesini genişletirse insanlar hem buralara istekli bir şekilde gelecekler hem de boş zamanlarını eğlenerek geçireceklerdir.

Zaten duruma ilmi fonksiyonları yönünden bakılınca millet kırıathaneleri eski dönem kırıathanelerinin işlevine benzer bir özellik göstermektedir. Millet kırıathanelerinde de kıraat yani kitap, gazete, dergi okumaları yapılmakta, insanlar bu okudukları ile ilgili görüş alışverişinde bulunmakta, yetişkin kullanıcılar küçüklere derslerinde yardımcı olmakta, büyükler bilgilerini, hayat tecrübelerini küçüklere, gençlerle paylaşmakta, ara ara yazarlar, şairler buraya gelerek okuyucular ile buluşmaktadır. Tarihte özellikle İstanbul kahvehanelerinde gördüğümüz bu mekanların edebiyat meraklısı üniversite öğrencileri için ikinci üniversite görevi üstlenmesi, buradaki öğrencilerin tecrübeli, tanınmış yazar ve şairlerle toplanıp onlardan ilmi açıdan faydalanmaları gibi millet kırıathanelerinde de buna benzer bir durum görülmekte ve bu mekanlar eğitimi destekleyici bir mekan özelliği göstermektedir.

3.2.4. Millet Kırıathanelerinin Kullanıcıları Üzerindeki Bireysel ve Toplumsal Etkileri

Görüşme yapılan kişiler millet kırıathanesini kullanmalarının sosyal yaşamlarını olumlu anlamda etkilediğini belirtmektedirler. Buradaki kazanımları sayesinde özgüvenlerinin arttığını, çevre edindiklerini, diğer kullanıcılarla kaynaştıklarını, iletişim kabiliyetlerinin arttığını söylemektedirler. Bu konuda görüşmecilere sorulan millet kırıathanesini kullanmanız sosyal hayatınızı nasıl etkiliyor sorusunu görüşmeciler şu şekilde cevaplamışlardır:

G2(18): Kendimi daha iyi ifade edebiliyorum. Okuyarak bilgi sahibi olduğum için özgüvenim artıyor ve bu sayede toplumsal anlamda daha aktif rol alabiliyorum. Millet kütüphanesinde her yaştan insan olduğu için her yaştan insanla arkadaşlık kurabiliyorum.

G13(17): Benim için ev ve okul arasına sıkışmış hayatım için bir alternatif oluyor. Okul gibi zorunlu gitmek zorunda olmamama rağmen kütüphaneyi kullanmam kendimi kültürlü biri olarak görmeme sebep oluyor. Kendime değer veriyorum. Dolayısıyla özgüvenim artıyor.

G17(23): Kültürel açıdan olumlu etkiliyor. Arkadaşlarımla birlikte gidip geldiğimiz için birçok ufak tefek maceralarımız oluyor. Yani hayattan kopmuyorum, hep hayatla iç içe hissediyorum kendimi. Toplumla kaynaştığımı hissediyorum, daha sosyal biri olduğumu hissediyorum. Derslerime evde çalışsa idim toplumdan kopuk bir halde olurum.

G18(19): Beni daha sosyal biri kılıyor. Bu mekana her yaştan her kesimden insan geldiği için onlarla iç içe olmam insanlarla iletişimimi geliştirdi. Aslında ben içine kapanık bir yapıdayım. Eğer böyle sosyal bir mekanda değil de evde üniversite sınavına hazırlansa idim toplumdan daha da çok uzaklaşıp yalnızlaşacaktım.

Yine bu doğrultuda millet kütüphanelerinin görüşmecilerin hayatlarına toplumsal pratikler bağlamında neler kazandırdığı ile ilgili sorulara verdiği cevaplar şu şekildedir:

G11(20): Derslerime arkadaş ortamında düzenli olarak çalışmamı sağladı. Zamanımı boşa geçirmememi sağladı ve hem sosyal hayatımın hem ders çalışmamın birlikte aynı ortamda olmasını sağladı.

G13(17): Hayatım düzene girdi. Derslerimde başarılı olmama yardımcı olurken arkadaşlarımla da daha çok vakit geçirmemi sağladı ve aramızdaki dayanışmayı kuvvetlendirdi.

G15(19): Derslerime daha düzenli çalışma imkanı buldum. Molalar vererek, molalarda çay içip arkadaşlarla sohbet ederek daha verimli ders çalışmaya başladım. Bunun yanında arkadaş çevrem genişledi.

G16(57): İş ve ev arasında sıkışan hayatımda bir ferahlama durumu oluşturdu. Zihin sürekli iş ve evdeki durumla meşgul olunca yıpranıyor. Böyle ferahlama ortamları, kafa dağıtma ortamları da istiyor insan. Yoksa hayat çok yıpratır bizleri.

Bu gibi toplumsal mekanlar sayesinde insanlar ev dışı bir ortamda diğer insanlarla vakit geçirme imkanına kavuşmaktadırlar. Evde tek başına ders çalışmak, kitap okumak, sınavlara hazırlanmak yerine diğer insanlarla, arkadaşlarıyla bu etkinlikleri yapmaktadırlar. Molalarda da bir araya gelip sohbet etmekte, duygu ve düşüncelerini birbirleriyle paylaşmakta ve böylece hayattan da kopmamış olmaktadır. Sınava hazırlanan veya ders çalışan gençler bu mekan sayesinde toplumsal pratikler üretmektedirler. Arkadaşlarıyla anlaşip beraber kırıathaneye gidip günlerini bu mekanda ders çalışarak, kitap okuyarak geçirebilmektedirler. Ara ara kendilerine boş vakit oluşturarak bir kafeye gidip kahve, çay içerek vakitlerini geçirmekteler veya öğlenleri bir lokantaya veya dürümcüye giderek yemek yeme etrafında bir arkadaş ortamı oluşturmaktadırlar.

Okul bittikten sonra millet kırıathanelerinde sınava hazırlanan gençler bu mekan sayesinde okuldan arkadaşları ile bağlarını koparmamaktadır. Bu mekanı da vesile kılarak arkadaşlık bağlarını sürdürmektedirler. Bu kişiler kırıathanede birlikte ders çalışmakta, sohbet etmekte, okul günlerini yad etmektedirler. Bazen, okuldan sonra bağlarının koptuğu, irtibat kuramadıkları arkadaşlarını birbirleri aracılığıyla bulabilmektedirler.

Evleri yakın olanlar, aynı mahallede olanlar birlikte buraya gelmekte, uzak yerlerde oturanlar ise telefon vs. ile iletişim kurarak kırıathanede buluşup günlerini geçirip evlerine dönmektedirler. Bu gibi mekanlar olmasa insanlar zamanla öğrencilik hayatında çok iyi arkadaş olduğu kişilerden uzaklaşmakta, arkadaşlık bağları zayıflamaktadır.

İnceleme yapılan millet kırıathanelerinden biri olan Şhreküstü Millet Kırıathanesi tarihi konakların olduğu bir semtte olduğu için kırıathane kullanıcıları boş vakitlerinde, molalarda bu mekanı gezmekte, bu sayede kafalarını dağıtmaktadırlar. Bu tarihi mekanda sıklıkla film çekimlerinin yapılması kırıathane kullanıcılarının ilgisini çekmekte ve kafa dağıtmak, deşarj olmak için film çekimlerini izlemektedirler. Ayrıca bu kırıathane şehrin merkezine, çarşılarına, alışveriş merkezlerine, sinemalara yakın olmasından dolayı kırıathane kullanıcıları ara ara kaçamak olarak buralara gitmekte, arkadaşları ile keyifli vakit geçirmektedirler. En azından öğle arası değişiklik olması anlamında buralara kısa gezintiler yapıp ders çalışmanın stresini atmakta ve deşarj olmuş bir halde tekrar gelip millet kırıathanesini kullanmaktadırlar.

Sonradan hizmete açılan millet kırıathanelerinden olan Mecidiye Han'daki millet kırıathanesi de insanlara özellikle de gençlere cazip gelmektedir. Bu millet kırıathanesi tarihi Mecidiye Han'ın restore edilip alt katının sahaflar çarşısı, üst katının da millet kırıathanesi olarak tahsis edilmesi sonucu açılmış ve halkın hizmetine sunulmuştur. Bu tarihi mekan millet kırıathanesine otantik bir hava katmış, sahaflarla aynı fiziksel mekanı paylaşması da bu millet kırıathanesinde geleneksel kırıathane havası oluşturmıştır. Bu mekan, sıra sıra sahaflar ve üst katında millet kırıathanesi ile içeri giren kişilerde bir ilim yuvasına girme izlenimi vermektedir. Bu kırıathanenin kullanıcıları kitap okuma, ders çalışmanın haricindeki zamanlarında, molalarda sahaflara giderek kitapları incelemekte, yayınevlerinin güncel kitaplarını da takip edip inceleme fırsatı bulmaktadırlar. Yazar ve şairlerin ara ara bu kitapçıları ziyaretinde kırıathane kullanıcıları da onlarla buluşmakta ve konuşma imkanı bulmaktadırlar. Bu mekan sayesinde belki de idolleri olan yazar ve şairlerle tanışma imkanına kavuşmakta, onlarla görüş alışverişinde bulunup onlardan ilham almaktadırlar. Yine bu tarihi handa çekilen dizi film setini de ilgi ile izlemekteler, film yıldızları ile bol bol fotoğraf çektirmektedirler. Daha önce televizyondan görebildikleri yıldızları birebir görüp onlarla konuşma fırsatı yakalamaktadırlar.

Millet kırıathanelerinde yaşlı kimselerin buradaki gençlerle iç içe olması, hayatın kendilerine verdiği tecrübeleri bu gençlerle paylaşmalarına zemin hazırlamaktadır. Ayrıca kendileri de gençlerin dinamikliğinden, yaşama sevincinden bir şeyler kapma, yaşama sevinçlerini canlı tutma hususunda faydalanmaktadırlar. İşte toplumun değişik katmanlarındaki insanların bu şekilde birbirleriyle iç içe olmaları, birbirlerini etkilemeleri, birbirleriyle dayanışma içinde olmaları, onlarda toplumun bir parçası oldukları hissini kuvvetlendirmekte ve onları toplumsallığa önem veren, toplum bilinci kuvvetli bireylere dönüştürmektedir. Toplum bilinci kuvvetli bireyler de toplumsal konularda, toplumsal sorunlarda bu duruma kayıtsız kalmamakta ve bu konu üzerinde özveri ile durmaktadırlar.

Her toplumsal mekanın kendi pratiklerini ürettiği gibi millet kırıathaneleri de bu mekan etrafında çeşitli toplumsal pratikler üretmektedir. Bu mekanın kullanıcıları burada günlerinin büyük bölümünü geçirmekte, bu süre zarfında çeşitli toplumsal davranışlar sergilemekte, çeşitli alışkanlıklar kazanmaktadır. Bu doğrultuda millet kırıathaneleri de kendi pratiklerini üretmekle beraber yeni yeni oluştukları, genelde

sadece kütüphane tarzı hizmet verdikleri, henüz işlevlerini çeşitlendirmedikleri için toplumu etkilemekte, toplumsal hayata nüfuz edip toplumsal pratikler üretmekte zayıf kalmaktadırlar. Sayıları günden güne artıp, çeşitli toplumsal fonksiyonlar kazandıkları, toplumsal ihtiyaçlara cevap vererek, insanların sosyal hayatındaki boşlukları doldurdıkları zaman toplumsal alanda daha önemli bir konum kazanacaklardır.

Görüşmeciler, burada geçirdikleri zamanın verimli olarak geçtiğine inanmaktadırlar. Bu mekanı rahat ve konforlu bulmaktadırlar. Fakat burada daha verimli vakit geçirilebilmesi için kıraathanenin fonksiyonlarının genişletilmesi gerektiğine inanmaktadırlar. Bu mekanda ders çalışma, kitap okuma gibi etkinliklerin dışında daha farklı toplumsal ihtiyaçların karşılanabilmesi gerektiğine inanmaktalar. Görüşmeciler kendilerine yöneltilen, bu mekanda geçirdiğiniz vakit ile ilgili ne düşünüyorsunuz sorusuna şu cevapları vermektedirler:

G8(26): Daha verimli olabilir. Fonksiyonları çok sınırlı. Şu an genel olarak ders çalışma ve kitap okuma için kullanılıyor. Tam anlamı ile geleneksel kıraathane işlevi görse daha faydalı olur.

G10(64): Kıraathanede sunulan imkanlar (rahat bir mekan, sıcak/soğuk ısı dengesi, ücretsiz internet hizmeti, çay, poğaça, çorba ikramları, güvenlik tedbirlerinin titizlikle yerine getirilmesi) bu mekanda geçirilen zamanın artmasına ve verimli geçmesine etki etmektedir.

G11(20): Burada çok verimli bir zaman geçiriyorum. Hem ders çalışıyor, hem roman okuyor, hem gazete ve internette gündemi takip ediyor, hem de arkadaşlarımla sohbet ediyorum. Günüm her yönden dolu dolu geçiyor. Fakat üniversite sınavına hazırlandığım için ders çalışmanın harici diğer yaptıklarım çok sınırlı bir zaman ayırabiliyorum. Ancak molalarda vs. diğer etkinlikleri yapabiliyorum. Keşke lise öğrencisi olduğum yıllarda millet kıraathaneleri olsa idi boş zamanım daha çok olurdu ve roman okumaya, arkadaşlarla sohbe vs daha çok zaman ayırabilirdim.

G13(17): Verimli geçiyor. Derslerimde gözle görülür bir yükselme var. Buradaki çalışma ortamı benim evimde yok. Çünkü evimde ayrı bir odam yok ve diğer odada da gürültüden dolayı ders çalışmıyorum. Bunun için bu mekan benim için çok iyi oldu.

Bu mekanı ders çalışmak için kullanan insanlar burada ders çalışmalarının kendileri için evde ders çalışmaktan daha verimli olduğunu düşünmektedirler. Bazı kıraathane kullanıcılarının evlerinde sadece oturma odalarında soba olmasından dolayı kışın diğer odalar soğuk olduğu için ders çalışmadıkları veya ders çalışmak için masa, sandalyelerinin olmadığı bu yüzden de ders çalışmak için kıraathaneyi kullandıkları görülmektedir. Çünkü burada yazın ve kışın iklimler sayesinde uygun sıcaklık ortamı oluşturulduğu için daha verimli ders çalışmaktalar. Yine burada ders çalışan insanlar burada ders çalışmanın evde ders çalışmaktan daha canlı olduğunu, burada ders çalışırken insanlarla iç içe olduklarından insanlarla etkileşim ve iletişim halinde olduklarından çalışmalarının daha verimli geçtiğini söylemektedirler. Ders çalışma aralarında arkadaşlarıyla çay içip sohbet ettiklerini, gündemdeki konular hakkında konuştuklarını dolayısıyla bu mekan sayesinde toplumdan kopmadıklarını söylemektedirler.

Kıraathanelerde yapılan sohbetler sanal ortamda geliştirilen sohbetler gibi yüzeysel kalmamaktadır. İnsanlar burada yüz yüze konuşma imkanı buldukları için birbirlerini daha iyi anlamaktalar ve birbirleri üzerinde daha etkili olabilmektedirler. Günümüzde özellikle gençler arasında iletişim, sanal ortamda yaşandığı için kıraathanelerde birincil ilişkilerin yaşanması, iletişimin yüz yüze yapılması gençler arasında dayanışma ve paylaşımın yaygınlaşmasının önünü açacaktır. Gençlerin sosyal medya bağımlılığının bir nebze olsun önüne geçilmesinde, gençlerin kitap okuyup akademik ve kültürel çalışmalar yapmalarında yardımcı olacaktır.

Günümüz gençleri hazırcılığa alışmış durumdadır. İsteddiği bilgiyi, giyeceği, yemeği vs. sanal ortamda bulabilmektedir. İnsanlar sosyal medya ile gerçek hayattan kopmaktadır. Millet kıraathanelerinin işlevleri genişletilerek toplumu buraya çekmeli, insanları kaynaştırmalı ve insanların hayatın gerçekleri ile buluşmasını sağlamalıdır.

Millet kıraathanesi kullanıcılarının burayı kullanmalarının hayatlarına kattıklarına baktığımızda onlarda kitap okuma kültürünü geliştirdiği ve kültürel birikimini arttırdığı, hayatlarını düzene sokmalarında araç olduğu, derslerine düzenli çalışmalarını sağladığı, vakitlerini daha verimli şekilde geçirmelerini sağladığı, diğer insanlarla birlikte yaşama kültürünü geliştirdiği görülmektedir.

Millet Kırathanelerinde toplumun bütün sınıfları arasında iletişim kanalları açıktır. Çünkü bu mekana toplumun her katmanından insan gelmektedir. Kırathane sayesinde insanlar ortak bir mekanı paylaştıklarından, kendi aralarında kaynaşma ve dayanışma ortamı oluşmaktadır.

3.2.5. Diğer Toplumsallaşma Mekanlarına Karşı Millet Kırathanelerinin Durumu

Görüşme yapılan kişiler, millet kırathanelerinin bu şartlarda, bu özellikleri ile kahvehanelere bir alternatif olabileceğini düşünmemektedirler. Fakat gerekli düzenlemeler yapıp şartlar oluşturulursa alternatif olabileceğini düşünmekte. Millet kırathanelerinin kahvehanelere alternatif olabilme durumu ile ilgili sorulan soruya görüşmecilerin cevapları şu şekilde olmuştur:

G11(20): Belki kahvehaneler kadar toplumda etkili bir mekan olamaz ama eğer fonksiyonları genişletilip yeni yeni hizmetlerle halkın karşısına çıkarsa kahvehanelere çok güçlü bir rakip olabilir. Rakip olamasa bile en azından kendi kullanıcı kitlesini oluşturur. Ben özellikle kadınlar, kızlar arasında daha çok tutulacağını düşünüyorum. Çünkü biz kızlar kahvehanelere gidemiyoruz.

G12(37): Eğer bu sorunuz kahvehanelerin kullanımını ve sayısını azaltmak gibi bir sonuç doğuracak mı ise ben hayır diyorum. Fakat toplumda kırathane bilinci ve sayısı geliştirilirse önemli bir miktarda toplumsal bir kesimi kendisine çekeceğini ve kendi kullanıcı kitlesini oluşturacağını düşünüyorum.

G15(19): Hayır düşünmüyorum. Ben Çıksorut Mahallesi'nden buraya gelene kadar 4-5 tane kahvehaneyi geçerek buraya geliyorsam, burayı tercih ediyorsam mutlaka millet kırathanelerinin de bir kullanıcı kesimi olacaktır. Ama kahvehanelerin sayısı aşırı çok olduğu için onlara alternatif olamaz.

G18(19): Olabilir ama etkinliklerin, duyuru ve reklamların yapılması gerekir. İnsanlara çayların ve ikramların ücretsiz olduğunun bildirilmesi gerekir. Yoksa kahvehane gibi köklü ve yaygın bir kuruma karşı şansı oldukça azalır.

Millet kırathanelerinin kahvehanelere karşı alternatif olamayacağını düşünenler bunun sebebi olarak iki mekanın kullanıcı profiline farklı olmasını (kahvehaneyi sadece erkeklerin kullanmasını buna karşılık millet kırathanesini kadın ve erkek her ikisinin de kullanmasını), kahvehanelerin sayıca çok fazla olmasına karşılık millet kırathanelerinin sayıca az olmasını, toplumun eğitim seviyesinin

düşük olmasından, okuma kültürünün zayıf olmasından dolayı daha çok kahvehaneleri tercih etmesini göstermektedirler.

Bunun yanında kahvehanelerin argolu, küfürlü sohbet mekanlarından rahatsız olan, bu mekanların oturup vakit geçirmek için pek hijyenik olmadığını düşünen, burada insanların vakitlerini heba ettiklerini düşünen insanlar için millet kıraathaneleri alternatif bir sosyalleşme mekanı olma misyonu üstlenebilir.

Kahvehane mekanları ortaya çıkmadan önce erkeklerin gidip vakit geçirebilecekleri toplumsal mekanlar olan meyhaneler bulunmakta idi. Fakat bazı erkekler buralara dini saiklerle veya burada görünmeleri itibarlarını zedeleyeceği, toplumda saygınlığını zayıflatacağı gerekçesi ile gitmezlerdi. Günümüzde de yine buna benzer sebeplerden kahvehaneleri tercih etmeyen insanlar bulunmaktadır. İşte millet kıraathaneleri bu kesim insanlar için de toplumsal mekanlar anlamında bir alternatif imkanı sunmaktadır.

Görüşmeciler aynı kahvehanelerde olduğu gibi millet kıraathanelerinin insanların vakitlerini geçirdikleri diğer kamusal alanlar olan alışveriş merkezlerine, kafelere, pastanelere karşı rekabet şansını da zayıf görmekteler. Böyle düşünmelerinin sebepleri olarak belirtilen mekanların toplumda sayıca çok olmaları, buraların temel ihtiyaçları karşılaması, tüketim kültürünün etkisiyle insanların bu mekanlara bağlanmalarını gösteriyorlar. Ayrıca toplumumuzda okuma bilincinin gelişmemesinin de millet kıraathanelerinin diğer mekanlara karşı rekabet gücünü zayıflattığını düşünmekteler. Görüşmeciler, insanların yoğun bir şekilde vakitlerini geçirdikleri kamusal alanlar olan alışveriş merkezlerine, kafelere, pastanelere vs. karşı millet kıraathanelerinin şansını nasıl görüyorsunuz sorusuna şu şekilde cevap vermektedirler:

G7(39): İnsanlar her yeri ayrı ayrı kullanıyor. Aynı kişi farklı farklı mekanları kullanıyor. Bu kompozisyon içinde yeri diğerleri kadar etkili olmasa da varlığını sürdüreceğine inanıyorum. Toplumumuzun okuma kültürü düşük olduğu için kıraathaneler diğer revaçta olan mekanlara göre daha az kullanılıyor.

G10(64): Kurgusundaki kalite ve alternatif seçenekler sunulması halinde cazibe merkezlerinden biri olabilir. Ama hiçbir zaman AVM'lere karşı olan sevdamızın/zaaflarımızın yerini alamaz.

G11(20): Eğer halkımız bu düşünce yapısı ile giderse, hayatlarını sürekli tüketmek üzerine kurgularsa şansı pek fazla değil. Ama halkımız bilinçlenirse, mantalite farklılığı yaşanırsa şansı artar.

G13(17): Diğer sayılan mekanlar çok köklü ve herkes tarafından tanınmış yerler ve toplumun çok geniş bir bölümüne hitap ediyorlar. Millet kıraathaneleri şu anda yeni bir oluşum. Üstünde durulup sayısı arttırılırsa belki şansı olur.

Maddi durumu iyi olmayan gençler kendileri için bu mekanları bir fırsat olarak görmekteler. Ders çalışan, sınava hazırlananlar veya kitap okuyanlar maddi imkansızlıktan dolayı kitap almakta zorlandıkları için millet kıraathanelerindeki kitaplardan faydalanmaktalar. Yine maddi imkansızlıktan dolayı pahalı olduğu için kafelere gidemeyen gençler arkadaşlarıyla millet kıraathanesine gelerek çay içip kitap okuyup sohbet etmek suretiyle zaman geçirmekteler. Bu konuda millet kıraathaneleri maddi durumu uygun olmayan gençler arasında toplumdaki diğer mekanlara karşı alternatif bir sosyal mekan olma özelliği kazanabilir.

Eğer Millet Kıraathaneleri kaliteli bir şekilde kurgulanıp, alternatif fonksiyonlarla zenginleştirilir ve toplum da kıraathaneler konusunda, okuma konusunda bilinçlendirilirse diğer mekanlar gibi cazibe merkezi olabilir. Yine onları tahtından edemez ama bu kompozisyon içinde toplumda kendine bir yer edinebilir.

Millet Kıraathanelerinin sayıları arttırılırsa ve belirli bir standart, bir düzen oturtulursa kahvehaneler gibi bu mekanlar da kullanıcı profiline göre çeşitlenebilir. Kahvehaneler kullanıcı profiline göre avcı, nargileci, esnaf, meddah, semt kahvehaneleri vs. diye sınıflandığı gibi millet kıraathaneleri de kullanıcı profiline göre, bulunduğu semtin toplumsal ihtiyaçlarına göre sınıflanabilir. Zaten bu gibi toplumsal mekanlar toplumların özelliklerine göre çeşitlenmekte, değişim ve dönüşüm göstermektedirler. Çünkü toplumun özellikleri, benzerlikleri, farklılıkları mekanlara yansayıp buraları şekillendirmekte bu mekanları dönüştürmektedir.

Millet Kıraathaneleri yeni bir oluşum olduğu için bu mekanlar halka tanıtılmalıdır. Çünkü çoğu insan böyle bir hizmetten haberdar değil. Örneğin Yeşilvadi Millet Kıraathanesi'nde görüşme yapılan kişiler arasında buraya çok uzak olan Vatan Mahallesi'nden gelenler de vardı. Aslında Ocaklar Mahallesi'ndeki Hasip Dürri Millet Kıraathanesi onların mahallesine çok yakın bir mesafede olmasına rağmen orada böyle bir kıraathanenin olduğunu bilmiyorlardı. Evlerine yakın bir

kıraathanenin olduğunu öğrendikten sonra artık oraya gideceklerini söylemişlerdir. Bu da gösteriyor ki millet kıraathanelerinden insanlar pek haberdar değil. Bu mekanların gerek sosyal medyada, gerek basın yayın yolu ile gerekse de okullar aracılığıyla halka tanıtılması, halkın bu konuda bilgilendirilmesi gerekmektedir.

3.2.6. Millet Kıraathanelerinde Sunulan İkramların Kullanıcılardaki Karşılığı

Görüşme yapılan kişiler millet kıraathanesinde sunulan ikramları genel olarak olumlu karşılamakla birlikte belirli bir düzen içinde yapılmasını istemekteler. Görüşmecilere burada sunulan ikramların insanları buralara çekmekte etkisi var mı sorusu sorulduğunda şu cevapları vermişlerdir:

G7(39): Belli bir oranda etkisi var (Bu etki daha çok çocuklar üzerindedir). İkrardan ziyade sunulan diğer hizmetler (personelin alakalı olması, kitaplar vs.) etkili oluyor insanları çekmekte. Ayrıca sunulan ikramlar kıraathanenin diğer hizmetlerinin önüne geçmemeli. İkramlar bir araç olarak kalmalı, amaç olmamalıdır.

G13(17): Evet var. Örneğin ben okuldan çıkınca yemek için eve gitsem tekrar kıraathaneye gelmem çok zor. Bunun için okuldan çıkıp direkt buraya gelip çay-börek ikramından faydalanıp derslerime çalışıyorum. Açıkça söylemek gerekirse benim burayı kullanmamda ikramlar rol oynuyor.

G14(65): Tabi etkisi var. Özellikle buraya yakın çevre mahalleler, gelir seviyesi düşük ailelerin çok olduğu yerler ve oralardan gelenler de var buraya. Bir çocuk için çay, börek belki de kendi imkanları ile elde edemeyeceği şeyler. Bundan başka diğer durumu iyi olan insanlar için ise (örneğin ben) okuma aralarında çay içmek hiç de fena olmuyor doğrusu.

G20(34): Bir nebze var. Ama ikram ikinci planda. İlk önemli olan kitap okuma. Ama çocukları buraya çekmekte etkili oluyor. İkranda aşırıya kaçılmamalı. Böyle yapılırsa ikram ilk sıraya geçer, okumak geri planda kalır.

Görüşmelerden anlaşıldığı üzere sunulan ikramların insanları buraya çekmekte etkisi olmaktadır. İkram için gelenlerin genelde çocuklar olduğu görülmektedir. Bazı kimselerin ise ikramdan faydalanmak için sadece ikram saatlerinde geldiği görülmekte ve bu tip insanların okumakla vs. alakası bulunmamaktadır. Bu durum da kıraathanenin diğer kullanıcılarını rahatsız etmektedir.

Birçok kullanıcı çok uzaklardan birkaç vasıta değiştirerek bu mekanlara sadece bu ikramlardan faydalanmak için gelmemektedir. Bu kullanıcılar ikramlara, sadece bu mekanda geçirdikleri vaktin biraz daha güzel ve verimli geçmesini sağlayan bir araç olarak bakmaktadır. Kırâathane kullanıcıları ikramların belli bir düzen içerisinde yapılmasını ve ikramın bir amaç olarak değil araç olarak görülmesini istemekteler. İkramlar konusunda insanların düşüncesi ikramların az ve ölçülü olması, araç olarak kalması, amaca dönüşmemesi yönündedir. Kırâathanede asıl amaç kitap okuma, ders çalışma, kültürel ve ilmi çalışmalardır. İkramlar bu asıl amacın önüne geçmemelidir. Eğer ikrama yoğunluk verilirse sırf bunun için gelen kişiler var ve onların gelmesi teşvik edilmiş olur. Böyle olunca da huzursuz bir ortama dönüşür ve asıl gayesinden sapılır. Sadece ana öğünlerde kırâathane kullanıcılarının açlığını yatıştıracak kadar yiyecek ve içecek sunulması yeterlidir.

Millet kırâathanelerinde sunulan ikramlar burayı kullanan kişilerin çoğunun tüm gün boyunca yeme-içme ihtiyaçlarına yetmektedir. Sunulan ikramlardan faydalanan kişilerden çok büyük bir kesimin ayrıca başka bir şey yeme-içme gereksinimleri kalmamaktadır. Bu da kırâathane kullanıcılarını hem maddi anlamda rahatlatmakta hem de onlara daha uzun ve kesintisiz ders çalışma imkanı sunmaktadır.

Kahve ilk çıktığı dönemlerde tarikat müritleri arasında yaygın olarak içilmişti. Müritlerin kahveyi içmekteki gayeleri kahvenin uyarıcı etkisiyle zihinlerini açık tutup gece boyu kendilerini ibadet ve zikre verebilmek idi (Hattox, 1998: 23). Şimdi de buna benzer olarak millet kırâathanelerinde ders çalışan, sınavlara hazırlanan, kitap, dergi, gazete okuyan insanlar ikram edilen çayları içip, kahve alıp içerek bu içecekler vasıtasıyla zihinlerini açık tutma gayesi gütmektedirler. Dolayısıyla yıllar önce bir içecekten zinde kalıp zikir ve ibadet yapmak için faydalanılırken şimdi millet kırâathanelerinde içilerek zinde kalıp ders çalışmak, sınava hazırlanmak, kitap okumak amacı ile kullanılmaktadır.

Geçmiş dönemlerde kahve içme edimi aracılığıyla insanlar kahvehanelerde toplanmıştı. Daha sonra bu mekanlar yeni bir çok toplumsal rol üstlenmiş, birçok fonksiyonu yerine getiren mekanlar olmuştu. Bir içecek farklı boyutlar kazanarak sadece kahve içmenin ötesinde hoş sohbetin, insanların kaynaşmasının, toplumsal bütünleşmenin aracı olmuştu. Bir içme edimi toplumsal bir özelliğe bürünmüştü. İnsanlar kahvehanelerde kahve içme bahanesiyle toplanır birbirleriyle sohbet eder,

ilmi, siyasi, güncel tartışmalar yapar, vakitlerini bu şekilde geçirirlerdi. Buna benzer şekilde millet kuraathanelerinde de insanlar çay içme edimi ile toplanıp sohbet etmekte; kitap, gazete, dergi okumakta; ders çalışmakta ve vakitlerini bu şekilde geçirmekteler. Millet kuraathanelerinde de bir içecek olan çay, toplumsal bir hüviyete bürünerek insanların sohbet edip kaynaşmasına, arkadaşlıklar kurmasına, sosyalleşmesine, kitap, dergi, gazete okuyarak bilgisini arttırmasına aracılık etmektedir. Bu mekanlarda çay, sadece içme edimini karşılamanın ötesinde birçok toplumsal etkinliğe de aracı olmaktadır.

SONUÇ

Kahve ortaya çıkıp insanlar arasında yaygın bir şekilde kullanılmaya başlayınca insanların bir araya gelip bu içeceği içerek sohbet etmeleri için kahvehane mekanları oluşmuştur. Bu mekanlar önceleri kahve içip sohbet etme amaçlı işlev görürken daha sonraları işlevsel anlamda değişiklikler geçirerek insanların toplumsal olaylarla ilgili propaganda yaptıkları, buralarda örgütlenerek siyasi ve toplumsal olayları tertitledikleri, kimi zaman siyasi otoriteye kafa tuttıkları yerler haline gelmiştir.

Bu mekanlar toplumda enformel eğitim kurumları gibi işlev görmüş, insanlar buralarda sanatçılar, eğitimciler, edebiyatçılar ile buluşarak ilmi, kültürel ve sanatsal sohbetler yapma imkanına kavuşmuşlardır. Üniversite gençlerinin kendilerine örnek olarak aldıkları idolleri olan edebiyatçılarla buluşup sohbet edip onlarla görüş alışverişinde bulunmaları sağlanarak yazarlık, şairlik alanında ufuklarının açılması sağlanmıştır. O zamanın kısıtlı imkanları düşünülünce bu mekanların insanların eğitiminde, kendilerini geliştirmelerinde ne kadar etkili mekanlar oldukları görülebilmektedir.

Bu mekanlarda kitap, gazete okuma, ilmi sohbetler ve tartışmalar yapmanın yanında insanların eğlence ihtiyaçları da karşılanmış ve birer sivil eğlence mekanları olmuşlardır. Buralarda halk anlatıları ve gösteriler sergilenmiş, çalgıcılar müzik eşliğinde insanları eğlendirmiş, Karagöz, hokkabaz, soytarı ve meddahlar çeşitli etkinliklerle kahvehanelerde mesleklerini icra edip bu mekanların eğlence ve kültür hayatına zenginlik katmışlardır. Kahvehanelerin insanların birçok farklı alandaki ihtiyaçlarına hitap etmesinde ve insanların da bu mekanları ve buradaki yapılan aktiviteleri benimsemelerinde o dönemde alternatif sosyal mekanların çok sınırlı olması etkili olmuştur.

Zamanla kahvehaneler toplumumuzda oldukça yaygınlaşmış ve bu durum bazı olumsuz durumların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. İnsanlar zamanlarının

büyük bir bölümünü bu mekanlarda boş boş oturarak geçirmeye başlamış, bu da insanları herhangi bir işte çalışmaktan, bir sanatta kendisini geliştirmekten alıkoymaya başlamıştır. Yine bazı toplumsal sapma davranışları da bu mekanlarda yaygınlaşmış ve olumsuz bir hal almıştır. Bu durum karşısında bu mekanların toplumda verimli yerler olmaları için devletçe birçok ıslah çalışmaları yapılmıştır.

Avrupa’da yaşanan Sanayi Devrimi ve sonrasında toplumlarda yaşanan sosyo-ekonomik gelişmeler birçok alanı etkilemiş, toplumsal alandaki birçok değişim ve dönüşümün dönüm noktası olmuştur. Üretimin artması ticari hayatı canlandırmış, ülkeler arası etkileşimi yaygınlaştırmıştır. Ülkeler arası etkileşimin artması farklı kültürlerin birbirlerinden etkilenmesine yol açmıştır. Toplumlar arası bu geçirgenlik ve üretim alanındaki değişim ile tüketim olgusu da geleneksel anlamından sıyrılarak farklı bir forma bürünmüştür. Toplumsal hayatta yaşanan bu gelişmelerin etkisiyle kamusal mekanların toplumdaki karşılıkları, üstlendikleri fonksiyonlar da değişim geçirmiş ve bu gelişmelere göre yeni şekiller almışlardır. Toplumların yaşam tarzları, tüketim alışkanlıkları, hayattan beklentileri değiştikçe kamusal mekanlar da bu yeni şartlara göre şekillenmiş ve toplumda var olagelmıştır. Tüketim olgusunda yaşanan köklü değişimin etkisiyle kamusal mekanlar tüketim eksenli biçimlenmiştir. Bu mekanlar tüketim toplumunun beklentilerine cevap verebilmek için yeni roller ve fonksiyonlar üstlenmiştir. Bu yeni şartlar toplumda oldukça önemli bir yeri olan, toplumsallaşma mekanları içinde önde gelen bir konumdaki kahvehaneleri de etkilemiş, bu mekanlar cafe tarzı yeni oluşumları doğurmuştur. Günümüzde kahvehanelerin bazı insanların beklentilerini karşılamaması, bazı toplumsal sapma davranışları göstermesi, eskiden olduğu gibi ilmi meclisler olma özelliğini yitirmesi, insanları içinde kitap, dergi, gazete gibi yayınların okunduğu, ilmi sohbetlerin, tartışmaların yapıldığı, kültürel etkinliklerin yapıldığı millet kıraathaneleri gibi oluşumlara yönelmiştir.

Bu çalışmada toplumumuzda yeni bir oluşum olan millet kıraathaneleri genel olarak açıklanmış ve Gaziantep’te en aktif faaliyet gösteren üç millet kıraathanesi, görüşmecilerle görüşmeler yapılarak ve incelemelerde bulunularak detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Bu incelemeler ve görüşmeler neticesinde millet kıraathanelerinin toplumumuzdaki yeri ve önemi tespit edilmeye çalışılmıştır.

Geleneksel kahvehanelerde kadın-erkek ayrımı bariz olarak görülmekte, erkekler kahvehaneleri kullanmakta fakat kadınlar bu mekanları kullanmamaktadır.

Buna karşın millet kıraathanelerinde bu mekanların kadınlara kapalı olma durumu görülmemekte, en az erkekler kadar bu mekanı kullanmakta hatta bu mekanı erkeklerden daha fazla benimsedikleri görülmektedir. Kadınların buraları benimseme durumu kahvehanelerin ilk ortaya çıktığı dönemde erkeklerin sosyal olanaklarının sınırlı olmasından dolayı kahvehaneleri fazlaca benimsemeleri ile benzer özellik göstermektedir. Yani sınırlı toplumsal mekana sahip olmaları benimseme düzeylerinin artmasında etkili olmaktadır.

Millet kıraathanesi kullanıcılarının yaş durumlarına bakınca genelde gençlerden oluştuğu görülmektedir. Yaşlılar için uygun ortamlar oluşturup, birlikte oturup kitap, gazete okuyarak sohbet etmelerini sağlayarak ve çocuklar için de geçmiş dönem kahvehanelerinde olan meddah anlatıları, orta oyunları gibi eğitici faaliyetler yapılırsa millet kıraathanelerinin kullanıcı profili genişleyecektir.

Görüşme yapılan millet kıraathanesi kullanıcıları bu mekanların açılmasını olumlu bulmakta, burada insanların vakitlerini verimli geçirdiğini belirtmekte ve buraların toplumsal bir gereklilik olduğunu düşünmektedirler. Bununla birlikte bu mekanların toplum hayatında daha etkin bir rol üstlenebilmesi için sayılarının arttırılarak toplumda yaygınlaşması hatta insanların kolay ulaşabilmesini sağlamak için kahvehaneler gibi her mahallede açılarak hizmet vermesinin sağlanması toplumsal etkinliğinin artması açısından çok önemlidir.

Bu mekanlar, toplumsallık anlamında daha etkin olmak için sadece bir kütüphane veya okuma salonu gibi hizmet vermek değil de insanların sosyal hayatına da hitap edebilecek hizmetler vermelidir. İnsanların bu mekanda oturup çay ve kahve içerek sohbetlerini edebilecekleri, çeşitli gösteriler düzenlenip, tiyatro, sinema gibi etkinliklerin yapıldığı bir mekan olması sağlanmalıdır. Çeşitli faaliyetlerle fonksiyonlarını çeşitlendirmeli ve insanların sosyal ihtiyaçlarına da cevap verebilmelidir. Bu şekilde kendini konumlandırmazsa insanların yaşamlarında yüzeysel bir etkiye sahip olacaktır. Diğer toplumsallaşma mekanlarına karşı alternatif olma özelliğini ancak bu şekilde kazanabilecektir.

KAYNAKÇA

a) Basılı Kaynaklar;

- Abdülaziz, B. (1995). *Osmanlı Adet, Merasim ve Tabirleri*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Açıkgöz, N. (1991). “Kahve Etrafında Teşekkül Eden Edebi Kamuoyu”, *Fırat Üniversitesi Dergisi (Sosyal Bilimler)*, Cilt:5, Sayı:1.
- Ağcabay, B. (2004). *68’lilerin Kırkayak Kahvesi*. İstanbul: Mart Matbaacılık.
- Alçın, S. (2002). *19. Yüzyıl Osmanlı Kahvehanelerinin Eğitim Açısından Fonksiyonu* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Arendt, H. (1994). *İnsanlık Durumu*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Asıliskender, B. (2002). *Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Mimaride ‘Modern’ Kimlik Arayışı; Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası Örneği* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Aydoğan, F. (2009). “Tüketim Kültürünün Gölgesinde Kentler”, *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, sayı 2, s. 211.
- Ayvazoğlu, B. (2011). “*Kahveniz Nasıl Olsun? Türk Kahvesinin Kültür Tarihi*”. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Ayvazoğlu, B.(2015). “Edebiyatımızın Küllük Günleri: Kahvehane, Kültür ve Edebiyat”, *Bir Taşım Keyif: Türk Kahvesinin 500 Yıllık Öyküsü*, İstanbul: Türk Kahvesi Kültür ve Araştırmaları Derneği.
- Bajmaku, A. (2014). *Kahve Kültürü ve Kahvehane Mekanlarının Sosyo Kültürel ve Politik Yaklaşımlar ile Popüler Kültür Çerçevesinde Değerlendirilmesi: Kosova Örneği*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.

- Baudrillard, J. (1997). *Tüketim Toplumu*, Ayrıntı Yayınları, Hazal Deliçaylı & Ferda Keskin, İstanbul, s. 121.
- Belli, M. (1999). “*Mihri Belli'nin Anıları : İnsanlar Tanıdım –I*”. İstanbul: Doğan Yayıncılık.
- Bertuğ, İ. (2015). “Kahvehanede Musiki”. *Bir Taşım Keyif: Türk Kahvesinin 500 Yıllık Öyküsü*, İstanbul: Türk Kahvesi Kültür ve Araştırmaları Derneği.
- Bilge, E. (2010). *Evliya Çelebi'den Hareketle Kahvehanelerden Cafelere Dönüşüm*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Bingül, İ. (2004). “Kahvehane ve Eğlence”, *Toplumsal Tarih Dergisi*, S.126, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Birincioğlu, G. (2011). “Sosyalleşme Sürecine Yön Veren Kahvehaneler ve Mimarileri”, *Bir Fincan Kahve*, İstanbul: TBMM Milli Saraylar.
- Birsel, S. (1991). *Kahveler Kitabı*. Nisan Yayınları, İstanbul.
- Bostan, İ. (2001). “Kahve”. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.XXIV, TDV, İstanbul.
- Çağlayan, S. (2001). *Enformasyon Toplumu: İnternet Kafelerin ve Kahvehanelerin Karşılaştırmalı Araştırması*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ege Üniversitesi, İzmir.
- Çağlayan, S. (2012). “Anadolu'nun İlk Kamusal Mekanı: Kahvehane”, *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 29, s.110.
- Çetinkanat, E. (1997). *Türk Kahve Kültürü ve Kahve Takımları*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Çıtlak, A. (2005). *XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı-Fransız İlişkileri Müteferrika Süleyman Ağa'nın Fransa Elçiliği (1669-1670)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). KTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Deguilhem, R. (1999). “Şam Kahvehaneleri-19.20. Yüzyıl”, (Der:HeleneDesmet-Gregoric-François Georgeon), *Doğu'da Kahve ve Kahvehaneler*, (Çev: Meltem Atik-Esra Özdoğan), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

- Demir, M. (2018). “Osmanlı Eğlence Hayatında Bir Alt Kültür Müzikli Kahvehane: Amane Kahvehaneleri. *Folklor Edebiyat Dergisi*, 2018. Sayı 93, ss.43.
- Demiray, G. (2011). “Sufi Meclislerinden Kahvehanelere”, *Bir Fincan Kahve*, İstanbul: TBMM Milli Saraylar.
- Deniş, H.E. (2011). “Osmanlı ve Cumhuriyet Döneminde Kahvehaneler: Sosyal ve Siyasal Yaşamın İncelenmesi”, *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı 27, ss.1-16.
- Ediz, İ. (2008). “Osmanlı’dan Cumhuriyet’in İlk Yıllarına Kahvehaneler ve Sosyal Değişim”, *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi*, Sayı 1, ss.179-189.
- Emeksiz, A. (2009). *Karaların ve Denizlerin Sultanı İstanbul/ Cilt II. İstanbul Kahvehaneleri*, Yapı Kredi Yayınları - 3022. Şehir Monografileri – 17. İstanbul, Aralık 2009.
- Evren, B. (1996). *Eski İstanbul’da Kahvehaneler*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Evren, B. (1996). “Kent Yaşamı ve Kahvehaneler”, *Yeni Türkiye Dergisi* , Sayı Habitat II Özel Sayısı, ss. 333-342.
- Gemici, F.E. (2007). *Gündelik Hayatın, Mekan Pratikleri ile İlişkisinde Yeni Kamusal Alanların Yorumlanması Alışveriş Merkezleri*.(Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Georgeon, F. (1999). “Osmanlı İmparatorluğu’nun Son Döneminde İstanbul Kahvehaneleri”, *Doğu’da Kahve ve Kahvehaneleri* içinde, (der.) HeleneDesmet-Gregoire ve François Georgeon, Yapı Kredi Yayınları, Ankara, s.43-85. 1
- Gökgür, P. (2008). *Kentsel Mekânda Kamusal Alanın Yeri*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2008.
- Göktaş, E. (1999). “ Osmanlı Döneminde Kahvehaneler, Kırathaneler ve Bunların İşlevleri”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 11, ss.67-80.
- Güral, S. (1999). *Türk Kültüründe Kahvenin Yeri*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Gürsoy, D. (2005). *Sohbetin Bahanesi Kahve*. İstanbul: Oğlak Yayınları.

- Güven, S. (2006). *Toplumbiliminde Araştırma Yöntemleri*. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Habermas, J. (1997). *Kamusal Yaşamın Yapısal Dönüşümü*, İletişim Yayıncılık.
- Hattox, R. (1998). *Kahve ve Kahvehaneler*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Heise, U. (2001). *Kahve ve Kahvehane*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Huizinga, J. (1995). *Oyunun Toplumsal İşlevleri Üzerine Bir Deneme*. çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İstanbul: Ayrıntı, 1995.
- Işın, E. (2000). “Bir İçecekten Daha Fazla, Kahve ve Kahvehanelerin Toplumsal Tarihi, *Tanede Saklı Keyf: Kahve* (Der.) Özpallabıyıklar, S., İstanbul:YKY.
- Işın, E. (2001). “Kahve ve Kahvehanelerin Toplumsal Tarihi”, *Tanede Saklı Keyif, Kahve*, Ed.: Selahattin Özpallabıyıklar. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kalpaklı, M. (2015). “Osmanlı Edebiyatında Kahve ve Edebiyatın Mekanı Olarak Kahvehaneler”, *Bir Taşım Keyif: Türk Kahvesinin 500 Yıllık Öyküsü*, İstanbul: Türk Kahvesi Kültürü ve Araştırmaları Derneği Yayını.
- Kılıç, R. (2015). *Osmanlı Toplumunda Kahvehaneler*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Nevşehir.
- Kırlı, C. (2000). “Kahvehaneler ve Hafiyeler: 19. Yüzyıl Ortalarında Osmanlı’da Sosyal Kontrol”, *Toplum ve Bilim*, Sayı:83.
- Koz, G.F. (2011). “Çekirdekten Fincana: Bir Yudum Kahve Kırk Yıllık Hatır”, *Bir Fincan Kahve*, İstanbul: TBMM Milli Saraylar.
- Kuzucu, K. (2011). “Kahvehaneden Kiraathaneye Geçiş ve İlk Kiraathaneler”, *Kahve: Kırk Yıllık Hatırın Kitabı*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Oskay, Ü. (1973). *Kitle Haberleşme Teorilerine Giriş Seçilmiş Parçalar*. Ankara : Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Özlü, Z. (2020). *Yıkılmış Bir Şehri İnşa ve İhya Edenler:Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Gaziantep’te Esnaf ve Tüccar Aileler*. Gaziantep: Gazikültür A.Ş. Yayınları
- Öztürk, S. (2005). “Osmanlı İmparatorluğunda Kamusal Alanın Dinamikleri” *İletişim*. 2005/21.

- Öztürk, S.(2006). “*Cumhuriyet Türkiye’sinde Kahvehane ve İktidar*”. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Özyurtseven, N. (2019). *Reklamlarda Sağlıklı Yaşam Miti*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep.
- Sağlam, A.İ. (2019). “Türkiye’de Kamusal Mekanın Gelişimi”, *Ata Planlama ve Tasarım Dergisi*, sayı 1, s.53.
- Sakaoğlu, N. (2004). “Divriği’de Asırlık Bir Yeniçeri Kahvehanesi: Hacı Milli’nin Kahvesi”, *Toplumsal Tarih Dergisi*, S. 126.
- Sami, K. (2010). “ Halk Kültürü Bağlamında Kahvehanelerin Toplumsal ve Mekansal Dönüşümleri”, *Milli Folklor*, sayı 85, s. 164.
- Sankır, H. (2010). “Osmanlı İmparatorluğu’nda Kamusallığın Oluşumu Sürecinde Kahvehanelerin Rolü Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (Sayı:Güz 13), ss.185-210, Ankara.
- Saraçgil, A. (1999). “Kahve’nin İstanbul’a Girişi. 16. ve 17. Yüzyıllar”, *Doğu’da Kahve ve Kahvehaneler içinde*, (ed.) HeleneDesmet- Gregoire ve François Georgeon, YKY, İstanbul.
- Sennett, R. (1996). *Kamusal İnsanın Çöküşü*, (çev. S. Durak ve A. Yılmaz), İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- Sennett, R. (2010). *Kamusal İnsanın Çöküşü*. (çev. S. Durak ve A. Yılmaz). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sennett, R. (2013b). *Kamusal İnsanın Çöküşü*,(çev. S. Durak ve A. Yılmaz).İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sevinç, B. (2013). “Simgesel Mekan Tüketimi ve Yeni Kamusal Alanlarda Toplumsallık: Fatih At Pazarı Örneği” *The Journal of Academic Social Science Studies*, sayı 4, s. 1013.
- Şahbaz, S. (2007). *Geçmişten Günümüze Kahvehaneler, Kahvehanelerin Sosyal Yaşamdaki Yeri ve Önemi*.(Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.

- Taş, T. (2019). *Gaziantep'te Esnaflar ve Kamusal Alan*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Taşpek, H.B. (2004). *Kahvehanelerin Toplumsal İletişimdeki Yeri ve Önemi: Antalya İl Merkezi Örneği*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Akdeniz Üniversitesi, Antalya.
- Taştan, Y.K. (2009). “Sufi Sarabından Kapitalist Metaya Kahvenin Öyküsü”, *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, (Sayı:Yaz 4), ss. 53-86, Ankara.
- Tekin, H.H. (2006). “Nitel Araştırma Yönteminin Bir Veri Toplama Tekniği Olarak Derinlemesine Görüşme”, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, S. 13.
- Temizhan, O. (2006). *Halkevleri ve Halkevlerinin 1932-1940 Arası Eğitim Faaliyetleri*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Tezcan, M. (1977). *Boş Zamanlar Sosyolojisi*, Doğan Matbaası, Ankara.
- Toros, T. (1998). *Kahvenin Öyküsü*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Tuchscherer, Michel (1999); “Osmanlı Döneminde Mısır Kahvehaneleri (16.18. Yüzyıllar)”, (Der: HeleneDesmet-Gregoric-François Georgeon), *Doğu'da Kahve ve Kahvehaneler*, (Çev: Meltem Atik-Esra Özdoğan), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Tunç, A. (2001). *Bir Maniniz Yoksa Annemler Size Gelecek-70'li Yıllarda Hayatımız*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Tunç, Ş. (2014). *Osmanlı Payitahtında Kahvehane ve Kahvehane Kültürünün Yeri*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Tutal, O. (2014). “Kırk Yıllık Hatırın İletişim Mekanı Olarak Kahvehaneler”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 3, ss. 151-166.
- Türk Dil Kurumu (2007). *Güncel Türkçe Sözlük*. Ankara.
- Türk Dil Kurumu (2005). *Türkçe Sözlük*. Ankara.
- Ulusoy, K. (2011). “Türk Toplum Hayatında Yaşatılan Kahve ve Kahvehane Kültürü”, *Milli Folklor Dergisi*, Sayı 89, ss. 159-169.

Uzun, İ. (2008). *Kamusal Mekan-Tüketim Olgusu Etkileşiminin İzmir'deki Alışveriş Merkezleri Bağlamında Değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

Ünüvar, K. (2016). "Osmanlı'da Bir Kamusal Mekan: Kahvehaneler", *Kamusal Alan ve Türkiye*, Ankara: Asil Yayıncılık.

Ünver, A. S. (1962). "Türkiye'de Kahve ve Kahvehaneler", *Türk Etnografya Dergisi*, Sayı 5, ss.39-84.

Ürer, H. (2010). "Osmanlı'da Kahve/Kahvehane Kültürü ve Salihli'den Bir Kahvehane Örneği 'Himaye-i Etfal' ", *Sanat Tarihi Dergisi*, Sayı XIX/2, ss.1-26.

Yıldız, M.C. (2003). "*Kahvehanelerin Günümüz Toplumundaki Fonskiyonları*". Proje No:SBB-3017. Ankara: Tübitak.

Yılmaz, Z. (2007). *Hannah Arendt'te Özel Alan-Kamusal Alan Ayrımı ve Modern Çağda Toplumsal Alan*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

b)Elektronik Kaynaklar;

<http://gsb.gov.tr/HaberDetaylari/1/60749/genclerle-kiraathaneler-aslina-donuyor.aspx>(30.03.2016)

<https://www.blokh Haber.com/haber-erdogan-millet-kiraathaneleri-acacagiz/357802> (07.06.2018).

<http://www.zeytinburnu.istanbul/millet-kiraathaneleri> (15.09.2019).

<https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/basaksehir-millet-kiraathanesi-acildi-/1418068> (14.03.2019).

<https://www.cnnturk.com/yerel-haberler/gaziantep/gaziantepe-8-millet-kiraathanesi-kuruldu-964432> (25.03.2019).

<https://www.sabah.com.tr/cumartesi2013/02/02/anadolunun-gizli-bahcesi-kitapli-kahve> (02.02.2013).

EKLER

EK-1: GÖRÜŞME SORU LİSTESİ

1. a) Cinsiyetiniz? b) Kaç yaşındasınız? c) Mesleğiniz d) Gelir düzeyiniz?
e) Medeni durumunuz? f) Eğitim durumunuz? g) Oturduğunuz semt?
2. Millet Kırathanelerinin açılmasını nasıl buluyorsunuz?
3. Millet Kırathanesini ne sıklıkla kullanıyorsunuz?
4. Millet Kırathanesinde ne kadar vakit geçiriyorsunuz?
5. Diğer Millet Kırathaneleri içinde bu millet kırathanesini tercih etme sebebiniz nedir?
6. Millet Kırathanesini hangi amaçla kullanıyorsunuz?
7. Millet Kırathanesini kullanmanız sosyal hayatınızı nasıl etkiliyor?
8. Millet Kırathanesinde geçirdiğiniz zaman ile ilgili ne düşünüyorsunuz?
9. Gençlerin toplumsal davranış sapmalarından korunmaları, kötü alışkanlıklar edinmelerinin önüne geçilmesi için Millet Kırathaneleri bir araç olabilir mi?
10. Millet Kırathanesi hayatınıza olumlu anlamda neler kazandırdı?
11. Aileniz Millet Kırathanesine gitmenizi nasıl karşılıyor?
12. Kadınların, kızların Millet Kırathanelerini kullanmalarını nasıl karşılıyorsunuz?
13. İlerde Millet Kırathanelerinin yaygınlık kazanması ile kahvehanelere alternatif olacaklarını düşünüyor musunuz?
14. Modern dünyada insanların vakitlerini geçirdikleri kamusal mekanlar olan alışveriş merkezlerine, kafelere, pastanelere vs. karşı Millet Kırathanelerinin şansını nasıl görüyorsunuz?
15. Kahvehaneler önceleri kırathane olarak işlev görmüş, insanların eğitim, kültür, eğlence vs. hayatında olumlu anlamda etkili olmuştur. Millet Kırathaneleri de önceki kırathanelerin işlevlerini görebilir mi? Kahvehaneleri dönüştürme şansını nasıl buluyorsunuz?
16. Millet Kırathanelerinde sunulan ikramların insanları buralara çekmekte etkisi var mı? Başka ne gibi ikramlar yapılabilir?
17. İnsanların Millet Kırathanelerini daha yoğun bir şekilde kullanmaları için neler yapılmalıdır, ne gibi hizmetler verilmelidir, ne gibi fonksiyonlar üstlenmesi gerekir?
18. Millet Kırathanelerinin kahvehaneler gibi birer sohbet ve boş zaman geçirme mekanı olabileceğini düşünüyor musunuz?

ÖZGEÇMİŞ

Enver İNCE, 1978 yılında Adıyaman’da doğdu. 1997 yılında Gaziantep’te Mimar Sinan Lisesi’ni tamamladı. 2003 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kütüphanecilik (Bilgi ve Belge Yönetimi) Bölümünden mezun oldu. 2018 yılında Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İletişim ve Toplumsal Dönüşüm Anabilim Dalında yüksek lisans eğitimine başladı. 2011 yılından itibaren Gaziantep Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığındaki çalışma hayatına devam etmektedir.

VITAE

Enver İNCE was born in Adıyaman in 1978. He completed Mimar Sinan High School in Gaziantep in 1997. He graduated from İstanbul University Faculty of Literature, Librarianship (Information and Document Management) in 2003. In 2018, he started his graduate education at Gaziantep University, Institute of Social Sciences, Department of Communication and Social Transformation. He has been working at Gaziantep University Library and Documentation Department since 2011.